

VYSOKÁ ŠKOLA BÁŇSKÁ – TECHNICKÁ UNIVERZITA OSTRAVA
EKONOMICKÁ FAKULTA

KATEDRA NÁRODOHOSPODÁŘSKÁ

Uplatnění osob po výkonu trestu odnětí svobody na trhu práce v Moravskoslezském kraji

The Reintroduction of Former Prisoners to the Labour Market in the Moravian-Silesian
Region

Student: Bc. Jan Kurník

Vedoucí diplomové práce: doc. RNDr. Milan Šimek, Ph.D.

Ostrava 2016

Zadání diplomové práce

Student: **Bc. Jan Kurník**

Studijní program: N6202 Hospodářská politika a správa

Studijní obor: 6202T027 Národní hospodářství

Téma: Uplatnění osob po výkonu trestu odnětí svobody na trhu práce v
Moravskoslezském kraji
The Reintroduction of Former Prisoners to the Labour Market in the
Moravian-Silesian Region

Jazyk vypracování: čeština

Zásady pro vypracování:

1. Úvod
 2. Uplatnění znevýhodněných osob na trhu práce z teoretického pohledu
 3. Vězeňství v České republice a přidružené instituce
 4. Uplatnění osob po výkonu trestu odnětí svobody na trhu práce v Moravskoslezském kraji
 5. Návrhy a doporučení
 6. Závěr
- Seznam použité literatury
Seznam zkratk
Prohlášení o využití výsledků diplomové práce
Seznam příloh
Přílohy

Seznam doporučené odborné literatury:

- BECKER, Gary. *Teorie preferencí*. Praha: Grada Publishing, 1997. ISBN 80-7169-463-0.
BUCHTOVÁ, Božena, Josef ŠMAJS a Zdeněk BOLELOUCKÝ. *Nezaměstnanost*. Praha: Grada Publishing, 2013. ISBN 978-80-247-4282-3.
MAREŠ, Petr. *Faktory sociálního vyloučení*. Praha: VÚPSV, 2006. ISBN 80-87007-15-8.

Formální náležitosti a rozsah diplomové práce stanoví pokyny pro vypracování zveřejněné na webových stránkách fakulty.

Vedoucí diplomové práce: **doc. RNDr. Milan Šimek, Ph.D.**

Datum zadání: 20.11.2015

Datum odevzdání: 22.04.2016



Ing. Martin Štěpánek, Ph.D.
vedoucí katedry



prof. Dr. Ing. Dana Dluhošová
děkanka fakulty

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem celou práci, včetně všech příloh, vypracoval samostatně.

V Ostravě dne 22. 4. 2016

Jan Klíže

Podpis

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu své diplomové práce doc. RNDr. Milanu Šimkovi, Ph.D., za jeho cenné připomínky, rady a čas, který mi věnoval. Dále bych rád poděkoval všem pracovníkům z oslovených institucí a všem ostatním osobám, bez jejichž pomoci by nemohla být zpracována empirická část této diplomové práce.

Obsah

1	Úvod	5
2	Uplatnění znevýhodněných osob na trhu práce z teoretického pohledu	7
2.1	Sociální a pracovní vyloučení	7
2.1.1	Chudoba a sociální vyloučení	8
2.1.2	Exkluze a marginalizace na trhu práce	12
2.1.3	Deklasovaná vrstva	14
2.2	Ekonomie zločinu	14
2.2.1	Zločin jako externalita	18
2.3	Lidský kapitál	21
2.3.1	Investice do lidského kapitálu	22
2.3.2	Motivy a faktory ovlivňující investice do lidského kapitálu	22
2.4	Sociální a pracovní inkluze	24
3	Vězeňství v České republice a přidružené instituce	30
3.1	Trestní právo	30
3.1.1	Trest odnětí svobody	31
3.2	Vězeňství v České republice	33
3.2.1	Rozmístění věznic v České republice	33
3.2.2	Vězněné osoby a využití ubytovacích kapacit věznic	34
3.2.3	Věk a vzdělanost osob ve VTOS	36
3.2.4	Četnost trestných činů, délka trestu a recidiva	37
3.2.5	Zaměstnanost osob ve výkonu trestu odnětí svobody	39
3.3	Instituce se vztahem k problematice vězeňství	39
3.3.1	Probační a mediační služba České republiky	39
3.3.2	Ministerstvo práce a sociální věcí	40
3.3.3	Ostatní instituce	40
4	Uplatnění osob po výkonu trestu odnětí svobody na trhu práce v Moravskoslezském kraji	42
4.1	Osoby po výkonu trestu odnětí svobody v evidenci Úřadu práce České republiky v Moravskoslezském kraji	42
4.1.1	Věková a vzdělanostní struktura a důvod ukončení evidence	42
4.1.2	Požadované zaměstnání a délka evidence	45
4.1.3	Důvod ukončení evidence ve vztahu ke vzdělání	46
4.1.4	Dlouhodobá nezaměstnanost ve vztahu ke vzdělání	48
4.2	Dotazníkové šetření osob ve výkonu trestu odnětí svobody	49

4.2.1	Základní a rodinné charakteristiky odsouzených	49
4.2.2	Motivy spáchání trestného činu, zadluženost a změna postoje k trestnému činu v čase	51
4.2.3	Postoje k uplatnění se na trhu práce a práci.....	54
4.3	Dotazníkové šetření osob po výkonu trestu odnětí svobody	57
4.3.1	Základní a rodinné charakteristiky propuštěných osob	58
4.3.2	Motivy spáchání trestného činu, zadluženost, změny postoje k trestnému činu v čase a subjektivní vnímání činností institucí pro návrat do běžného života.....	60
4.3.3	Postoje k uplatnění se na trhu práce a práci u osob po VTOS.....	64
4.4	Uplatnění osob po VTOS na trhu práce z pohledu zaměstnavatelů.....	68
4.5	Hlubkové a neformální rozhovory o uplatnění osob po VTOS na trhu práce	70
5	Návrhy a doporučení	73
6	Závěr.....	75
	Seznam použité literatury	77
	Seznam zkratk.....	80
	Prohlášení o využití výsledků diplomové práce	
	Seznam příloh	
	Přílohy	

1 Úvod

Sociální inkluze, respektive exkluze, je v dnešní době poměrně frekventovaný pojem, a to především vzhledem k osobám hendikepovaným a oblasti školství a vzdělávání. Sociální exkluze a inkluze se však netýká pouze této sociální skupiny a oblasti vzdělávání. Důležitou oblastí je především trh práce a sociální skupina, která je sociální exkluzí ohrožena, popřípadě již sociálně vyloučena, je skupina osob po výkonu trestu odnětí svobody.

Cílem diplomové práce „Uplatnění osob po výkonu trestu odnětí svobody na trhu práce v Moravskoslezském kraji“ je s využitím teoretických znalostí identifikovat faktory, které omezují uplatnění osob po výkonu trestu odnětí svobody na trhu práce v Moravskoslezském kraji a navrhnout doporučení, která zvýší zaměstnanost a zaměstnatelnost těchto osob.

Diplomová práce využívá metod komparace, deskripce, statistické deskripce, analýzy dat, analýzy dotazníkového šetření a hloubkového a neformálního rozhovoru. Data pro empirickou část práce byla čerpána ze Statistické ročenky Vězeňské služby České republiky, z dat poskytnutých Úřadem práce České republiky, z dotazníkového šetření, které bylo určeno pro osoby nacházející se ve výkonu trestu odnětí svobody a osoby, které již byly z výkonu tohoto trestu propuštěny a z hloubkových a neformálních rozhovorů, které byly provedeny v rámci diplomové práce s osobami, které mají přímou profesní vazbu na osoby nacházející se ve výkonu trestu odnětí svobody, popřípadě osoby již z tohoto trestu propuštěné.

Diplomová práce se skládá z 6 kapitol, kdy první kapitolou je úvod, kde je vymezen cíl práce a nastíněná struktura práce dle jednotlivých kapitol. Dále jsou v této kapitole popsány metody a zdroje dat, se kterými bylo pracováno v rámci diplomové práce.

Druhá kapitola diplomové práce se zabývá teoretickými východisky a poskytuje teoretický základ pro další kapitoly diplomové práce. V rámci teoretické kapitoly jsou popsány a vysvětleny pojmy sociální inkluze a exkluze, ekonomie zločinu a pojem lidský kapitál.

Třetí kapitola poskytuje stručný popis účelu a funkce trestního práva a trestu odnětí svobody. Dále se tato kapitola zabývá statistickou deskripcí vězeňství v České republice a popisem významných institucí, které mají vazbu na vězeňství a vězněné, popřípadě z vězení propuštěné osoby.

Čtvrtá kapitola diplomové práce se zaměří na možnosti participace osob po výkonu trestu odnětí svobody na trhu práce v Moravskoslezském kraji. Pro zjištění možností uplatnění na trhu práce budou v diplomové práci využita interní data poskytnutá Úřadem práce v Moravskoslezském kraji, data z dotazníkového šetření a výstupy z hloubkových a neformálních rozhovorů.

V páté kapitole budou představeny návrhy a doporučení, které mají přispět ke zvýšení zaměstnanosti a zaměstnatelnosti osob po výkonu trestu odnětí svobody v Moravskoslezském kraji.

Poslední kapitolou je závěr, kde budou zhodnoceny faktory, které brání osobám po výkonu trestu odnětí svobody v participaci na trhu práce a návrhy a doporučení, které jsou vztaženy ke zvýšení zaměstnanosti a zaměstnatelnosti těchto osob.

2 Uplatnění znevýhodněných osob na trhu práce z teoretického pohledu

Teoretická část diplomové práce poskytuje teoretické zázemí pro další kapitoly diplomové práce. Tato část se skládá ze 4 jednotlivých podkapitol. První podkapitola vymezuje sociální a pracovní vyloučení. Následující podkapitola se zabývá zločinem, na který bude pohlíženo z ekonomického hlediska. Předposlední a poslední podkapitola se zabývají lidským kapitálem a politikou začleňování vztaženou k sociálně, či pracovně vyloučeným osobám.

2.1 Sociální a pracovní vyloučení

Jak upozorňuje Keller (2014) současný termín sociální exkluze neboli vyloučení je spjat se zcela konkrétními okolnostmi. Vznik a následná expanze tohoto jevu souvisí s přechodem od společnosti industriální ke společnosti postindustriální. Společnost industriální vyvinula způsoby, jak udržovat a posilovat sociální integritu, zatímco společnost postindustriální je nucena čelit excentrickým tendencím, které sociální integritu ohrožují. Mareš a Sirovátka (2008) uvádějí, že sociální exkluze je mechanismus, který je a byl přítomen v lidské společnosti od nepaměti jako nástroj sociální kontroly a vedle toho také nástroj pro posílení sdílené identity a integrity. Vliv tohoto mechanismu vzrůstá především v krizových obdobích. Tato sociální kontrola však nebyla uplatňována jako sankce pouze na osoby, které zpochybňovaly a narušovaly řád společnosti, ale jak uvádí Mareš a Sirovátka (2005) sociální kontrola dopadala také na osoby, které narušovaly integritu pouhou svou jinakostí. Mohlo se tedy jednat o nevěřící, jinověrce, nebo pouhé cizince. Výsledkem byla v nemálo případech perzekuce určitých sociálních skupin a bezprecedentní zločiny popírající samotnou podstatu lidství.

Genezi pojmu sociální vyloučení shrnuje z evropského pohledu Keller (2014). Pojem exkluze se začíná objevovat v odborné literatuře v průběhu 60. let 20. století. V této době se hovoří o exkluzi jako o znevýhodnění skupin, které neparticipují na hospodářském růstu. Existence takových sociálních skupin je připisována na vrub pozůstatku minulosti a neexistuje předpoklad, že tyto skupiny budou v budoucnu početně narůstat. Tento pojem je užíván především jako označení individuálního neúspěchu, který je v kontrastu s expandující prosperitou zbytku společnosti. Do 70. let 20. století se předpokládalo, že lidé ohrožení sociální exkluzí budou postupně opouštět své sociální postavení a budou přecházet do struktur fungující společnosti. V následujících letech se již objevují snahy

pojmenovat sociální exkluzi podrobněji. Jako sociálně vyloučené jsou chápány osoby, které jsou fyzicky, či mentálně znevýhodněné a osoby asociální a minoritní. Tento pohled však zatím nebyl zasazen do širšího kontextu ekonomických a sociálních proměn, které probíhaly ve společnosti. Rozmachu a pevného uchycení se tak pojem sociální exkluze dočkal až na přelomu osmdesátých a devadesátých let minulého století, kdy se tento pojem začal užívat v takové podobě, jak jej chápeme dnes.

Sociální vyloučení už není podle Kellera (2014) chápáno pouze jako chudoba, ale jedná se o nerovnost, která je natolik rozsáhlá, že dotčeným způsobuje problémy s vlastní identitou a narušuje sociální kontakty se zbytkem společnosti natolik, že sociálně vyloučení nejsou schopni hájit kolektivně své zájmy. Dle Mareše a Sirovátky (2008) je sociální exkluze označována jako řada konkrétních mechanismů a důsledků, které tyto mechanismy způsobují, s nimiž se setkáváme ve všech společnostech, ať jsou určeny časově či prostorově. Jedná se o odsunování osob a sociálních skupin na okraj společnosti, neboli jejich marginalizace nebo úplně mimo ni. V současné době tak chápeme sociální exkluzi jako ohrožení integrity a sociální koheze a zpochybnění identity jejich členů. Mareš (2006) definuje sociálně vyloučené jedince jako občany dané společnosti vyloučené participovat na obvyklých aktivitách, přestože by je jejich občanství k tomu opravňovalo a to z důvodů, které nemohou sami kontrolovat. Mareš, Rákoczyová a Sirovátka (2006) k tomuto navíc doplňují, že koncept sociálního vyloučení je založen na přesvědčení, že vedle klasického problému třídních neboli vertikálních nerovností se dnes ve společnosti objevuje závažnější problém nerovností a disproporcí horizontálních. Koncept sociální exkluze se tak nevztahuje k stupňování nerovnosti, ale k mechanismům, které způsobují oddělování určitých skupin od zbytku společnosti.

2.1.1 Chudoba a sociální vyloučení

Sociální exkluzi je v moderní společnosti možno charakterizovat šesti klíčovými znaky, jak uvádí Mareš a Sirovátka (2006). Jedná se o multidimenzionalitu, dynamiku, relativnost, narušení sociálních vztahů, omezenost lokálních zdrojů a omezení vlivu sociálně vyloučených. Multidimenzionalita spočívá v nutnosti brát zřetel na řadu vzájemně propojených vztahů a vlivů mezi jednotlivými atributy sociální exkluze. Dynamizace tohoto procesu, kdy určitá úroveň nevýhod vede k sociálnímu vyloučení a tyto nevýhody dále zrychlují a posilují tento stav, dynamizace se také projevuje v jejím přetrvávání v současné i budoucí generaci. Relativnost sociální exkluze je dána porovnáváním situace vyloučených se situací členů celku, z něhož byli vyloučeni a jejich zdroje a práva jsou jim

upírány, nebo jsou pro ně jinak nedostupné. Narušení sociálních vztahů, rozpad klasických sociálních sítí, nebo malý přínos sítí zatím fungujících je dalším atributem, který je brán v potaz. Důsledkem je sociální izolace, pocit nezařazenosti a odcizení. Omezenost lokálních zdrojů se neprojevuje pouze u jedinců, či členů určité sociální skupiny, ale také u obyvatel určitého území, např. z důvodu špatné dopravní obslužnosti daného území, popřípadě nefungujícím místním trhem práce. Omezení vlivu sociálně vyloučených se neprojevuje pouze ve vztahu ke společnosti, ale také k vlastnímu osudu. Prvotní příčiny, jenž vedly k sociálnímu vyloučení mohou ležet mimo kontrolu takto postižených osob či skupin a tyto příčiny mohou být strukturálního charakteru.

Nejdůležitějším prvkem sociálního vyloučení je podle Mareše (2006) její multidimenzionalita, jedná se o pět následujících oblastí:

- **Ekonomické vyloučení** můžeme chápat jako zdroj, ale také důsledek chudoby a představuje vyloučení ze životní úrovně a životních perspektiv obvyklých ve společnosti nebo daném kolektivu. Mareš a Sirovátka (2005) k tomuto dodávají, že vylučování mohou být také jednotlivci ze skupin, jejichž ekonomický status sdílí. Stejně tak mohou být vylučovány celé sociální skupiny, a to bez ohledu na jejich životní standard.
- **Sociální vyloučení** neumožňuje vyloučeným jednotlivcům či skupinám sdílet sociální statusy nebo sociální instituce a participovat na ekonomických, politických nebo sociálních systémech, které jsou nezbytné pro integraci jedince do společnosti. Jedná se o formu sociální izolace, která se může projevit jak na celospolečenské úrovni, tak na úrovni místních komunit.
- **Politické vyloučení** je charakterizováno především upřením občanských, politických a v neposlední řadě také základních lidských práv, která představují jejich vyloučení z vlivu na společnost, ale také na vlastní budoucnost. Politické vyloučení tak znamená způsob života bez standardu a životních šancí ve společnosti obvyklých. Jedná se o omezení vyloučených osob na rozhodování, nebo o omezení vlivu na rozhodování.
- **Kulturní vyloučení** je definováno jako odepření práva participovat na kultuře společnosti a sdílet její společný kulturní kapitál, ale také vzdělanost a hodnoty.
- **Prostorová dimenze sociálního vyloučení** je velmi významným atributem, jak uvádí Mareš a Sirovátka (2005). Prostorová sociální exkluze může vznikat jak

koncentrací vylučovaných osob, tak na druhou stranu můžou samotné charakteristiky území vytvářet prostor pro zvýšené riziko sociálního vyloučení.

Zvláštním případem je problém dobrovolného odloučení, Mareš a Sirovátka (2005) upozorňují, že tento jev lze chápat jako specifickou formu sociální exkluze. Může jít také o formu sociální izolace, která může být také dobrovolná či nedobrovolná a pojem sociální exkluze by měl být využíván výhradně pro stav, kdy stav sociálního vyloučení je dán okolnostmi, nad kterými nemá vylučovaný jedinec či sociální skupina kontrolu a projevuje se v neschopnosti participace v různých oblastech společnosti. Dobrovolné vyloučení může být nástrojem upevnění vlastní identity a koheze v prostředí, které je k dané sociální skupině nepřátelské, nebo ji sociální skupina jako nepřátelskou chápe. Dalším důvodem může být obava ze ztráty své původní náboženské, etnické, nebo jakékoliv jiné identity. Přestože dobrovolné odloučení nemá pro skupiny, které se k ní rozhodnou negativní důsledky, může mít negativní důsledky pro sociální stabilitu celého společenského systému.

Chudobu můžeme definovat jako chudobu absolutní a chudobu relativní. Světová banka (2015) využívá koncept chudoby absolutní, jedná se o nutnost jedince žít za méně než 1,25 amerických dolarů denně. Tento koncept absolutní chudoby je však vhodný pouze pro rozvojové země. Ve vyspělých a transformujících se ekonomikách bývá využíván koncept relativní chudoby, kterou definuje např. Evropská komise (2001) jako stav, kdy má jedinec natolik nízký příjem, že jej vylučuje ze způsobu života, který je v dané zemi minimálním způsobem akceptovatelný.

Mareš a Sirovátka (2005) definují chudobu jako jednodimenzionální a statický koncept, který je zaměřen především na materiální potřeby a otázku redistribuce. Zatímco sociální exkluze je multidimenzionální a dynamický koncept, který není výlučně zaměřen na materiální potřeby, ale také na potřeby nemateriální a sociální participaci. Chudobu pak můžeme chápat jako krajní postavení jedince v rovině nerovnosti, avšak sociální exkluze je považována za neakceptovatelné přerušení sociálních styků se zbytkem společnosti. Přesun ke konceptu sociálního vyloučení od konceptu chudoby je dán vývojem v minulém století. Především přetrvávání chudoby v čase, její prostorovou koncentrací, rostoucí závislostí na sociální politice státu a změnami či rozpadem v tradičních sociálních institucích, především v rodině. Rozdílnost pojmů chudoba a sociální vyloučení je zachycena v tabulce 2.1.

Tab. 2.1: Rozdílnost chudoby a sociálního vyloučení

	Chudoba	Sociální exkluze
Situace	nedostatečné zdroje	blokování schopnosti uplatňovat svá práva
Příčiny	neuspokojené potřeby	blokování přístupu k institucím sociální integrace
Perspektiva	statické podmínky	dynamický proces
Stratifikace	vertikální	horizontální
Politika	sociální transfery	sociální služby

Zdroj: Mareš a Sirovátka (2005), vlastní úprava

Určení vyloučených osob nemá podle Mareše (2006) společnou základnu s příčinami jejich vyloučení, může jít o následek strukturálních faktorů a diskriminaci, či o následek povahy kultury vyloučené populace, chování či dispozic jejich členů. Vyloučení je založeno primárně na individuálních charakteristikách vylučovaných, ale tyto charakteristiky jsou výsledkem společně sdílené situace. Vyloučeným může být jedinec jednak na základě své individuální charakteristiky, tak i na základě svého jednání nebo vzhledem k příslušnosti k určité sociální skupině. Sociální skupina pak může být vyloučena pouze na bázi nedostatečných zdrojů financí, které jí brání účastnit se činností, které jsou ve společnosti obvyklé. Jedná se o tyto osoby, či sociální skupiny:

- Dlouhodobě nezaměstnaní nebo opakovaně nezaměstnaní,
- pracovníci odkázáni na sekundární trh práce,
- nízkopříjmoví a chudí jedinci,
- nekvalifikovaní zaměstnanci,
- hendikepovaní, a to jak fyzicky, tak psychicky,
- osoby závislé na omamných či psychotropních látkách,
- osoby po výkonu trestu odnětí svobody nebo se záznamem v trestním rejstříku,
- mladí,
- minoritní skupiny, a to vymezené rasově, nábožensky či jinak,
- imigranti, uprchlíci a azylanti.

2.1.2 Exkluze a marginalizace na trhu práce

Užším vymezením dimenze ekonomického vyloučení je exkluze a marginalizace na trhu práce, k tomuto jevu dodává Mareš a Sirovátka (2005), že tato dimenze má vzhledem k dnešní společnosti specifický význam. Účast na trhu práce je v dnešní společnosti velmi důležitá a rizika vyloučení nebo postavení na okraji trhu práce nemá jen riziko chudoby. Placená práce má v dnešní moderní společnosti svůj význam ve vzájemné spolupráci osob, která je zahrnuta do širších sociálních vazeb, které jsou bází integrity a solidarity. Exkluze nebo marginalizace na trhu práce tak představuje nebezpečí odloučení od životního stylu, popřípadě kultury, která ve společnosti převládá. Omezená účast na trhu práce, a z toho vyplývající omezení ve standardu a spotřebě, je pokládána za hlavní zdroj sociálního vyloučení, tato omezení totiž blokuji další možnosti sociálního začlenění. Buchtová, Šmajš a Boleloucký (2013) dodávají, že i když je nezbytnost fyzické námahy, v tom případě myšleno práce, pravděpodobně biologickým základem, tak právě práce se stala v počátcích rozvoje společnosti náplní všedních dnů a začala strukturovat časový horizont. Práce tak přispívala k tehdejší integraci a konsolidaci rozdrobené společnosti. Práce není pouze kategorií ekonomickou, ale také obecně kulturní a práce se tak stala kulturní reprodukční potřebou lidského druhu, a to je důvodem, proč spadá do souboru základních lidských práv a svobod. OSN (1948) ve Všeobecné deklaraci lidských práv uvádí následující:

„Každý má právo na práci, na svobodnou volbu zaměstnání, na spravedlivé a uspokojivé pracovní podmínky a na ochranu proti nezaměstnanosti. Každý, bez jakéhokoli rozlišování, má nárok na stejný plat za stejnou práci. Každý pracující má právo na spravedlivou a uspokojivou odměnu, která by zajišťovala jemu samému a jeho rodině živobytí odpovídající lidské důstojnosti a která by byla doplněna, kdyby toho bylo třeba, jinými prostředky sociální ochrany. Na ochranu svých zájmů má každý právo zakládat s jinými odborové organizace a přistupovat k nim“.

Problém sociálního vyloučení se v moderní společnosti stupňuje z důvodu, že přístup k placenému zaměstnání se stává stále silněji nejistým, kdy sociální dopady uvedené nejistoty se zásadně diferencují. Technologické změny moderní společnosti vedly k nahrazování práce kapitálem a vedle toho také k nahrazování nekvalifikované práce prací kvalifikovanou. Globalizační tendence moderní ekonomiky vytvářejí tlaky na omezování pracovních nákladů, myšleno mzdových nákladů. Flexibilita pracovní síly se tak stává stěžejním prvkem současných, do značné míry globalizovaných, pracovních trhů. Nejvýznamnější dopady těchto tendencí jsou právě na nekvalifikovanou či špatně kvalifikovanou pracovní sílu. Reakcí subjektů na trhu práce v závislosti na rostoucí

nejistotě je snaha o redistribuci těchto rizik, sociální přenos rostoucích rizik na specifické části trhu práce a na specifické kategorie pracovní síly. Výsledkem je sociální diferenciací rizik. Tento jev je pojmenován jako duální pracovní trh. Jde o rozpor mezi primárním pracovním trhem, který zaručuje určitý stupeň ochrany a sekundárním trhem práce, který ochranu postrádá. Proces diferenciací rizik na pracovním trhu probíhá v závislosti na lidském kapitálu, jeho kumulaci a sociálním přenosem, ale stejně tak ve vzájemné závislosti na sociálním kapitálu a bariérách bránící přechod mezi primárním a sekundárním trhem práce (Mareš a Sirovátka, 2005). Marginalizace je podle Mareše (2002) redukcí šance vytlačovaných pracovníků s určitými sociálními charakteristikami do nevýhodných nebo marginálních pozic na trhu práce a jejich vystavení vyššímu riziku nezaměstnanosti, v krajním případě vytlačení do nezaměstnanosti dlouhodobé. Nejspolehlivějším indikátorem se jeví být specifická míra dlouhodobé nezaměstnanosti určitých sociálních skupin. Marginalizace na trhu práce může nabývat podobu diskriminace, ale může jít také o následek institucionální regulace na trhu práce. Objektem marginalizace či exkluze na trhu práce mohou být celé sociální skupiny i jednotlivci. Strategie marginalizovaných osob mohou být zaměřené na začlenění na formální trh práce, nebo na snahu proniknout na primární trh práce. Odlišnou strategií může být přijetí statusu sociálního klienta, v tomto případě jde o formu rezignace. Programové odmítnutí marginalizované pozice, což lze chápat jako proces vyčkávání, nebo strategie jiných aktivit, které mohou nabývat podob jako je kriminální aktivita či bezdomovectví.

Problémem marginalizace na trhu práce je podle Mareše a Sirovátky (2005), že svými sociálními důsledky, jako jsou ztráta sociální účasti v jiných oblastech společenského života a ekonomickými důsledky v podobě například snížení efektivní nabídky práce, zásadně narušují principy sociální spravedlnosti, solidarity a sociální koheze. Pracovní etika nemůže fungovat ve společnosti, kde práce není dostupná. V případě, že nejsou podmínky pro účast na trhu práce rovnoprávné, dochází k sociálnímu vylučování na dvou úrovních. První je vnucený a posléze také přijatý status vyloučených, kteří nemají příležitost k participaci na primárním trhu práce, výsledkem je již zmiňovaná rezignace na soutěži na trhu práce. K tomuto se přidává odmítnutí členů zbytku společnosti, kteří se nechtějí účastnit participace na solidaritě vůči těm, kteří na účast na trhu práce rezignovali. Dochází tak k ohrožení principu solidarity, občanství a demokracie. Důsledky se projevují také na trhu práce, kde dochází k narušení rovnováhy vlivem neúčasti určitých sociálních skupin na soutěži trhu práce.

2.1.3 Deklasovaná vrstva

Nezaměstnanost, v minulosti zvláště potom masová, vyvolávala podle Mareše (2002) otázku, jestli nezaměstnaní nevytvářejí specifickou formu sociální třídy neboli underclass. Skupina nezaměstnaných je však značně heterogenní, rozdílná svými sociálními charakteristikami a svým postojem k nezaměstnanosti. I když u určitých skupiny, a to především mladých a dlouhodobě nezaměstnaných, se objevují tendence ztotožňovat se s nezaměstnanými. U starších pracovníků však je tendence i po propuštění ztotožňovat se se svou bývalou profesí. Nezaměstnanost s sebou přináší sociální stigma a tendence nezaměstnaných je spíše snažit se tuto skupinu opustit a ne se s ní identifikovat. Nezaměstnané tak nelze označit jako jednu sociální třídu. V současné době hovoříme tedy o nové deklasované vrstvě. Jako charakteristiky této nové underclass jsou považovány dlouhodobá nezaměstnanost, přerušovaná pracovní kariéra, trvalé uplatnění na sekundárním trhu práce a závislost na sociálních dávkách. Kritériem odluky underclass od společnosti je povaha jejího příjmu, kdy se jedná o podporu a ne placené zaměstnání. Underclass se tak neformuje jako ucelená společenská skupina, ale její lokální výskyty jsou charakterizovány vlastními životními hodnotami a specifickým vztahem k institucím většinové společnosti a většinové společnosti obecně, a to včetně práva. Prostředí underclass je tak chápáno vzhledem k většinové společnosti jako bezprávní. Je charakteristické nízkým respektem k autoritám a nízkou sociální kontrolou. Typickými jevy jsou kriminalita a drogová závislost. Prostředí underclass vyvolává nezájem k vlastnímu osudu a pocit odloučení od společnosti a hodnot, které v ní převládají, a je zdrojem ohrožení integrity, sociální koheze a zpochybnění identity jejích členů.

2.2 Ekonomie zločinu

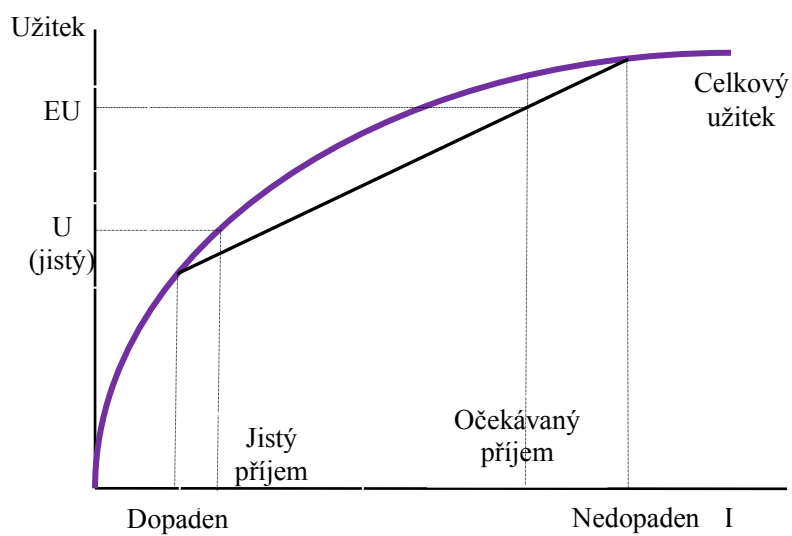
Mezi skupiny, které jsou ohroženy sociálním vyloučením, nebo jsou již sociálně vyloučené, se řadí také osoby po výkonu trestu odnětí svobody, nebo osoby se záznamem v trestním rejstříku. Ke zločinu lze přistupovat z ekonomického pohledu, kdy Becker (1995) uvádí, že podstata ekonomického přístupu ke kriminalitě je ve své podstatě naprosto jednoduchá. Lidé se o tom, zda budou páchat trestnou činnost, rozhodují na základě porovnání přínosu z trestné činnosti a nákladů vynaložených na tuto trestnou činnost. Pravdou ovšem zůstává, že motivy ke spáchání trestného činu se velmi liší, ale přesto lze stanovit obecné principy pro pochopení toho, proč lidé páchají trestnou činnost. V případě majetkové trestné činnosti je velmi jednoduché posoudit výnosy plynoucí z trestné činnosti. Pro majetkovou trestnou činnost jsou tyto výnosy např. auto, které je

ukradeno, peníze, které byly ukradeny a další. Také trestné činy tzv. bílých límečků jsou velmi snadno vyčíslitelné, jedná se o zisk z podvodu, zpronevěry a lze u nich určit výnos v peněžní formě. Existuje však skupina zločinců, kteří páchají trestné činy z jiných než čistě materiálních důvodů. Podnětem u takových lidí jsou jejich duševní charakteristiky, které je vedou ke spáchání trestných činů, kde je jejich výnosem vzrušení z této činnosti. Jedná se o přepadení, znásilnění a všechny podobné násilné trestné činy. Pro pochopení podstaty ekonomie zločinu je nezbytné k těmto přínosům přistupovat stejně jako k výnosům z majetkové trestné činnosti. Důvod, proč je majetková trestná činnost považována za společensky škodlivou uvádí Posner (1985). Náklady vynaložené na trestnou činnost jsou totiž náklady neproduktivní, nevytvářejí bohatství, vedou pouze k násilnému přerozdělení bohatství společnosti, v podstatě se jedná o vyhledávání renty. Mezi náklady trestné činnosti, patří v první řadě náklady, které lze vyjádřit peněžně. Pokud jsou lidé zapojeni do trestné činnosti, tak nemohou vykonávat legální práci. Náklady, kdy se věnují trestné činnosti, tak odpovídají ušlé mzdě. Pravděpodobnost, že zločinci budou chyceni a potrestáni také ovlivňuje náklady trestné činnosti. Kriminální chování je ve své podstatě riskantní, výnosy jsou nejisté a existuje šance, že budou chyceni. Becker (1997) se domnívá, že zločinci mají sklon podstupovat riziko a není příliš pravděpodobné, že by byli k riziku averzní. Pro zločince je významnější pravděpodobnost dopadení, než velikost samotného trestu. Trest je také pro zločince důležitý, ale zvýšení rizika odhalení je důležitější než zvýšení případného trestu. Existují také peněžní náklady ve formě finančního trestu, který může být ukládán spolu s trestem odnětí svobody.

Becker (1997) dále uvádí, že rozsah trestné činnosti je ovlivněn nejen racionalitou a preferencemi zločinců, ale významnou roli hraje také ekonomické a sociální prostředí, které je vytvořeno veřejnou politikou, a to včetně veřejných výdajů na policii a jiné formy potírání zločinu, které jsou financovány z veřejných výdajů. Důležitými faktory jsou také formy potrestání za různé trestné činy a příležitosti, které jsou nabízeny prostřednictvím programů zaměstnávání, vzdělání a pracovní přípravy. Nedílnou součástí ekonomického přístupu ke zločinu je druh a rozsah legálních činností, které jsou dostupné jako alternativy ke zločinu, stejně tak jako právo, společenský řád a trest.

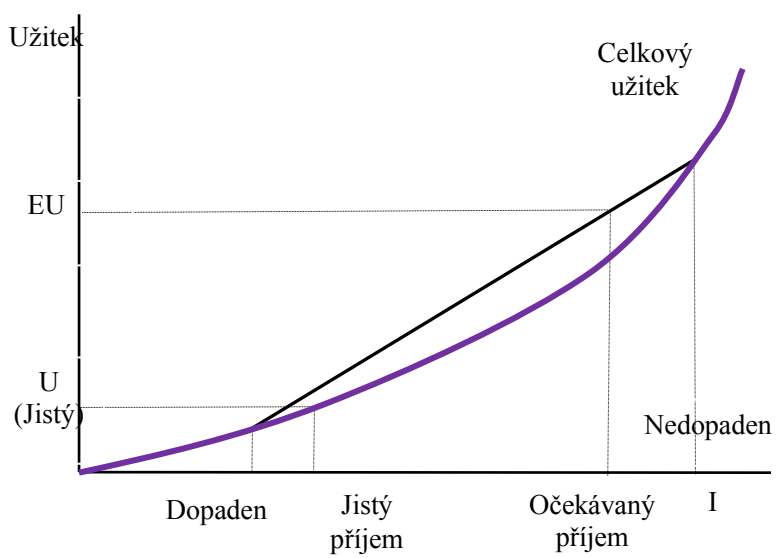
Grafy 2.1 až 2.3 znázorňují užitek zločince při odhalení jeho trestné činnosti, při očekávaném výsledku, který je dán pravděpodobností odhalení či neodhalení jeho trestné činnosti, a to při vztahu zločince k riziku jako příjemce rizika, k riziku neutrálnímu a k riziku averznímu. Jistý příjem je příjem, který odpovídá příjmu z legálního zaměstnání.

Graf 2.1: Užitek při averzi k riziku



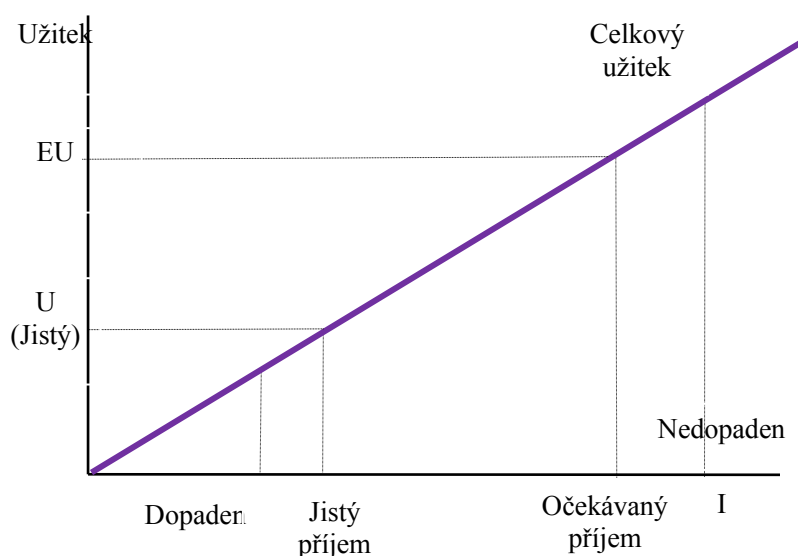
Zdroj: vlastní zpracování

Graf 2.2: Užitek u příjemce rizika



Zdroj: vlastní zpracování

Graf 2.3: Užitek při neutrálním vztahu k riziku



Zdroj: vlastní zpracování

Dle Kameníčka (2012) existují také i jiné náklady, a to například duševní, popřípadě etické, které jsou dány odporem k páčání trestných činů. Pokud jedinec jedná podle morálních zásad, je jeho chování v souladu s morálním imperativem a člověk považuje kalkulace výnosu a nákladu za sekundární. Primárně se řídí vlastním svědomím a zločin nepáchá, přestože by mohl být výhodnější. Posner (1985) k tomuto dále uvádí, že tyto nevyčíslitelné náklady jsou hlavním nástrojem pro pochopení, proč určité sociální skupiny páchají trestnou činnost více než skupiny jiné. Zločinné jednání je považováno z ekonomického pohledu za racionální, neboť je činěno na základě porovnání výnosu z trestné činnosti a nákladů na trestnou činnost při současném přihlédnutí ke všem etickým a duševním aspektům, které determinují chování jednotlivce.

Ekonomický přístup dovede podle Beckera (1995) vysvětlit proč chudí, nevzdělaní lidé páchají více násilných trestných činů, oproti vysoce vzdělaným, kteří páchají především trestné činy typické pro bílé límečky, jako jsou podvody a zpronevěra. Chudí a méně vzdělaní lidé nemají tolik alternativ pro získání legálního příjmu, takže výnos z trestné činnosti je pro ně vyšší než z legální práce, naopak je tomu u více vzdělaných osob. Sklon k páčání násilných trestných činů tedy není dán genetickými dispozicemi či intelektem, ale omezenými možnostmi. Určitou váhu může mít také to, že chudí a méně vzdělaní lidé trpí častěji nestabilitou rodinného prostředí a tak si nedokáží dostatečně vštípit ideu o špatnosti trestných činů. Naopak u stabilních bohatších a vzdělanějších rodin

je vzhledem ke stabilitě rodinného prostředí možnost takové názory utvářet a ty se posléze projevují při racionálním rozhodování o trestné činnosti ve výše zmíněných duševních a etických nákladech. Významnou roli může hrát také nesprávné diskontování budoucích nákladů, které trestná činnost přinese, a to především u mladých lidí. Toto nesprávné diskontování lze přičíst také na vrub páčání trestné činnosti drogově závislých, kteří čerpají benefit užívání drog okamžitě, ale náklady se objevují až později. U mladých osob se stejně jako u méně vzdělaných projevuje nedostatek alternativ, které mohou vést k páčání trestné činnosti. Ekonomický přístup ke zločinu dokáže také vysvětlit racionalitu recidivy na analogii zranění dělníka. Předpokladem je, že stavební dělník spadne a vážně se zraní a nebude schopen práce po několik dalších let. Jestliže dělník věděl jaké je riziko zranění před zraněním, a toto riziko přesto podstoupil, bylo jeho rozhodnutí racionální. Pokud toto riziko je zhruba stejné, je pravděpodobné, že dělník do této práce znovu nastoupí a opět se bude jednat o racionální rozhodnutí. Stejná analogie platí i u trestných činů, jestliže bylo páčání trestné činnosti racionální, není důvod při nezměněných okolnostech, aby nebylo racionální po propuštění z vězení. Pokud by se dělník k výkonu své práce nevrátil, nebo zločinec k páčání trestné činnosti při stejných okolnostech, znamenalo by to, že dříve jednal neracionálně a to je v rozporu s ekonomickým přístupem o rozhodování. Důvodem velké recidivy může být také podle Kameníčka (2012), že zločinec se může stát ve vězení lepším zločincem, jedná se tedy o specifickou formu investice do vzdělání. Dalším důvodem je neschopnost najít placené zaměstnání z důvodu snížených alternativ, které s sebou přináší záznam v trestním rejstříku. Taktéž změna chápání duševních a etických nákladů, které může ovlivnit pobyt ve vězení je možným vysvětlením recidivy a je v souladu s ekonomickým přístupem ke zločinu.

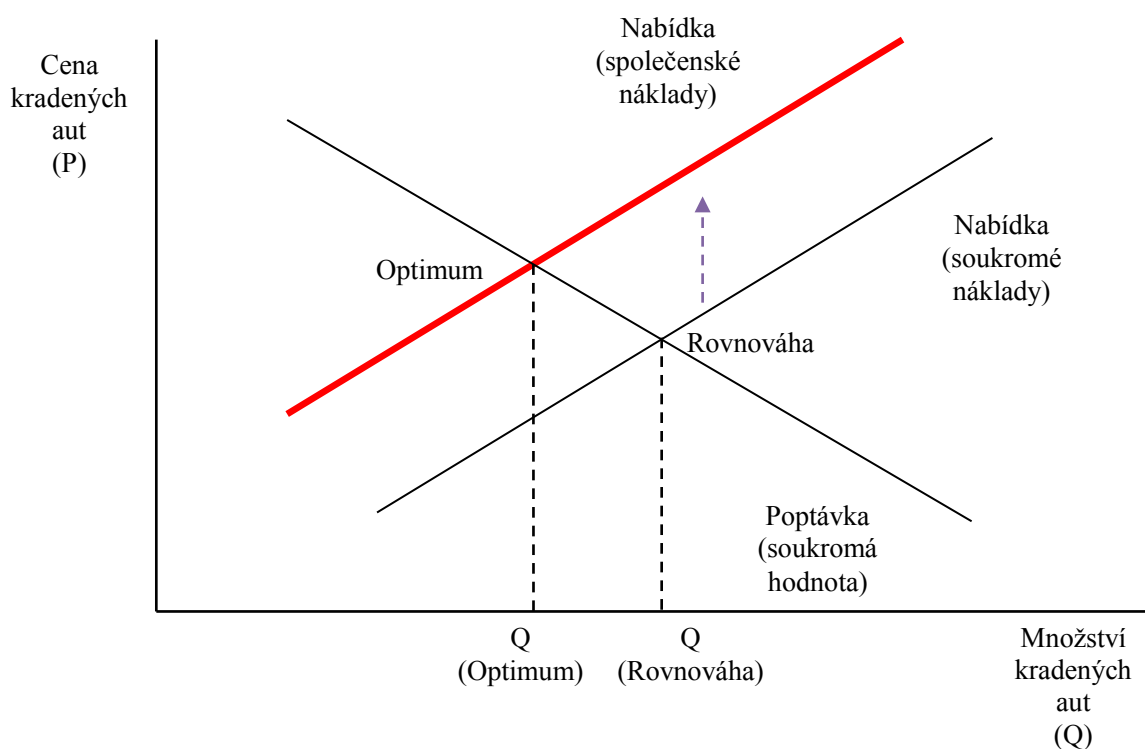
Na zločin ovšem existují i jiné pohledy, než je ten ekonomický. Jedná se především o pohledy humanitních a medicinských věd jako jsou např. sociologie, psychologie, popřípadě psychiatrie.

2.2.1 Zločin jako externalita

Ekonomie definuje externalitu, jak uvádí Mankiw (2009) jako vliv činnosti jednoho člověka na blahobyt lidí neúčastnících se této činnosti. V případě, že je tento vliv negativní, hovoříme o externalitě negativní, v opačném případě se jedná o externalitu pozitivní. Při existenci externalit jde zájem účastníků trhu za zájmy lidí, kteří jsou externalitou ovlivňováni.

Zločin může být považován za negativní externalitu, neboť zločinec nenese plné náklady svého chování, kdy tyto náklady dopadají i na jiné subjekty, které zločinem nebyly přímo dotčeny. V případě např. krádeže auta a při chycení zloděje, je tento zločinec odsouzen k náhradě škody za ukradené auto, popřípadě za náhradu jiné škody, která v souvislosti s krádeží vznikla. Tato krádež však může vyvolat obavu dalších osob také z krádeže auta a budou vynakládat prostředky na ochranu svého majetku, kdy tyto prostředky by jinak nevynakládaly. Existuje však také řada společenských nákladů, které nejsou vyčíslitelné, může jít např. o pocit nejistoty nad svým majetkem, nebo obavy, že se člověk může stát také obětí trestného činu. Možnost odstranit tuto externalitu je velmi omezená, neboť jednotlivce nelze postihnout takovým trestem, který by vyrovnal společenské náklady. Pouze velmi obtížně by šlo zjistit finanční náklady, které jeho chování vyvolalo u ostatních subjektů. U nákladů nemateriálních je tato úloha ještě podstatně složitější. Na zločin tak tedy můžeme pohlížet podobně jako na negativní externalitu ve výrobě, jak ukazuje graf 2.4.

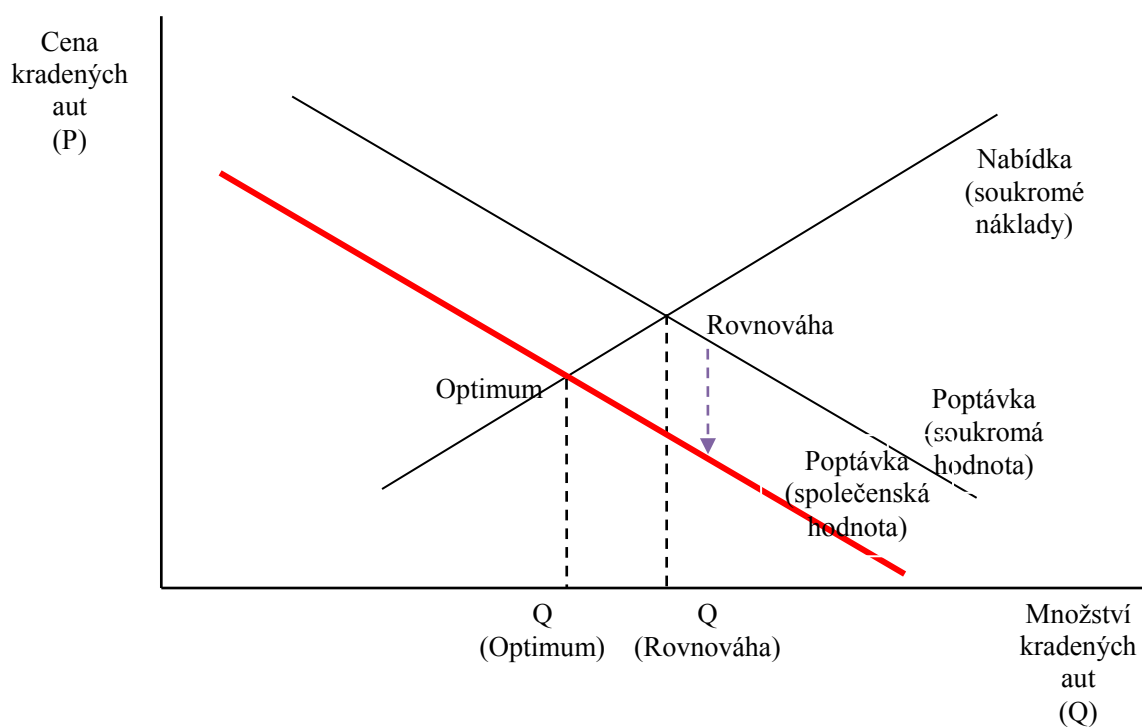
Graf 2.4: Zločin jako negativní externalita ve výrobě



Zdroj: vlastní zpracování

Na zločin lze pohlížet také jako na negativní externalitu ve spotřebě, kdy je společenská hodnota nižší než hodnota soukromá. Určité množství zločinu je podle Mandenvilla (1732) potřebné a poukazuje na to, že soukromá neřest je obecným blahem. Soukromá neřest je chápána jako hybná síla společenského pokroku a mezi soukromou neřest můžeme zařadit také určité formy trestného jednání. Soukromá hodnota by však neměla být vyšší než společenská, v tomto případě by se jednalo o negativní externalitu, jak ukazuje graf 2.5. Problémem, podobně jako u negativní externality ve výrobě je, že tato externalita na trhu zločinu je poměrně obtížně řešitelná. Na běžném trhu, kde se negativní externalita ve spotřebě projevuje, je řešením např. uvalení vysoké spotřební daně, která od spotřeby ekonomické subjekty odrazuje, jako tomu je u spotřebních daní na tabák a alkohol. V případě trhu např. kradených aut nelze takovou spotřební daň uvalit, neboť se jedná o trh neoficiální a účastníci trhu nejsou z velké části identifikovatelní.

Graf 2.5: Zločin jako negativní externalita ve spotřebě



Zdroj: vlastní zpracování

2.3 Lidský kapitál

Termínem lidský kapitál můžeme označit souhrn školního vzdělání, jazykových kurzů, výdajů na lékařskou péči nebo různé přednášky. Výdaje na tyto aktivity jsou investicemi do kapitálu, přesněji do kapitálu lidského. Vzdělání, nové dovednosti, lepší zdravotní stav totiž nelze oddělit od konkrétního člověka, na rozdíl od kapitálu hmotného, jak uvádí Kameníček (2012). Schulz (1961) pak pohlíží na lidský kapitál jako na souhrn všech lidských schopností, bez ohledu na to, zda se jedná o schopnosti vrozené, či získané. Jedná se o kapitál, který je vhodný pro investování. Becker (1994) definuje lidský kapitál jako souhrn vlastností, dovedností a znalostí získaných během života, a to studiem, pracovním výcvikem nebo zkušenostmi.

Becker (1994) uvádí, že analýza lidského kapitálu vychází z předpokladu, že rozhodnutí jednotlivce o svém vzdělání, pracovní přípravě, popřípadě všech jiných aktivitách, které doplňují vědomosti, je činěno na základě porovnání výnosů a nákladů. Výnosy mohou nabývat formy zvýšení výdělku, popřípadě jiné nepeněžní zisky. Náklady představují především ušlou hodnotu času potřebného na získání výše zmíněných investic a ostatní přímé a nepřímé náklady.

Lidský kapitál lze rozdělit podle Beckera (1997) na specifický, který je možno využít pouze v konkrétním podniku a kapitál obecný, který je možno využít ve více typech zaměstnání. Toto rozlišování pomáhá vysvětlit, proč je méně pravděpodobné, že pracovníci se specifickými dovednostmi budou opouštět stávající zaměstnání a proč v případě ekonomického poklesu budou propuštěni mezi posledními. Investice, které jsou určeny pro využití v konkrétní firmě, s sebou nesou rentu, která musí být sdílena zaměstnanci a stejně tak i zaměstnavateli. Tento proces sdílení trpí zranitelností z důvodu oportunistického chování, protože každá strana se může snažit o to, aby vytěžila po realizaci investice maximální možné renty. Renta a oportunismus, které vyplývají ze specifických investic, zastávají významnou roli v moderní teorii organizace. Filipová (2008) definuje hlavní složky lidského kapitálu jako všeobecné znalosti, které jsou vztaženy k základním znalostem jazyka a ke kvantitativní gramotnosti. Ke všeobecným znalostem patří nejen schopnost shromažďovat a zpracovávat informace, ale také schopnost vyvodit z těchto informací logické závěry a tvořit hypotézy pro řešení praktických problémů. Specifické znalosti jsou vztaženy k fungování a činnostem jednotlivých technologií a výrobních procesů. Poslední kategorií jsou technické a vědecké znalosti.

2.3.1 Investice do lidského kapitálu

Investicí do lidského kapitálu rozumíme podle Kameníčka (2012) takové aktivity, které vedou k trvalému, nebo opakovanému vlivu na finanční či psychické příjmy, nejedná se tedy o vlivy jednorázové. Tyto investice jsou tedy spojené s výnosy a náklady. Brožová (2006) rozděluje náklady na investice do lidského kapitálu jako náklady přímé a nepřímé. Mezi náklady přímé je možno zařadit náklady, které přímo souvisejí se studiem, jedná se o školné, peněžní prostředky vynaložené na pořízení školních pomůcek, jako jsou skripta, učebnice a další. Tyto náklady nemusí nést přímo jednotlivce, mohou být náklady zaměstnavatele, popřípadě náklady rodinných příslušníků. Mezi nepřímé náklady patří především náklady obětované příležitosti, které jsou vyjádřeny v sumě ušlých výdělků, které by jednotlivce dosahoval, kdyby se věnoval produktivní činnosti. Tyto náklady bývají u mladších lidí nižší než u starších osob, protože mladí lidé nedosahují po ukončení např. středoškolského studia a okamžitém nástupu do zaměstnání takových platových podmínek, jako je tomu u zkušenějších zaměstnanců. V úvahu je nutno také brát náklady utopené, tedy náklady, které by jedinec musel vynaložit i v případě, že by nestudoval.

Individuální výnosy investic do lidského kapitálu spatřuje Brožová (2012) především ve vyšší mzdě, která je očekávána v souvislosti s investicí do lidského kapitálu. Tyto výnosy je možno finančně kvantifikovat. Mezi výnosy, které není možno kvantifikovat finančně, se řadí výnosy duševní, které nabývají forem vyššího uspokojení z práce, popřípadě vyšší společenské prestiže. Investice do lidského kapitálu mají také společenské výnosy, i tyto výnosy lze opět rozdělit na kvantifikovatelné a nekvantifikovatelné. Mezi kvantifikovatelné řadíme např. vyšší výnos do státního rozpočtu, který je dán vyšší mzdou v souvislosti s investicí do lidského kapitálu. Mezi výnosy nekvantifikovatelné můžeme zařadit např. výnosy z veřejné volby, kdy vzdělanější subjekty mají větší pravděpodobnost vhodné veřejné volby. Může se také jednat o pozitivní vliv na ostatní členy společnosti. Na vzdělání tak tedy můžeme nahlížet jako na pozitivní externalitu.

2.3.2 Motivy a faktory ovlivňující investice do lidského kapitálu

Motivů a faktorů působících na volbu jednotlivce o případných investicích je celá řada, mezi nejdůležitější patří pět následujících motivů a faktorů:

- **Náklady a předpokládané výnosy investic do lidského kapitálu** – Brožová (2012) uvádí, že čím nižší jsou náklady potřebné pro investici do vzdělání, tím vyšší lze předpokládat budoucí výnosy z investic. Je proto výhodnější investovat do

lidského kapitálu v mladším věku, neboť zde jsou nižší náklady obětované příležitosti. Při předpokladu, že existuje pozitivní vztah mezi věkem a mzdou, budou naopak náklady obětované příležitosti u starších lidí podstatně větší. U mladších osob se dá také předpokládat, že budou výnosy z lidského kapitálu pobírat po výrazně delší dobu, než je tomu u osob starších, kteří jsou již v pracovním procesu etablování delší dobu.

- **Mzdová stratifikace** - bude-li docházet k přibližování výdělků méně a více vzdělaných osob, bude tento jev působit negativně na investice do lidského kapitálu. Naopak při růstu mzdových rozdílů mezi např. středoškolsky a vysokoškolsky vzdělanými lidmi bude tento jev působit pozitivně na investice do lidského kapitálu, jak uvádí Brožová (2012).
- **Rodina** – vliv rodinného prostředí na znalosti, dovednosti a na utváření hodnotové škály dětí je velmi důležitý, jak upozorňuje Kameníček (2012). Původní malé rozdíly v nadání nebo schopnostech se mohou během dospívání nebo školní docházky výrazně diferencovat. Rodiče zásadně ovlivňují úroveň a šíři vzdělání svých dětí. Brožová (2012) k tomuto dodává, že existuje možnost, že pokud některý z rodičů dosáhl vysokoškolského vzdělání, bude více motivovat své potomky také k dosažení vyššího vzdělání, oproti rodičům se vzděláním nižším.
- **Očekávání** – neoddělitelnost lidského kapitálu od konkrétního člověka je podle Beckera (1994) příčinou, že je tento kapitál považován za nelikvidní, nejde ho tedy prodat, ani se ho jinak zbavit. V případě pesimistických očekávání, a to například v délce života, očekávaných výnosech z lidského kapitálu nebo samotného uplatnění na trhu práce, tak nebudou jednotlivci příliš ochotni do lidského kapitálu investovat. Toto může být zvláště důležité u osob ohrožených sociální exkluzí. Naopak optimistická očekávání mohou mít velmi pozitivní vliv na tyto investice, ostatně tak jako mají optimistická očekávání vliv na všechny druhy investic.
- **Sociální a kulturní prostředí** – tento faktor má podle Kameníčka (2012) podobný vliv jako rodina. V případě vyloučených lokalit, kde je každodenní realitou střetávání se s nezaměstnaností a s odkázáním se na sociální podporu státu nebude takové prostředí pravděpodobně stimulovat zájem o investice do lidského kapitálu. U vyloučených lokalit ovšem může také nastat pozitivní stimul na rozhodování se o investicích do lidského kapitálu, kdy jedinec bude pocítovat potřebu opustit tuto vyloučenou lokalitu a jako prostředek k tomuto cíli může spatřovat investice do

lidského kapitálu. Pozitivní vliv je naopak pravděpodobný u dobře fungující lokality, kde jsou zjevné plody investic do lidského kapitálu přítomny, a to buď v příjmech místních obyvatel, nebo v jejich společenském postavení.

2.4 Sociální a pracovní inkluze

Sociální a pracovní inkluze neboli začleňování není podle Mareše a Sirovátky (2008) přímým protikladem sociální exkluze. Cílem sociálního začleňování je překonat sociální vyloučení, které je důsledkem selhání systému, které slouží ke společenské integraci. Jedná se o demokratický a legislativní systém, který má zajišťovat občanskou integraci. Trh práce, který má zajistit integraci ekonomickou a sociální systém státu zodpovědný za sociální integraci. Nelze také opomenout instituci rodiny či komunity, jenž je zodpovědná za integraci interpersonální. Inkluzivní strategie spočívají především ve snaze čelit nezaměstnanosti, chudobě a vytvořit přístup k sociálním institucím a v neposlední řadě k začlenění do sociálních vazeb. Cílem sociální inkluze je podle Mareše, Rákoczyové a Sirovátky (2006) umožnit lidem s nedostatečnými schopnostmi či lidem s nedostatečnými nebo nepravidelnými zdroji adekvátně participovat na ekonomickém a sociálním životě společnosti, v níž žijí a plně v ní uplatnit práva, na která mají nárok a jsou nezbytná pro udržení vlastní lidské důstojnosti. Inkluze je tak vnímaná jako důsledné uplatnění občanských, politických, ekonomických a sociálních práv, a to v nejzákladnější poloze základních lidských práv. Multidimenzionalita se tak neprojevuje, jak uvádí Mareš a Sirovátka (2008) pouze v konceptu sociální exkluze, ale také v konceptu sociální inkluze. Přístup atomizovaných opatření, která jsou zaměřena pouze na určité dimenze sociálního vyloučení, či začlenění se tak nejeví jako příliš účinná. Je však nutno poukázat na to, že některé dimenze sociálního vyloučení jako je dimenze kulturní či politická, leží mimo působení sociální politiky, ale jejich vliv na ostatní dimenze sociálního vyloučení může být velmi silný. Zatímco opatření sociální politiky mají značný vliv na ekonomickou dimenzi sociálního vyloučení v podobách jako je spotřeba a aktivity na trhu práce, tak na dimenzi sociálního vyloučení je tento vliv podstatně slabší. Ještě více je omezen tento vliv na dimenze politického a kulturního vyloučení. Samotná opatření, která jsou vztažena k trhu práce, poskytnutí zdrojů k odstranění chudoby, nebo přístupu ke vzdělávacímu systému nemusí znamenat plné začlenění do formálních i neformálních sociálních vazeb. Tabulka 2.2 ukazuje schéma sociální exkluze a inkluze v návaznosti na sociální politiku.

Tab. 2.2: Schéma sociální exkluze a inkluze v návaznosti na sociální politiku

Sociální exkluze		Sociální inkluze	
Oblast	Určení	Předpoklady	Sociální politika
Ekonomická dimenze – spotřeba	<ul style="list-style-type: none"> - chudoba a materiální deprivace 	zdroje redistribuce: <ul style="list-style-type: none"> - příjem - jiné zdroje - bydlení 	<ul style="list-style-type: none"> - podpora příjmů - sociální služby - podpora bydlení
Ekonomická dimenze – aktivita na trhu práce	<ul style="list-style-type: none"> - nezaměstnanost - kvalita zaměstnání 	<ul style="list-style-type: none"> - flexibilita - princip rovných šancí a sociální kapitál - lidský kapitál 	<ul style="list-style-type: none"> - pobídky k práci - opatření proti diskriminaci - pozitivní diskriminace - aktivní politika zaměstnanosti - systém celoživotního vzdělávání - sociální služby
Sociální dimenze	<ul style="list-style-type: none"> - participace v sociálních kontaktech - omezená šíře a kvalita kontaktů 	<ul style="list-style-type: none"> - sociální kontakty a sítě - kvalita kontaktů a sítí - důvěra v jiné lidi 	<ul style="list-style-type: none"> - sociální práce - prevence izolace - spoluúčast - partnerství
Politická dimenze	<ul style="list-style-type: none"> - participace v politických aktivitách jako je např. volební účast - organizovanost 	<ul style="list-style-type: none"> - důvěra v instituce - legitimita reprezentací a politického systému 	<ul style="list-style-type: none"> - přístup k realizaci politických a občanských práv - politika uznání

Zdroj: Mareš a Sirovátka (2008), vlastní úprava

Mareš a Sirovátka (2008) upozorňují, že v současnosti se setkáváme se třemi základními přístupy k sociální inkluzi. Jde o přístup redistributivní, který se zaměřuje na odstranění chudoby především prostřednictvím dávek sociálního zabezpečení. Dále jde o přístup integrativní, podle něj je za základní mechanismus sociálního začleňování považováno placené zaměstnání, a to nejen jako zdroj příjmu. V posledním případě se jedná o přístup moralizující, kdy jsou příčiny sociální exkluze spatřovány v morálních a kulturních charakteristikách a základním mechanismem je proto jejich resocializace prostřednictvím intervencí sociální práce, krizovými sociálními intervencemi nebo represivní sociální politikou. V politice sociální inkluze se výše zmíněné přístupy doplňují, neboť redistributivní politika je nutná tam, kde integrace na trhu práce selhává. Integrace na trhu práce však může být uskutečnitelná pouze při individuální odpovědnosti a vůli

osob, které jsou předmětem sociální exkluze. Strategie sociálního začleňování se ovšem odlišují podle důrazu připisovaného různým příčinám sociálního vyloučení a v návaznosti na to také k typu přijímaných řešení. Následkem volby mezi těmito přístupy je rozdíl ve všech hlavních oblastech strategie sociálního začleňování, a to konkrétně ve strategii začleňování na trhu práce a ve strategii podpory účasti v sociálních aktivitách. Jedná se o tyto 2 přístupy:

- **Individualizující přístup** – tento přístup zdůrazňuje nutnost individuální flexibility jednotlivce vůči nabízeným mzdám, pracovnímu režimu a podmínkám spjatých s nabízenou prací. Současně rozsah redistribuce se v tomto případě minimalizuje. Sociální participaci nebývá věnována příliš velká pozornost, neboť za klíčové se považuje účast na trhu práce.
- **Objektivizující přístup** – v tomto přístupu je naopak velký důraz kladen na redistribuci, která má poskytnout společensky přijatelný standard a zamezit materiální deprivaci a tím i vyloučení z většinového způsobu života. Snahou tohoto přístupu je potom pomoci překonat bariéry na trhu práce rozvojem lidského a sociálního kapitálu těch osob, které mají být začleněny.

Tab. 2.3: Modely sociální inkluze v oblasti trhu práce a redistribuce

Redistribuce	Zaměstnanost flexibilitou	Rozvoj lidského a sociálního kapitálu
Slabá	Moralistní přístup	Moralistní a integrativní přístup
	<ul style="list-style-type: none"> - vynucená účast na trhu práce - redistribuce slabá - flexibilizace silná 	<ul style="list-style-type: none"> - podpořená účast na trhu práce a sociální participace - redistribuce slabá - rozvoj lidského a sociálního kapitálu
Silná	Redistributivní a moralistní přístup	Redistributivní a integrativní přístup
	<ul style="list-style-type: none"> - ochráněná neúčast na trhu práce - redistribuce silná - flexibilizace silná 	<ul style="list-style-type: none"> - podpořená účast na trhu práce a ochráněná neúčast - redistribuce silná - rozvoj lidského a sociálního kapitálu

Zdroj: Mareš a Sirovátka (2008), vlastní úprava

Rozdíly v přístupu individualizujícím a objektivizujícím se však v probíhajícím procesu modernizace sociálního státu zmenšují, jak uvádí Mareš a Sirovátka (2008). Tabulka 2.3 ukazuje možné přístupy sociální politiky k sociálnímu začlenění, a to podle jejich hlavních oblastí, tedy redistribuce, inkluze na trhu práce a účasti na sociálních aktivitách.

Trh práce je podle Mareše, Rákoczyové a Sirovátky (2006) považován za instituci, která rozhodujícím způsobem, a to přímo i nepřímo prostřednictvím chudoby, ovlivňuje sociální inkluzi a sociální soudržnost ve společnosti. Placená práce je totiž považována za integrující prvek společnosti, jejíž občané jsou chápáni jako občané pracující. Placená práce je tak prostředek pro to, aby se občané mohli stát plnými členy společnosti ve smyslu svých práv. Nezaměstnanost, především pak dlouhodobá, v souvislosti s její prostorovou koncentrací, je považována za hlavní zdroj sociálního vyloučení. Ministerstvo práce a sociálních věcí (2014) shrnuje hlavní opatření, která by měla vést k vytvoření inkluzivního trhu práce, který umožní rovný přístup k zaměstnání pro všechny skupiny obyvatel, s důrazem na nejvíce znevýhodněné osoby. Vzhledem ke zvyšování zaměstnanosti se jedná o tato opatření:

- Úprava systému investičních pobídek – investiční pobídky by měly flexibilně reagovat na hospodářský a sociální vývoj ve společnosti a být provázány s jinými politikami, především potom politikou regionálního rozvoje. Určení území, do nichž je možné poskytovat finanční podporu, by nemělo být striktní a rigidní, ale mělo by se aktualizovat podle aktuální situace.
- Podpora vytváření pracovních příležitostí prostřednictvím aktivní politiky zaměstnanosti, a to především v postižených regionech.
- Podpora osobám, jenž se rozhodnou samostatně podnikat, včetně podpory k dalšímu financování a rozvoji.
- Podpora poradenských aktivit úřadů práce, a to nejen k uchazečům o zaměstnání, ale také vůči zaměstnavatelům.
- Podpora principů sociální ekonomiky – sociální podnikání v sobě zahrnuje jak princip ekonomický, v podobě generování zisku, tak princip sociální, v podobě zaměstnávání znevýhodněných osob a princip rozvoje komunit a místních lokalit, ve smyslu využívání lokálních zdrojů a uspokojování lokálních potřeb.

- Využívání inovativních opatření aktivní politiky zaměstnanosti s akcentem na jejich komplexnost a provázanost jednotlivých opatření a nástrojů se současným respektováním individuálních potřeb klientů.
- Posílení spolupráce s regionálními aktéry na trhu práce při tvorbě aktivní politiky zaměstnanosti.

Ministerstvo práce a sociálních věcí (2014) také shrnuje opatření ke zvýšení zaměstnatelnosti jednotlivých sociálních skupin nebo jednotlivců, kteří jsou marginalizováni na trhu práce, nebo jsou z trhu práce úplně vyloučeni. Jedná se o tyto opatření:

- Rozvoj informačních a poradenských středisek, včetně jejich provázání s celoživotním kariérovým poradenstvím.
- Rozvoj kariérního poradenství, a to jak ve vztahu ke studentům a vzdělávacím institucím, tak po celou dobu profesního života.
- Podpora celoživotního učení a profesní mobility, včetně podpory přechodu na jinou práci.
- Podpora asistenčních služeb v souvislosti se zaměstnáváním sociálně či pracovně vyloučených osob.
- Rozvoj aktivizačních a motivačních opatření na trhu práce, která směřují k omezení závislosti na sociálních dávkách.
- Podpora rozvoje lidského kapitálu, který je nezbytný pro uplatnění na trhu práce.

Mimo zvyšování zaměstnanosti a zaměstnatelnosti jedinců patří mezi nástroje sociální inkluze především sociální ochrana v podobě sociálního pojištění, státní sociální podpory a sociální pomoci. K sociální integraci rovněž přispívá rozvoj systému vzdělání a zajištění jeho přístupu všem vrstvám společnosti. Dalšími nástroji pro sociální inkluzi jsou opatření zaměřená na zlepšování úrovně veřejných služeb, především v oblastech jako je zdravotnictví, dopravní obslužnost a bydlení. Nástroje pro sociální inkluzi také často směřují k prostorovým souvislostem sociální exkluze, a to především v rozvíjení lokálních trhů práce, tak i v pozornosti věnované územní koncentraci sociálně vyloučených osob, či územím s atributy sociálního vyloučení. Deprivované oblasti jsou nejen charakteristické

koncentrací faktorů, které způsobují sociální exkluzi a koncentrací deprivovaných osob, ale představují segregační tendenci, aby byl takový prostor opuštěn nejen příslušníky středních vrstev, ale příslušníky většinové populace, jak uvádí Mareš, Rákoczyová a Sirovátka (2006).

Současný přístup k sociální exkluzi je podle Mareše Sirovátky (2008) charakteristický pojetím práva, především sociálního práva. Sociální právo dnes zahrnuje více dimenzí, které odrážejí na rozdíl od dřívějšího redistributivního přístupu současný přístup, který v sobě skloubí nejen redistributivní, ale také integrativní a moralistní přístup k sociální inkluzi. Důraz na povinnosti je vyvažován v tomto přístupu rozšířením okruhu práv. Důraz je kladen na samostatnost, participaci a svobodu volby. Sociální práva jsou dnes těsněji spjata s obecnými lidskými právy. Výsledkem je nárůst uznání zdrojů vyloučení a zamezení diskriminace menšin a marginalizovaných skupin, což se projevuje na poskytnutí možnosti přímé participace těmto skupinám na rozhodování o opatřeních, která se vztahují k jejich společenskému statusu.

3 Vězeňství v České republice a přidružené instituce

Třetí kapitola diplomové práce ve své první části poskytne stručný popis účelu a funkce trestního práva a nejvýznamnějšího udělovaného trestu, a to trestu odnětí svobody. Další podkapitola se věnuje především statistické deskripci vězeňství v České republice ke stavu k 31. 12. 2015, respektive k 31. 12. 2014. Úplné údaje pro rok 2015 nebyly Vězeňskou správou České republiky v době tvorby diplomové práce dány k dispozici, a proto nelze se všemi údaji za rok 2015 pracovat. Poslední část této kapitoly je zaměřena na instituce, které mají významnou vazbu na vězeňství v České republice, kdy se konkrétně jedná o Probační a mediační službu ČR, Ministerstvo práce a sociálních věcí a ostatní instituce především z neziskového sektoru.

3.1 Trestní právo

Halfar a kolektiv (2013) uvádějí, že účelem trestního práva je chránit zájmy společnosti, ústavního zřízení České republiky, práva a oprávněné zájmy fyzických i právnických osob. Trestní právo tedy slouží jako ochrana pro tyto zájmy, zřízení republiky a její osoby před jednáním, které je nebezpečné pro společnost. Tato ochrana probíhá pomocí norem trestního práva, které definují, co je trestným činem, stanovuje za tyto činy tresty a vymezuje možnosti dalších ochranných opatření. Trestní právo také definuje postup orgánů činných v trestním řízení, a to prostřednictvím trestního práva procesního. Jako prameny trestního práva nemohou být užity obyčejy, ani soudní precedenty, ale jak vyplývá z Listiny základních práv a svobod, jen zákon stanoví, které jednání je trestným činem a jaký trest lze za jeho spáchání uložit. Fryšták a kolektiv (2012) k tomuto dodávají, že pramenem trestního práva je trestní zákoník, mezinárodní smlouvy, ústavní zákony a další zákonné normy. Trestní právo má tedy 4 základní funkce, jedná se o:

- Funkci ochrannou,
- funkci preventivní,
- funkci represivní,
- funkci regulativní.

Podle Halfara a kolektivu (2013) je trest jedním z prostředků státního donucení k ochraně společnosti a občanů před trestnými činy. Trest tedy působí jako újma za spáchaný trestný čin a soudy jím jako autorita vyslovují jménem státu odsouzení tohoto

činu a pachatele. Účelem trestu, který by měl být projevem jednoty represe a prevence je především:

- Ochrana společnosti před pachateli trestných činů,
- zabránění pachateli v dalším pokračování v trestné činnosti,
- vychovat pachatele tak, aby vedl řádný život a současně působil pozitivně i na další členy společnosti.

Jen zákon může určit druh trestu a podmínky pro jeho uložení, kdy za trestný čin mohou soudy uložit jen trest v zákoně explicitně vyjmenovaný. Mezi tresty ukládané v České republice patří zejména:

- Odnětí svobody,
- obecně prospěšné práce,
- ztráta čestných titulů a vyznamenání,
- ztráta vojenské hodnosti,
- zákaz činnosti,
- propadnutí majetku,
- peněžitý trest,
- další.

3.1.1 Trest odnětí svobody

Fryšták a kolektiv (2012) uvádějí, že trest odnětí svobody je nejpřísnějším druhem trestu, neboť je spjat se ztrátou osobní svobody a výkonem trestu ve speciálním zařízení, tedy ve věznici. S pobytem ve věznici je spjat s omezením dalších občanských práv, jako je například právo shromažďovací a právo spolčovací. Trest odnětí svobody je trestem univerzálním, protože ho lze uvalit za jakýkoliv trestný čin. V případě některých trestných činů je pak jediným trestem, který připadá v úvahu, a to v případě nejzávažnějších trestných činů. U méně závažných trestných činů je jednou z alternativ pro uložení trestu. Trest odnětí je spjat se třemi konkrétními podobami, a to:

- Nepodmíněný trest odnětí svobody,
- trest odnětí svobody, kdy byl výkon podmíněně odložen,

- výjimečný trest odnětí svobody.

Nepodmíněný trest odnětí svobody je vykonáván diferencovaně ve čtyřech základních typech věznic, jak uvádí Fryšták a kolektiv (2012). Jedná se o tyto typy, které jsou seřazeny od nejmírnějšího stupně ke stupni nejpřísnějšímu:

- Věznice s dohledem,
- s dozorem,
- s ostrahou,
- se zvýšenou ostrahou.

O zařazení do konkrétního typu věznice rozhoduje soud na základě kritérií stanovených zákonem. Podstatou diferenciací věznic je, aby pachatelé méně závažných trestných činů nevykonávali trest odnětí svobody s pachateli trestných činů více závažných. Soud také může rozhodnout o zařazení pachatele do jiného typu věznice, než do kterého má být podle zákona zařazen, a to v případě, že se má za to, že v jiném typu věznice bude na pachatele lépe působeno k tomu, aby vedl řádný život. Během výkonu lze prostřednictvím soudu rozhodnout o přeřazení do jiného typu věznice, a to o jeden stupeň. Přeřazení je možné tedy jak do mírnějšího typu, tak naopak do typu přísnějšího. Mezi hlavní zásady výkonu trestu odnětí svobody patří především, že trest může být vykonáván jen takovým způsobem, který respektuje lidskou důstojnost. S odsouzeným ve výkonu trestu musí být pracováno tak, aby bylo zachováno jeho zdraví a tvořily a podporovaly se u něj takové postoje, aby byl po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody schopen vést řádný život v souladu se zákony České republiky.

Fryšták a kolektiv (2012) uvádějí, že mezi hlavní povinnosti odsouzených patří především dodržování pořádku a kázně a podrobovat se příkazům zaměstnanců Vězeňské služby. V zákoně o výkonu trestu odnětí svobody je zakotvena povinnost odsouzených pracovat, a to při splnění podmínky způsobilosti k práci. Samotné podmínky pro pracovní uplatnění jsou v režimu jednotlivých věznic, které přihlížejí k odborným znalostem a dovednostem jednotlivých odsouzených. Za tuto práci přísluší odsouzeným odměna dle příslušného zákona. Odsouzení mohou být zařazováni jak na práci v rámci věznice, tak smluvně u jiných podnikatelských subjektů. Mezi důležité prvky výkonu trestu odnětí

svobody patří vzdělávací a kulturní aktivity, které jsou považovány za nástroj individuální pozitivní prevence.

3.2 Vězeňství v České republice

Data a informace pro tuto podkapitolu byla čerpána od Vězeňské služby České republiky, konkrétně ze Statistické ročenky Vězeňské služby za rok 2014, z Měsíčního statistického hlášení za rok 2015 a z informací, které jsou Vězeňskou službou České republiky poskytnuty v rámci svého informačního servisu. Data a statistiky pro jednotlivé věznice nejsou ve valné míře k dispozici, a proto bude v diplomové práci pracováno s informacemi vztaženými k celkovému stavu vězeňství v rámci České republiky.

3.2.1 Rozmístění věznic v České republice

Obr. 3.1: Rozmístění věznic v České republice



Zdroj: Vězeňská služba České republiky (2013)

V České republice je v současné době 35 věznic, z toho 10 je zároveň věznicemi vazebními a ve dvou věznicích je zároveň vykonávána detenční činnost. V Moravskoslezském kraji se nachází 4 věznice, konkrétně se jedná o vazební věznici Ostrava, věznici v ostravské části Heřmanice a věznice v Opavě a Karviné. Jak ukazuje obr. 3.1, tak velká koncentrace věznic se nachází v oblasti severních Čech. Toto rozložení není náhodné a vychází z historických událostí po konci 2. světové války. Věznice byly v této oblasti zřizovány zcela záměrně, jak uvádí Vězeňské služba České republiky (2010), z důvodu nedostatku pracovních sil po odsunu německého obyvatelstva po skončení válečného konfliktu. Vězni umístění do těchto věznic sloužili jako pracovní síla, a to především v zemědělství a po skončení jejich trestu v této oblasti zůstávali a pomáhali tak zalidnit oblasti, které byly po odsunu německého obyvatelstva velmi málo obydleny.

3.2.2 Vězněné osoby a využití ubytovacích kapacit věznic

Tab. 3.1: Vývoj vězněných osob v ČR v letech 2005 – 2015

Vězněné osoby	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Obvinění	2860	2399	2254	2402	2360	2443	2613	2183	2308	2185	1960
Muži	2697	2277	2110	2214	2209	2279	2428	2028	2161	2040	1814
Ženy	163	122	144	188	151	164	185	155	147	145	146
Odsouzení	16077	16179	16647	18100	19374	19449	20541	20429	14301	16433	18758
Muži	15336	15376	15792	17209	18367	18320	19234	19129	13491	15411	17478
Ženy	741	803	855	891	1007	1129	1307	1300	810	1022	1280
Celkem	18937	18578	18901	20502	21734	21892	23154	22612	16609	18618	20718

Zdroj: Vězeňské služba České republiky (2016), vlastní úprava

Tabulka 3.1 ukazuje počty vězněných osob, a to jak ve výkonu vazby, tak ve výkonu trestu odnětí svobody, údaje k jednotlivým rokům jsou vztaženy vždy ke stavu k 31. 12. příslušného roku. Z tabulky vyplývá, že celkový počet vězněných osob ve sledovaném období byl největší v roce 2011, kdy bylo vězněno 23154 osob a nejméně naopak v 2013, kdy bylo vězněno pouze 16609 osob. Počet vězněných osob v roce 2013 je však ovlivněn amnestií exprezidenta Václava Klause. Celkový počet odsouzených v letech 2005 až 2012 převážně rostl s výjimkou let 2006 a 2012. Počet celkově odsouzených od roku 2014 opět roste a současný stav k 31. 12. 2015 odpovídá celkovému počtu 20718 vězněných osob.

Tab. 3.2: Kapacitní využití ubytovacích prostor k 31. 12. 2015 v procentech

Věznice	Využití kapacity (%)	Věznice	Využití kapacity (%)	Věznice	Využití kapacity (%)
Bělušice	114,18	Litoměřice	84,36	Praha - Ruzyně	82,03
Brno	70,75	Mírov	97,02	Příbram	115,32
Břeclav	91,03	Nové Sedlo	106,42	Rapotice	111,17
České Budějovice	79,79	Odolov	131,33	Rýnovice	108,80
Heřmanice	124,19	Olomouc	79,93	Stráž pod Ralskem	89,27
Horní Slavkov	105,35	Opava	80,38	Světlá nad Sázavou	99,74
Hradec Králové	80,77	Oráčov	122,74	Teplice	79,04
Jiřice	108,95	Ostrava	87,95	Valdice	87,85
Karviná	92,12	Ostrov	115,53	Vinařice	113,89
Kuřim	124,15	Pardubice	109,71	Všehrady	105,43
Kynšperk nad Ohří	113,98	Plzeň	106,25	Znojmo	91,19
Liberec	82,84	Praha - Pankrác	87,96	Věznice úhrnem	101,45

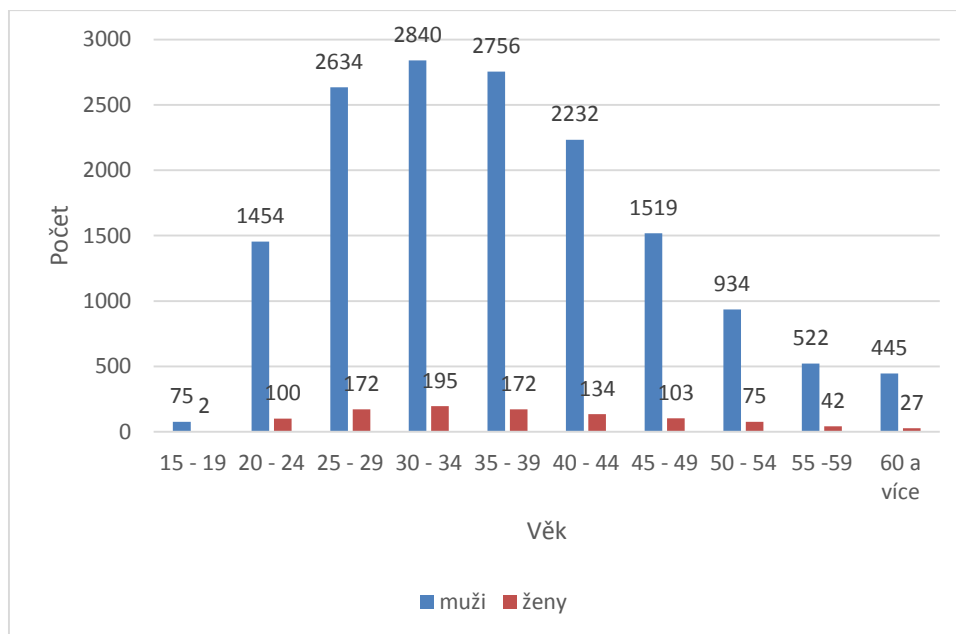
Zdroj: Vězeňské služba České republiky (2016), vlastní úprava

Tabulka 3.2 ukazuje kapacitní využití ubytovacích prostor věznic k 31. 12. 2015. Jako ubytovací prostory jsou v případě vazebních věznic a věznic, kde souběžně probíhá detenční činnost, brány celkové kapacity věznice, tedy i s kapacitami pro vazební stíhání a detenční činnost. Celková kapacita věznic byla k 31. 12. 2015 využita na 101,45 %. Nejméně kapacitně využitě věznice byly až na výjimky věznice vazební. Největší

využitelnosti dosáhly věznice Odolov s využitím 131,33 %, věznice Heřmanice s využitím 124,19 % a věznice Kuřim s využitím 124,15 %.

3.2.3 Věk a vzdělanost osob ve VTOS

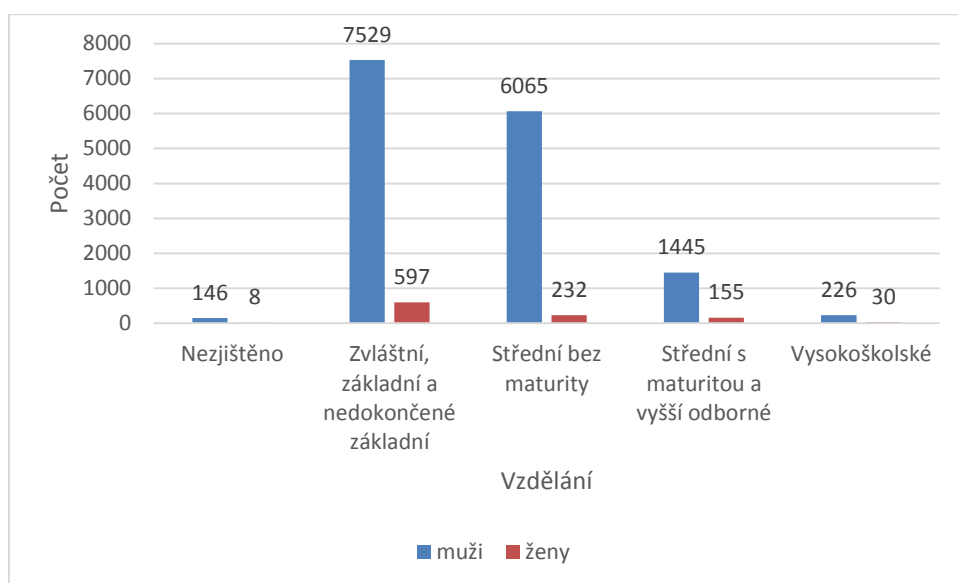
Graf 3.1: Věkové složení osob ve VTOS k 31. 12. 2014



Zdroj: Vězeňské služba České republiky (2015), vlastní úprava

Graf 3.1 ukazuje věkové složení osob ve výkonu trestu odnětí svobody podle pohlaví k 31. 12. 2014. U mužů je nejpočetněji zastoupena skupina ve věku 30 – nedovršených 35 let, stejně je tomu i u žen. Velmi významně jsou také u obou pohlaví zastoupeny také věkové skupiny od 25 – nedovršených 30 let, 35 – nedovršených 40 let a 40 – nedovršených 45 let. U osob ve výkonu trestu odnětí svobody je jako nejvyšší dosažené vzdělání nejpočetněji zastoupena kategorie, která obsahuje zvláštní, základní a nedokončené základní vzdělání, jak vyplývá z grafu 3.2. Druhou nejpočetnější kategorií je střední vzdělání bez maturity. Ostatní kategorie, které jsou prezentovány středním vzděláním s maturitou, vyšším odborným vzděláním a vysokoškolským vzděláním, jsou v porovnání se 2 výše uvedenými zastoupeny v minoritní míře, zvláště potom u vzdělání vysokoškolského. Informace o vzdělanostní struktuře osob ve výkonu trestu jsou opět vztaženy ke stavu platnému k 31. 12. 2014.

Graf 3.2: Složení dle nejvyššího dosaženého vzdělání osob ve VTOS k 31. 12. 2014



Zdroj: Vězeňské služba České republiky (2015), vlastní úprava

3.2.4 Četnost trestných činů, délka trestu a recidiva

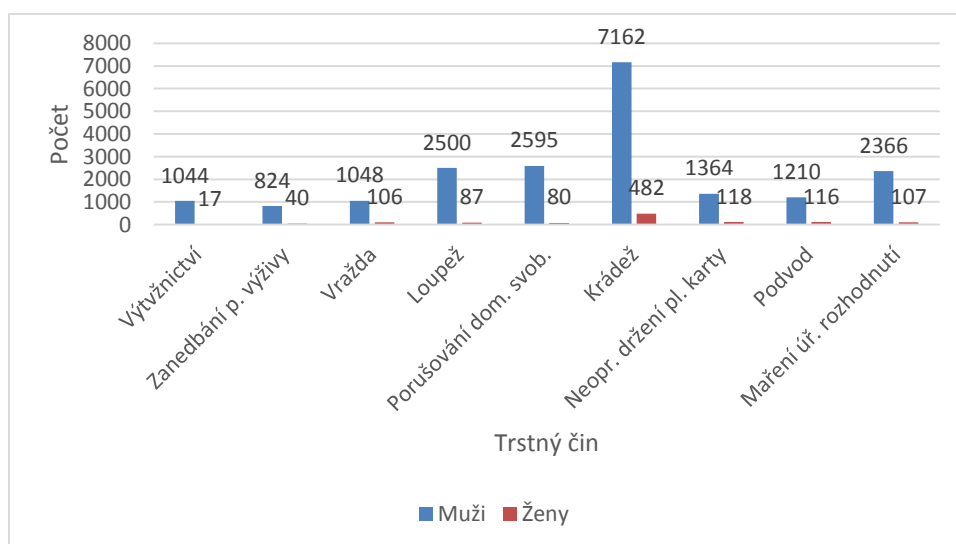
Tab. 3.3: Nařízená délka trestu a recidiva k 31. 12. 2014

Délka trestu	Muži	Ženy	Počet VTOS	Muži	Ženy	Celkem	Celkem v %
Do 6 měsíců	847	91	0	4569	516	5085	30,94
6 až 12 měsíců	2679	240	1	3399	217	3616	22,00
1 až 3 roky	6124	339	2	2345	129	2474	15,06
3 až 5 let	2331	145	3	1649	72	1721	10,47
5 až 7 let	1145	58	4	1165	44	1209	7,36
7 až 10 let	1126	69	5	749	15	764	4,65
10 až 15 let	804	59	6	508	9	517	3,15
15 let až doživotí	355	21	7 a více	1027	20	1047	6,37

Zdroj: Vězeňské služba České republiky (2015), vlastní úprava

Tabulka 3.3 obsahuje údaje o četnosti délky soudně nařízeného trestu a počet předchozích výkonů trestů odnětí svobody k 31. 12. 2014. U obou pohlaví je nejpočetněji zastoupen trest v délce rozmezí 1 až 3 roky. Velmi početně jsou u obou pohlaví také zastoupeny tresty v délce 6 až 12 měsíců, respektive 3 až 5 let. Pouze 30,94 % osob, které se nacházejí ve výkonu trestu odnětí svobody k 31. 12. 2014 jsou prvotrestanci, zbytek 69,06 % jsou ve výkonu trestu více než jednou, a jedná se tedy o recidivisty. 6,37 % odsouzených bylo ve výkonu trestu více než 7 krát. Jak vyplývá z tabulky 3.3, je toto rozdělení více negativní ve prospěch recidivistů u mužů, kde je absolutní počet prvotrestanců k recidivistům v poměru 4569 prvotrestanců ku 10842 recidivistům. U žen je 516 žen ve výkonu trestu poprvé, zatímco žen vícekrát trestaných je ve výkonu trestu 506. Prvotrestaných žen bylo tedy k 31. 12. 2014 absolutně více než žen recidivistek.

Graf 3.3: Nejpočetněji zastoupené trestné činy osob ve VTOS k 31. 12. 2014



Zdroj: Vězeňské služba České republiky (2015), vlastní úprava

Nejpočetněji je mezi oběma pohlavími zastoupen trestný čin krádež, jak vyplývá z grafu 3.3. Početně mezi nejčastěji spáchané trestné činy, které jsou zastoupeny u obou pohlaví, patří trestné činy, které mají přímou vazbu na majetkový prospěch, konkrétně se jedná již o zmíněnou krádež, doplněnou trestnými činy porušování domovní svobody, loupež, podvod a neoprávněné zneužití platební karty. Mezi trestnými činy, které nemají přímou vazbu na majetkový prospěch, a jsou zastoupeny ve větší míře, patří u obou pohlaví především trestné činy vraždy a maření úředního rozhodnutí. Údaje o četnosti trestných činů jsou opět vztaženy ke stavu k 31. 12. 2015.

3.2.5 Zaměstnanost osob ve výkonu trestu odnětí svobody

Zaměstnanost osob ve výkonu trestu odnětí svobody dosahovala, jak uvádí Vězeňské služba České republiky (2015), v roce 2014 průměrně 7785 osob zaměstnaných všemi formami z průměrného celkového počtu 12769 osob, které byly pracovně zařaditelné. Celková reálná zaměstnanost tak dosáhla v roce 2014 60,97 %, což představuje oproti roku 2013 pokles o 6,63 %. Odsouzení byli v nejhojnější míře zařazováni na pracoviště v rámci vnitřního procesu, vlastní výroby a u cizích podnikatelských subjektů.

Čísla o zaměstnanosti však mohou být zkreslující, neboť jako zaměstnaný je vykazován i odsouzený, který pracoval jenom několik hodin v měsíci, např. pouze jeden den. Data, která by lépe zobrazovala zaměstnanost osob ve výkonu trestu odnětí svobody, jako například průměrný počet odpracovaných hodin v měsíci připadajících na jednoho pracovně zařazeného odsouzeného, nejsou dány Vězeňskou službou České republiky k dispozici. Celková reálná zaměstnanost tak není plně vypovídajícím ukazatelem o zaměstnanosti osob ve výkonu trestu odnětí svobody.

3.3 Instituce se vztahem k problematice vězeňství

3.3.1 Probační a mediační služba České republiky

Fungování Probační a mediační služby ČR je definováno na základě zákona č.257/2000 Sb., o Probační a mediační službě. Probační a mediační služba ČR, jak už ze samotného názvu vyplývá, se zabývá především probací neboli zkoušením a mediací neboli zprostředkováním. Probací se rozumí organizování a vykonávání dohledu nad obviněným, respektive obžalovaným či odsouzeným. Probace v sobě zahrnuje kontrolu především alternativních trestů, jako je například veřejně prospěšná práce. Dále v sobě probace obsahuje kontrolování uložených povinností, omezení a sledování chování odsouzeného v době podmíněného propuštění z trestu odnětí svobody. Probační a mediační služba ČR se prostřednictvím probace snaží působit na své klienty tak, aby vedli řádný život a vyhověli soudem nebo státním zástupcem stanoveným podmínkám. Mediací se rozumí zprostředkování řešení sporu mezi stranami sporu, tj. poškozeným a obviněným, popřípadě odsouzeným. Cíle Probační a mediační služby ČR jsou:

- Integrace pachatele – snaha o začlenění pachatele trestného činu do běžné společnosti, rozvoj a podpora chování, které povede k respektování právního řádu a

norem. Predikce a řešení rizikových faktorů, jenž by mohly vést k opakování trestného činu.

- Participace poškozeného – snaha o zapojení oběti trestného činu do procesu odškodnění ve smyslu opětovného nabytí důvěry ve spravedlnost a znovuzískaný pocit vlastního bezpečí.
- Ochrana společnosti – dohled nad realizací alternativních trestů, povinností a omezení, jenž byly pachateli příslušnou autoritou uloženy (Probační a mediační služba ČR, 2002).

3.3.2 Ministerstvo práce a sociálních věcí

Ministerstvo práce a sociálních věcí prostřednictvím úřadů práce zařazuje osoby propuštěné z výkonu trestu do širší skupiny sociálně vyloučených osob a osob s nízkou kvalifikací, kdy tuto skupinu řadí mezi skupiny znevýhodněné na trhu práce. Specifikem této skupiny je, že na rozdíl od jiných znevýhodněných skupin na trhu práce, jako jsou mladí, starší osoby a osoby zdravotně postižené, nesouvisí jejich znevýhodnění primárně pouze s nedostatečnou výkoností ekonomiky. Mimo vnějších faktorů jako je diskriminace na trhu práce, se u této skupiny projevují především faktory vnitřní, jako je nízká kvalifikace, nízká úroveň vzdělání, ztráta pracovních návyků a vysoká zadluženost. Významnou roli zde hraje neochota přijmout zaměstnání z důvodu neakceptace zaměstnání jako společenské hodnoty a závislost na využívání sociálního systému. Primárně by se tak podpora této skupiny neměla zaměřovat na vytváření pracovních míst, ale především na další vzdělávání a posilování postavení na trhu práce těchto osob. Politika zaměstnanosti tak hraje významnou, ale ne dominantní roli. Důraz by měl být kladen na provázanost sociální politiky a politiky zaměstnanosti. Nutné je rozvíjet aktivizační programy, které formou krátkodobých pracovních příležitostí nebo veřejných služeb odstraní výše zmíněné vnitřní faktory bránící participaci na trhu práce. Významnou roli u této skupiny hraje také rozvoj finanční gramotnosti a rozvoj motivace k získání práce, kdy tato motivace nesmí být vynucena čistě restriktivně přes oblast sociálních dávek, ale měla by být zprostředkována přes stratifikaci mezi sociálním příjmem a příjmem ze zaměstnání, a to včetně možného souběhu obou příjmů (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2014).

3.3.3 Ostatní instituce

Mezi nestátní neziskové organizace, které se snaží prostředkovat návrat osob po výkonu trestu odnětí svobody do běžného společenského života, patří např. organizace

Rubikon Centrum. Cílem tohoto sdružení je prostřednictvím projektů a aktivit opětovné začlenění lidí s trestní minulostí do společnosti a rozvoj jejich schopností pro uplatnění na trhu práce, a tím dosáhnout jejich sociální a pracovní integrace. Oblasti zájmu společnosti Rubikon Centrum jsou především v ovlivňování systémových změn v oblasti legislativy, osobní asistence osob, které jsou v tíživé situaci, ovlivňování a osvěta odborného a všeobecného pohledu na danou problematiku. Cílovou skupinou této organizace jsou jednak osoby s kriminální minulostí, tak mladiství pachatelé. Mezi služby poskytované touto organizací se řadí programy pro zvýšení zaměstnanosti, programy k řešení zadluženosti a programy ke zvýšení efektivnosti alternativních trestů (Rubikon Centrum, 2012). Jako další reprezentant organizací, které se snaží o integraci osob s kriminální minulostí, se řadí např. mezinárodní organizace Yellow Ribbon Project. Tato organizace se snaží mimo jiné prostřednictvím akce Yellow Ribbon Run bořit předsudky týkající se osob s kriminální minulostí. Při Yellow Ribbon Run spolu v jednom týmu soutěží ve štafetovém závodě osoby po výkonu trestu odnětí svobody spolu s příslušníky vězeňské služby (Yellow Ribbon Project, 2015)

Mezi další organizace, které jsou zaměřeny na podporu širšího spektra potřebných, mezi něž se také počítají osoby po výkonu trestu odnětí svobody, se řadí např. Armáda spásy, Český helsinský výbor a většina církví a náboženských společností.

4 Uplatnění osob po výkonu trestu odnětí svobody na trhu práce v Moravskoslezském kraji

Čtvrtá kapitola diplomové práce se zaměří na možnosti participace osob po výkonu trestu odnětí svobody na trhu práce v Moravskoslezském kraji. Pro zjištění možnosti uplatnění na trhu práce budou v diplomové práci využita interní data poskytnutá úřady práce v Moravskoslezském kraji. Dále bude pracováno s dotazníkovým šetřením, a to ve dvou variantách, kdy první varianta dotazníku byla určena pro osoby, které se v době šetření stále nacházely ve výkonu trestu odnětí svobody. Druhá varianta dotazníku byla určena pro osoby, které jsou již po výkonu trestu odnětí svobody. Následně bude v diplomové práci pracováno s informacemi získanými při hloubkovém rozhovoru s osobami, které mají úzkou profesní vazbu na osoby ve výkonu trestu, popřípadě osoby z výkonu trestu propuštěné. Využity budou také informace získané v rámci neformálních rozhovorů. Pro zjištění možnosti uplatnění výše zmíněných osob na trhu práce z pohledu zaměstnavatelů budou využity poznatky a informace ze semináře, který byl pořádán Senátem Parlamentu České republiky.

4.1 Osoby po výkonu trestu odnětí svobody v evidenci Úřadu práce České republiky v Moravskoslezském kraji

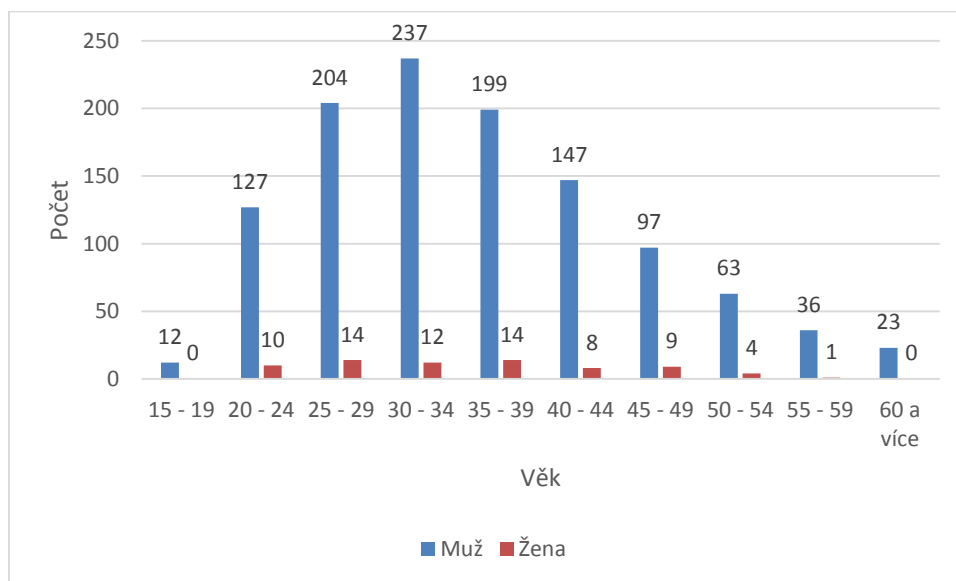
Úřad práce pro účely diplomové práce poskytl svá data z interní databáze, kde jsou evidováni uchazeči o zaměstnání, kteří se na úřadu práce zaregistrovali po výkonu trestu odnětí svobody. Jedná se o uchazeče o zaměstnání, kteří byli v databázi v období k 1. 1. 2014 do 30. 11. 2015. Celkový soubor je složen z dat z jednotlivých okresů. Jedná se o okresy Bruntál, Frýdek – Místek, Karviná, Nový Jičín, Opava a Ostrava. Tento datový soubor obsahuje celkem 1217 řádků, kdy jeden řádek odpovídá jednomu anonymizovanému uchazeči o zaměstnání po výkonu trestu odnětí svobody. Z celkového počtu 1217 uchazečů je 1145 mužů (94,08 %) a 72 žen (5,92 %). Informace, které jsou k jednotlivým uchazečům přiřazeny, se týkají jejich pohlaví, věku, vzdělání, požadovaného zaměstnání, důvod ukončení evidence na úřadu práce a délky jejich evidence ve dnech.

4.1.1 Věková a vzdělanostní struktura a důvod ukončení evidence

Věková struktura osob, které byly v interní databázi úřadu práce, je zobrazena v grafu 4.1. Průměrný věk uchazeče o zaměstnání po VTOS byl u muže 35,8 let, u ženy 35,03 let.

Nejpočetněji je u mužů zastoupena věková skupina v rozmezí 30 až nedovršených 35 let, velmi početně zastoupeny jsou u mužů také věkové skupiny v rozmezí 20 až 24 let, 25 až 29 let, 35 až 39 let a 40 až 44 let. Toto věkové složení u mužských uchazečů o zaměstnání po VTOS je velmi podobné jako věkové složení mužů ve VTOS k 31. 12. 2014, jak ukazuje graf 3.1. U žen již není výrazně dominantní žádná věková skupina, tak jako tomu bylo v případě žen ve VTOS k 31. 12. 2014.

Graf 4.1: Věkové struktura

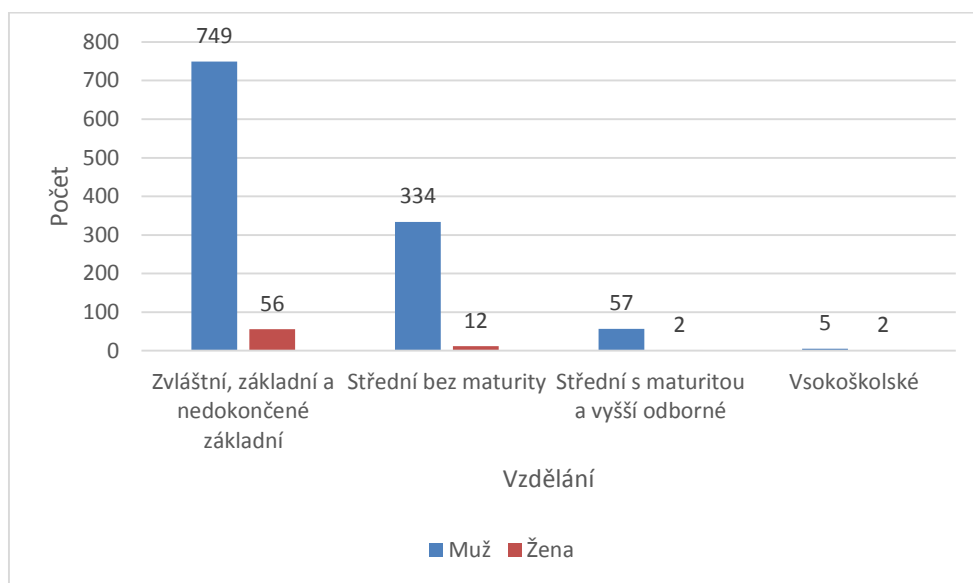


Zdroj: Úřad práce (2015), vlastní úprava

Výrazný rozdíl u interních uchazečů o zaměstnání a osob ve výkonu trestu k 31. 12. 2014 je ve složení podle dosaženého nejvyššího vzdělání. U uchazečů o zaměstnání nejvíce převládá zvláštní, základní a nedokončené základní vzdělání, a to u obou pohlaví, které je následováno středním vzděláním bez maturity. Vyšší stupně vzdělání jsou poté zastoupeny v porovnání s dvěma výše uvedenými velmi málo početně, jak ukazuje graf 4.2. Nejvyšší dosažené vzdělání u osob ve výkonu trestu odnětí svobody k 31. 12. 2014 bylo, jak vyplývá z grafu 3.2, nejvíce početně zastoupeno zvláštním, základním a nedokončeným základním vzděláním a středním vzděláním bez maturity, ale bez výrazné dominance zvláštního, základního a nedokončeného základního vzdělání, tak jak je tomu u uchazečů o zaměstnání, kteří byly evidováni v interní databázi úřadu práce. Také poměr vyšších stupňů vzdělání k dvěma nejpočetněji výše uvedeným je více negativní u uchazečů o zaměstnání, než tomu bylo v případě osob ve VTOS. Možným vysvětlením této situace je, že osoby s vyšším vzděláním, jsou po výkonu trestu odnětí svobody schopny zajistit si

práci sami a pomoc úřadu práce nepotřebují, popřípadě ji vůbec nevyhledávají, neboť nechtějí na trhu práce participovat. Dalším možným vysvětlením je samotná komparace těchto dvou datových souborů, kdy nesoulad může pramenit z rozdílů v konstrukci samotných datových souborů a tento nesoulad, který je negativní v neprospěch uchazečů o zaměstnání po výkonu trestu odnětí svobody je zkrslující.

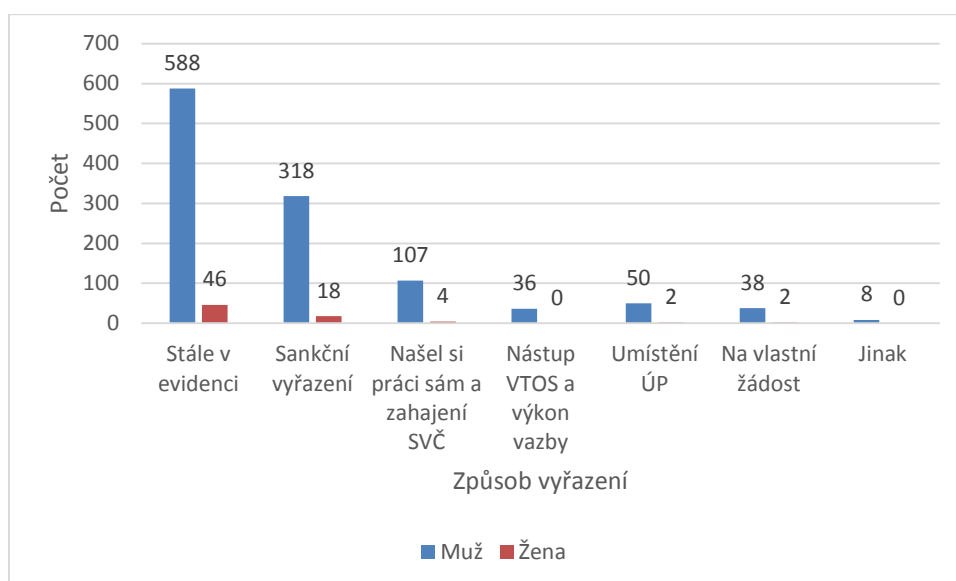
Graf 4.2: Struktura dle nejvyššího dosaženého vzdělání



Zdroj: Úřad práce (2015), vlastní úprava

Graf 4.3 ukazuje důvody, které vedly k ukončení evidence na úřadu práce, respektive setrvání v evidenci k poslednímu dni sledovaného období. Nejvíce je zastoupena skupina, kdy je uchazeč o zaměstnání stále evidován, a to u obou pohlaví. Tento důvod je následován sankčním vyřazením, kdy byl uchazeč o zaměstnání vyřazen z evidence, neboť neplnil podmínky stanovené úřadem práce. Tento důvod je druhý nejčastější rovněž u obou pohlaví. Ve sledovaném období je počet osob, které se zapojily na trh práce poměrně malý. Z počtu 1145 mužů, kteří se nacházejí v evidenci ve sledovaném období, se zapojilo na trh práce 157 mužů (13,71 %), a to tak, že 107 mužů (9,34 %) si našlo práci sami a zbytek, tedy 50 mužů (4,37 %) bylo umístěno úřadem práce. U 72 žen, které jsou součástí interní databáze, si našly práci vlastním přičiněním pouze 4 uchazečky (5,56 %), úřadem práce potom byly umístěny jen 2 ženy (2,78 %). Ostatní důvody pro vyřazení z evidence jsou poté vyřazení z důvodu nástupu výkonu trestu odnětí svobody nebo vazby a vyřazení na vlastní žádost.

Graf 4.3: Důvod ukončení evidence



Zdroj: Úřad práce (2015), vlastní úprava

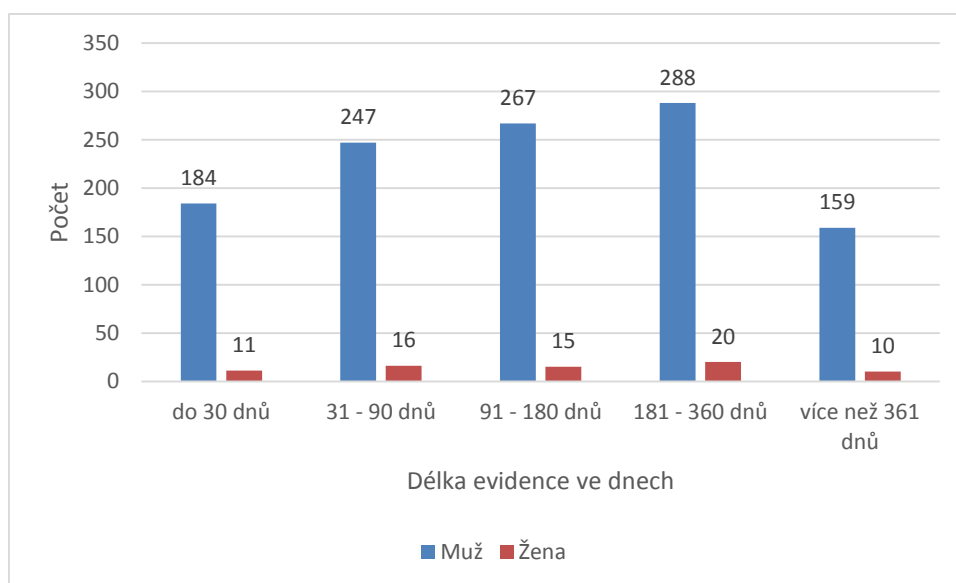
4.1.2 Požadované zaměstnání a délka evidence

Požadované zaměstnání, které uchazeči o zaměstnání uváděli na úřadu práce, obsahují značný počet povolání, které nevybočují nad očekávaný rámec vzhledem ke vzdělanostní struktuře uchazečů. U mužů patří mezi nejfrekventovanější požadované zaměstnání následující profese: dělníci v oblasti výstavby budov, manipulační dělníci ve výrobě, pomocní a nekvalifikovaní pracovníci, pomocní montážní dělníci, pomocní skladníci a zedníci. U žen struktura nejčastěji požadovaných zaměstnání rovněž koresponduje se strukturou nejvyššího dosaženého vzdělání. U žen se jedná především o následující profese: číšníci a servírky, manipulační dělníci ve výrobě, pomocní a nekvalifikovaní pracovníci, uklízeči a pomocníci a prodavači v prodejnách. Ostatní požadované profese jsou zastoupeny pouze v malých počtech, ale náplní práce jsou značně podobné výše uvedeným profesím.

V délce evidence na úřadu práce je nejpočetněji zastoupena u obou pohlaví skupina v délce evidence v rozmezí od 181 do 360 dnů, jak je zobrazeno v grafu 4.4. Při definování dlouhodobé nezaměstnanosti jako nezaměstnanosti trvající déle než 6 měsíců, tvoří tato nejpočetnější skupina spolu se skupinou z rozmezí od 361 dnů a více skupinu dlouhodobě nezaměstnaných uchazečů o zaměstnání po výkonu trestu odnětí svobody. Vzhledem k tomu, že interní data poskytnutá úřadem práce jsou ohraničena daným časovým obdobím, je možné, že tato skupina dlouhodobě nezaměstnaných by se v delším časovém horizontu rozšířila i o uchazeče, kteří se v daném koncovém dni časového horizontu

nacházeli v nižších skupinách, a to vzhledem k jejich vzdělanostní struktuře. Ostatní skupiny jsou také velmi početně zastoupeny, a to opět u obou pohlaví. Celkový počet dlouhodobě nezaměstnaných mužů tak dosáhl čísla 447 osob, což představuje 39,00 % z celkového počtu 1145 evidovaných mužů. U žen dosáhla dlouhodobá nezaměstnanost 41,66 %, což představuje 30 dlouhodobě nezaměstnaných žen z celkového počtu 72 evidovaných žen.

Graf 4.4: Délka evidence ve dnech



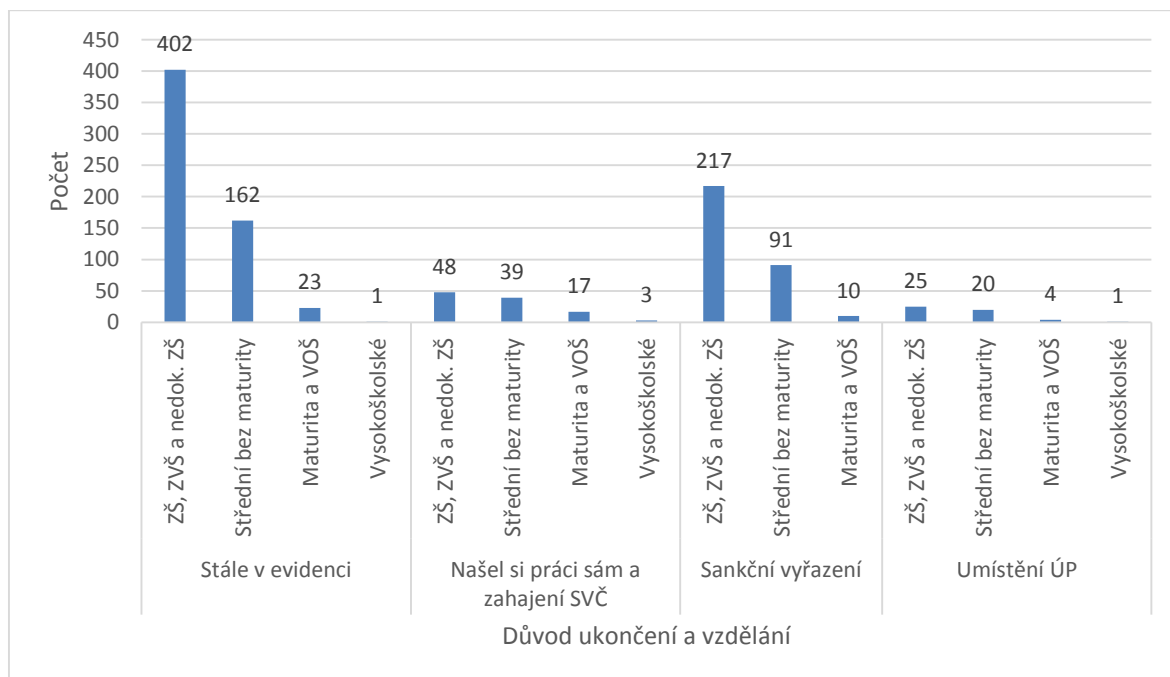
Zdroj: Úřad práce (2015), vlastní úprava

4.1.3 Důvod ukončení evidence ve vztahu ke vzdělání

Vztah důvodu ukončení evidence a vzdělání ukazují grafy 4.5 a 4.6, pro lepší přehlednost byly grafy rozděleny podle pohlaví a jako důvody ukončení evidence byly vybrány 4 nejčastější důvody. Z grafů vyplývá, že z celkového počtu 749 mužů s nejnižším stupněm vzdělání si pouhých 73 ve sledovaném období našlo uplatnění na trhu práce, a to jak vlastním přičiněním, tak umístěním úřadem práce, což představuje 9,74 %. Podobná je také situace u žen, kde z počtu 56 žen s nejnižším vzděláním našly uplatnění na trhu práce pouze 3 ženy, což představuje 5,35 %. Největší koncentrace obou pohlaví s nejnižším stupněm vzdělání se nachází v kategorii stále evidovaných uchazečů, kdy u mužů se jedná o 402 uchazečů a u žen o 40 uchazeček. V relativním vyjádření se jedná u mužů o 53,67 % a u žen o 71,43 % s nejnižším stupněm vzdělání. V rámci stejného vzdělání bylo sankčně vyřazeno 217 mužů a 11 žen. Podobná situace je také u osob se středním vzděláním bez maturity, a to rovněž u obou pohlaví. Osoby s touto kategorií vzdělání byly ve sledovaném

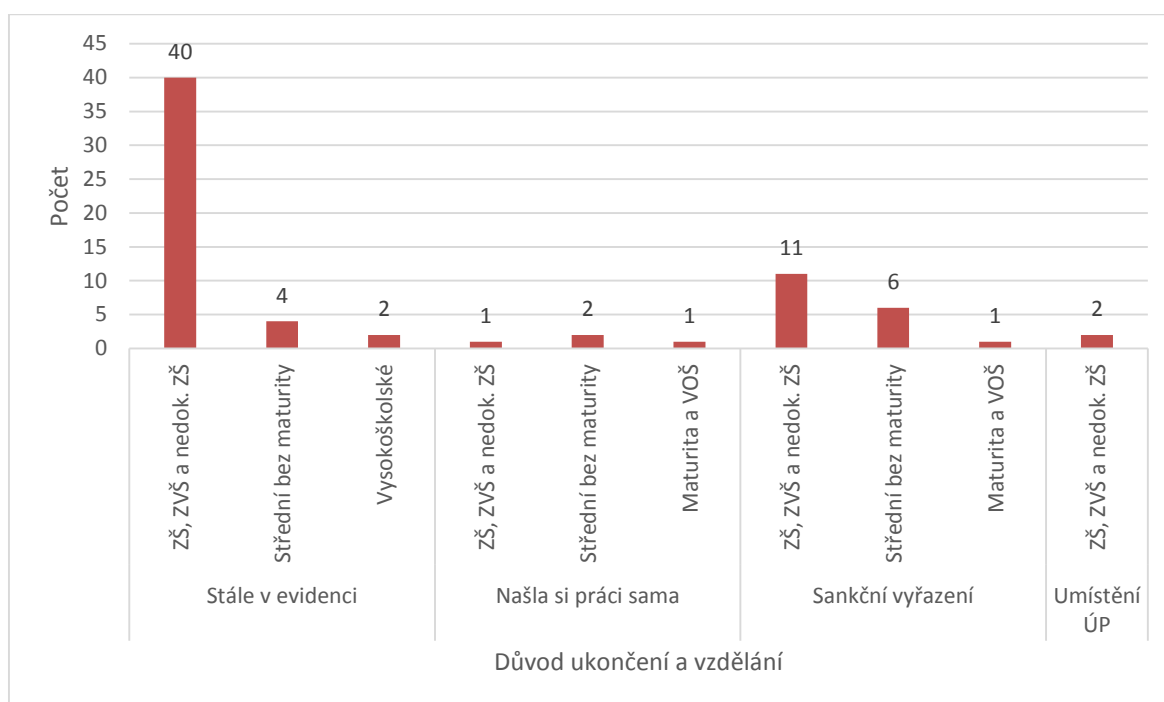
období nejčastěji stále evidovány jako uchazeči o zaměstnání, nebo sankčně vyřazení pro neplnění stanovených podmínek. U mužů se jedná o 162 případů stálého vedení v evidenci z 334 mužů se středním vzděláním bez maturity, jedná se tedy o 48,50 %. 27,25 % mužů se středním vzděláním bez maturity bylo sankčně vyřazeno, kdy toto představuje 91 případů. U žen se stejným vzděláním je situace obdobná. Na trh práce se v této kategorii vzdělání zapojilo 59 mužů a 4 ženy. Tyto čísla představují v relativním vyjádření uplatnění na trhu práce u mužů se středním vzděláním bez maturity v 17,67 % případů, u žen se potom jedná o 33,33 % případů v rámci středního vzdělání bez maturity. Grafy 4.5 a 4.6 tak ukazují, že uchazeči s nízkým vzděláním a zároveň po výkonu trestu odnětí svobody nacházejí uplatnění na trhu práce velmi obtížně, a to i přes požadovaná zaměstnání, která byla uvedena v podkapitole 1.1.2. Celkem 21 z 57 mužů v kategorii s maturitou a vyšším odborným vzděláním našlo zaměstnání, jedná se tak o 36,84 %. 23 mužů bylo stále evidováno, což představuje 40,35 % v kategorii střední vzdělání s maturitou a vyšší odborné. Sankčně bylo v této kategorii vyřazeno 17,54 % uchazečů o zaměstnání, v absolutním počtu je tak objem sankčně vyřazených osob v této kategorii roven 10 osobám. Ostatní kategorie, tedy ženy s maturitou a obě pohlaví s vysokoškolským vzděláním, obsahují malý počet uchazečů, a proto nebudou diplomovou prací popisovány.

Graf 4.5: Důvod ukončení evidence ve vztahu ke vzdělání (muži)



Zdroj: Úřad práce (2015), vlastní úprava

Graf 4.6: Důvod ukončení evidence ve vztahu ke vzdělání (ženy)

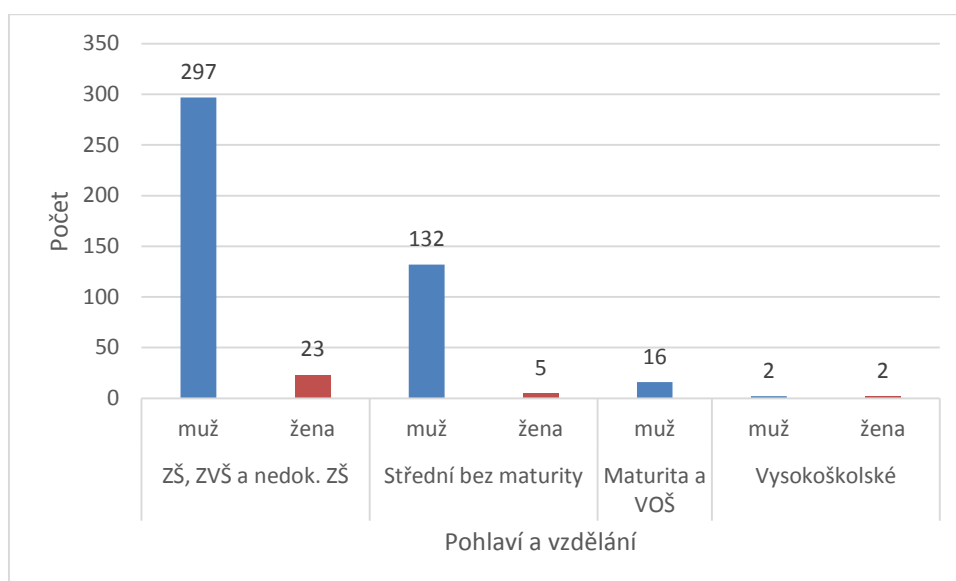


Zdroj: Úřad práce (2015), vlastní úprava

4.1.4 Dlouhodobá nezaměstnanost ve vztahu ke vzdělání

Dlouhodobá nezaměstnanost, tedy nezaměstnanost, která trvá více jak 180 dnů, se týká celkem 477 osob evidovaných v interní databázi úřadu práce ve sledovaném časovém období. Struktura dlouhodobě nezaměstnaných je zachycena dle nejvyššího dosaženého vzdělání a pohlaví v grafu 4.7. Celkově 297 mužů v kategorii s nejnižším vzděláním spadá do dlouhodobé nezaměstnanosti, jedná se o 39,65 % z celkového počtu 749 mužů s nejnižším vzděláním. Obdobná situace je ve stejné kategorii vzdělání i u žen, kdy se o dlouhodobou nezaměstnanost jedná v 41,07 %, z celkového počtu 56 žen v dané kategorii jde o 23 uchazeček. Velmi podobná situace vzhledem k dlouhodobé nezaměstnanosti nastala u obou pohlaví také u středního vzdělání bez maturity, kdy se jedná o velmi blízká procentuální vyjádření jako v případě nejnižšího vzdělání. Z 57 mužů spadá do výše zmíněné kategorie 17 uchazečů, jedná se tedy o 28 % mužů v kategorii střední vzdělání s maturitou a vyšší odborné vzdělání. Překvapivá je dlouhodobá nezaměstnanost v kategorii žen s vysokoškolským vzděláním, kdy déle než 180 dnů byly evidovány obě ženy, které jsou součástí databáze. U mužů taktéž 2 uchazeči o zaměstnání, z celkového počtu 5 uchazečů s vysokoškolským stupněm vzdělání spadají do kategorie dlouhodobé nezaměstnanosti. Také graf 4.7 ukazuje, že uchazeči s nízkým vzděláním mají problém s participací na trhu práce a tvoří tak nejpočetnější skupinu dlouhodobě nezaměstnaných.

Graf 4.7: Dlouhodobá nezaměstnanost ve vztahu ke vzdělání u obou pohlaví



Zdroj: Úřad práce (2015), vlastní úprava

4.2 Dotazníkové šetření osob ve výkonu trestu odnětí svobody

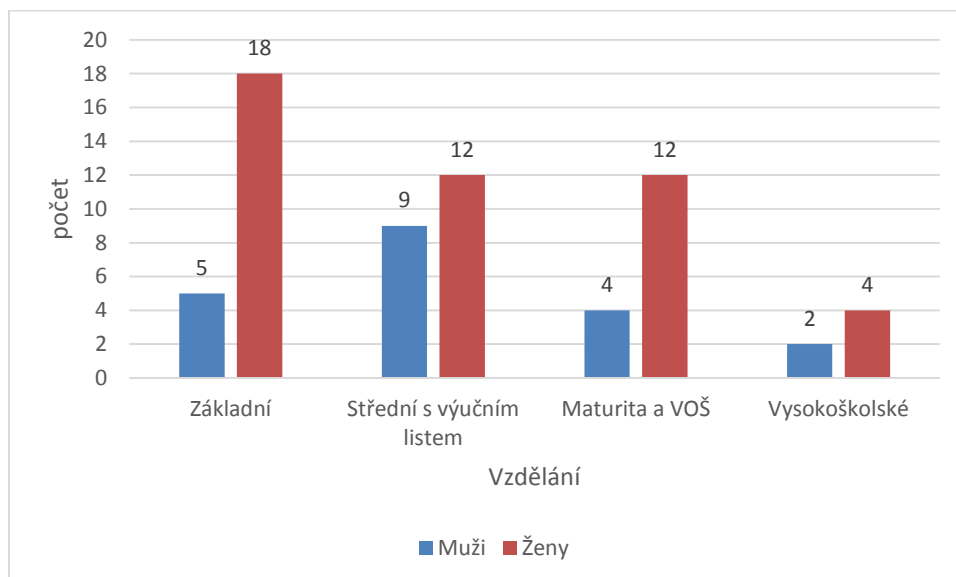
Pro účely dotazníkového šetření osob ve výkonu trestu odnětí svobody byly osloveny všechny věznice, které se nacházejí na území Moravskoslezského kraje. Z důvodu překážek na straně věznic, byl dotazník prostřednictvím Vězeňské služby distribuován mezi odsouzené pouze ve věznici Opava. Ve věznici Opava jsou umístěné ženy ve všech typech výkonu trestu, ve věznici se tedy nachází ženy zařazené do dohledu, dozoru, ostrahy a zvýšené ostrahy. Muži vykonávají trest odnětí svobody pouze v oddělení s dozorem. Dotazníkové šetření mezi vězněnými osobami proběhlo v termínu od 5. 8. 2015 do 25. 8. 2015. Dotazník byl určen pro odsouzené, kteří mají trvalý pobyt na území Moravskoslezského kraje. Celkem bylo vyplněno 75 dotazníků, kdy z tohoto celkového počtu bylo vyhodnoceno 66 dotazníků. 9 dotazníků bylo z vyhodnocení vyloučeno, neboť obsahovaly velké množství nezodpovězených otázek, popřípadě jiné závažné nedostatky. Dotazník, který byl pod názvem Dotazníkové šetření o uplatnění na trhu práce po výkonu trestu odnětí svobody (osoby ve VTOS) distribuován mezi odsouzené osoby, je přiložen k diplomové práci jako příloha č. 1.

4.2.1 Základní a rodinné charakteristiky odsouzených

Z celkového počtu 66 dotazovaných bylo 20 mužů (30,30 %) a 46 žen (69,70 %). Větší počet žen než mužů, je dán tím, že věznice Opava, je jednou ze dvou ženských věznic v České republice a ženy tvoří v opavské věznici větší část odsouzených. Průměrný věk

byl u muže 38,7 let, u ženy poté 36,43 let. Mezi muži i ženami byl větší počet prvotrestaných než recidivistů. U mužů se konkrétně jednalo o 14 prvotrestaných k 6 recidivistům. Ženy recidivistky byly zastoupeny v 19 případech, zbylých 27 žen bylo ve výkonu trestu odnětí svobody poprvé. Poměr prvotrestaných k recidivistům je tak v dotazníkovém šetření podstatně lepší než ukazuje Statistická ročenka Vězeňské služby, kde bylo recidivistů více než 69 %. Vzhledem k dobrovolnosti vyplnění dotazníku mezi odsouzenými může být dán tento nepoměr větší ochotou k vyplnění u prvotrestaných, popřípadě celkovým složením odsouzených ve věznici Opava. 5 mužů a 14 žen bylo, nebo je závislých na omamných či psychotropních látkách.

Graf 4.8: Struktura dle nejvyššího dosaženého vzdělání u dotazovaných ve VTOS



Zdroj: Vlastní zpracování

Graf 4.8 ukazuje dosažení nejvyššího stupně vzdělání u respondentů. Z tohoto grafu vyplývá, že i zde je patrný jasný rozdíl mezi daty ze Statistické ročenky Vězeňské služby, popřípadě interních dat úřadu práce a dotazníkovým šetřením. U žen je stále v nejhojnější míře zastoupeno základní vzdělání, ve velké míře k celkovému počtu dotazovaných žen je také zastoupeno střední vzdělání bez maturity a vzdělání ukončené maturitní zkouškou. U mužů již není nejvíce zastoupeno základní vzdělání, ale střední vzdělání bez maturity. I tento rozdíl ve vzdělání ukazuje na odlišný vzorek dotazovaných oproti situaci ve věznicích k 31. 12. 2014 a interních datech úřadu práce. Rozdíl je dán pravděpodobně účelovým výběrem shromáždění dat a zastoupením pouze jedné věznice, kdy z důvodů, které nebyly na straně diplomové práce, nemohlo být spolupracováno se všemi věznicemi

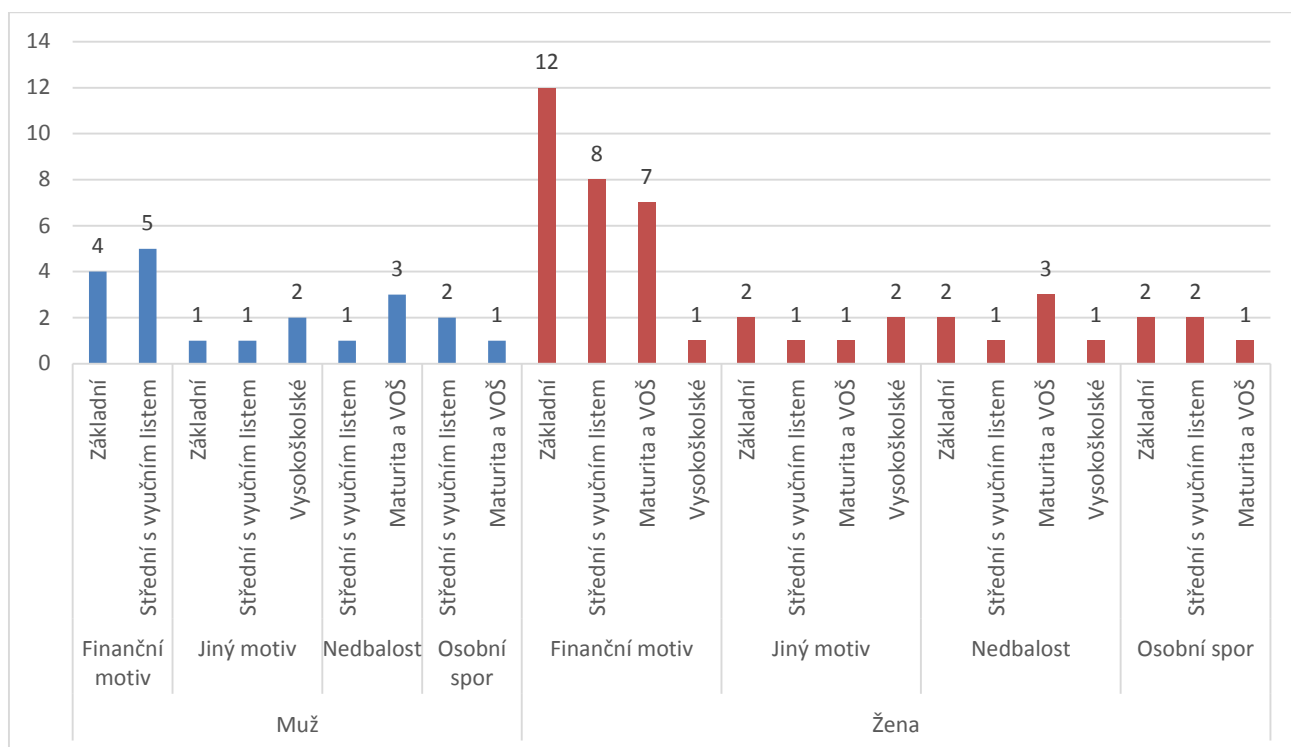
v Moravskoslezském kraji. Muži jsou v opavské věznici zařazeni do oddělení s dozorem, kde jsou zpravidla zařazováni lidé s méně společensky nebezpečnými trestnými činy, což se mohlo projevit v dotazníkovém šetření.

7 mužů a 10 žen se setkala s dlouhodobou nezaměstnaností v domácnosti, alespoň u jednoho z živitelů, kde vyrůstali. 35 % dotazovaných mužů se tak setkala s dlouhodobou nezaměstnaností. U žen se poté jedná o 21,74 %. Dlouhodobá nezaměstnanost byla pro účely dotazníkového šetření definována jako nezaměstnanost, která trvá déle než jeden rok. Odpověď na tuto otázku mohla být ovlivněna věkovým složením respondentů, kdy značná část respondentů prožila čas trávený ve společné domácnosti s živiteli v době socialistického zřízení a problém nezaměstnanosti se jich tak z pochopitelných důvodů nedotkl. I přesto se setkání s dlouhodobou nezaměstnaností nevyhnulo relativně velké části dotazovaných. Nejčastějším vzděláním otců respondentů bylo u obou pohlaví střední vzdělání bez maturity, následované středním vzděláním s maturitou. Základní vzdělání bylo u otců dotazovaných mužů zastoupeno až na 3. místě. U otců žen mělo základní vzdělání stejný počet otců jako vzdělání vysokoškolské. I u vzdělání matek obou pohlaví nejvíce převládá střední vzdělání s vyučením a střední vzdělání s maturitou. Výraznější je podíl matek se základní školou než u otců, ale přesto je tento stupeň vzdělání zastoupen až na 3. místě, a to u obou pohlaví.

4.2.2 Motivy spáchání trestného činu, zadluženost a změna postoje k trestnému činu v čase

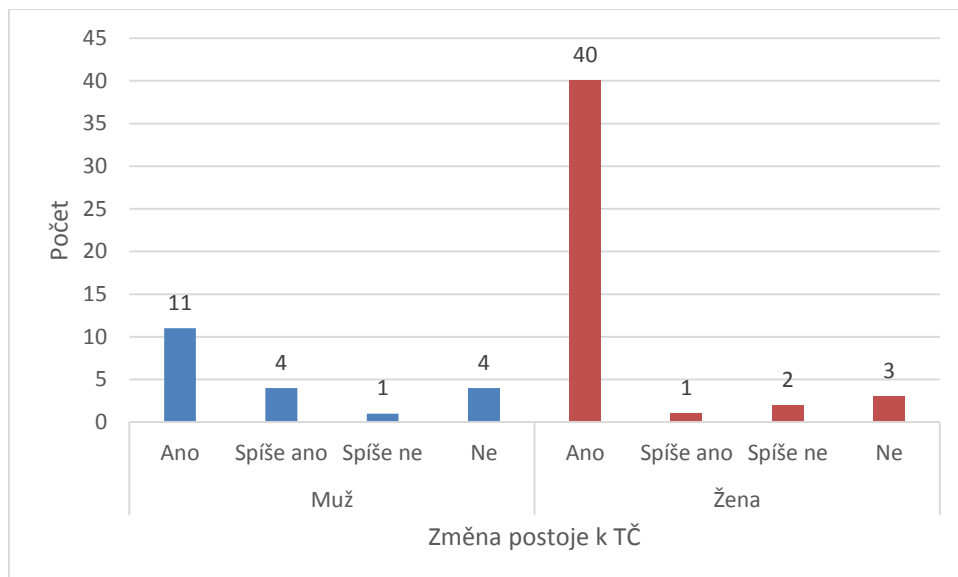
Nejčastější motiv ke spáchání trestného činu byl u obou pohlaví motiv finanční. Z 20 mužů, kteří jsou součástí dotazníkového šetření, uvedlo finanční motiv 9 respondentů. Jedná se o muže se základním vzděláním, a to ve 4 případech, a muže se středním vzděláním bez maturity. U žen byl finanční motiv hlavní v 28 případech, kdy tyto ženy měly vzdělání napříč celým spektrem. 12 z 18 žen, které uvedly své nejvyšší vzdělání jako základní, mělo právě motiv finanční jako základní ke spáchání trestného činu. Pro účely dotazníkového šetření se pod finančním motivem rozumí také motivy spojené s drogovou závislostí. U mužů s vyšším vzděláním, než je střední s vyučným listem, převládl motiv nedbalostní, osobní spor a jiný. U žen se stejným vzděláním dominoval v případě vzdělání s maturitou a VOŠ stejně jako u žen s nižším vzděláním motiv finanční. Uvedené vyplývá z grafu 4.9.

Graf 4.9: Motiv trestného činu a vzdělání u dotazovaných ve VTOS



Zdroj: Vlastní zpracování

Graf 4.10: Změna postoje ke spáchanému trestnému činu během VTOS



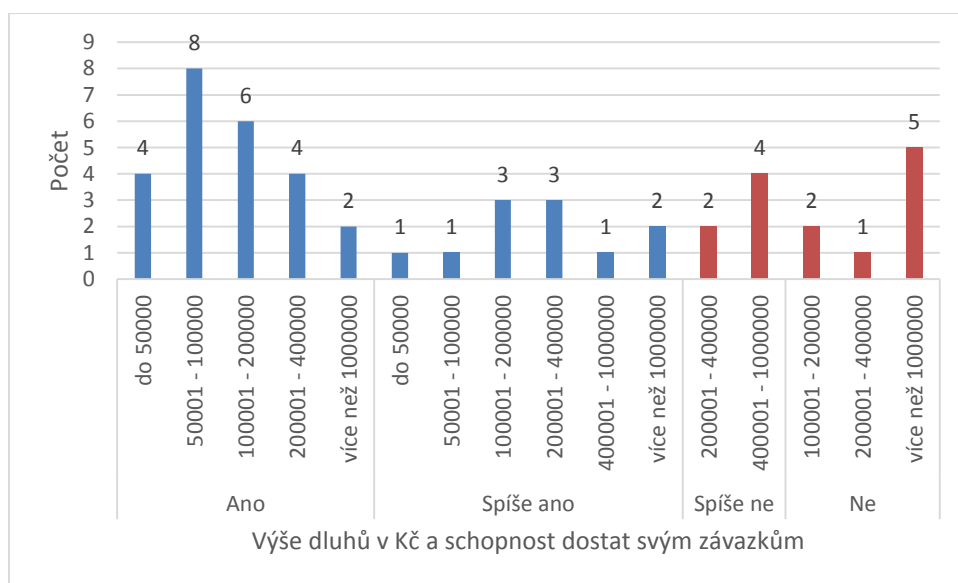
Zdroj: Vlastní zpracování

Výkon trestu odnětí svobody změnil postoj ke spáchanému trestnému činu u 11 mužů z celkových 20, u žen poté u rovných 40 ze 46 žen, které odpovídaly v dotazníkovém šetření. Výkon trestu odnětí svobody lze tedy u daných odsouzených hodnotit jako účinný

nástroj prevence vzhledem k dalšímu trestnímu jednání a k návratu do společnosti a tedy i k účasti na trhu práce. Výše uvedené vyplývá z grafu 4.10.

Vztah celkové výše dluhů a schopnost dostát svým závazkům je zobrazen v grafu 4.11. Z celkového počtu 66 dotazovaných má nějaký dluh 49 dotazovaných. Jedná se o 13 mužů a 36 žen. Počet dlužníků tedy v relativním vyjádření představuje 74,24 % z celkového počtu dotazovaných. Ostatní respondenti uvedli, že dluhy nemají, popřípadě neznali jejich výši a na otázku nebyli schopni odpovědět. V grafu 4.11 nejsou obě pohlaví pro lepší přehlednost rozdělena jednotlivě, ale je s nimi pracováno jako s celkem. V relaci na schopnost dostát svým závazkům legálními prostředky je optimisticky přesvědčena o schopnosti dostát svým závazkům většina odpovídajících osob ve výkonu trestu odnětí svobody, zvláště potom u dluhů, které jsou do 200 000 Kč. V dalších dluhových intervalech potom již převládá spíše negativní výhled na legální splacení svých dluhů. Přestože je většina respondentů přesvědčena o schopnosti dostát svým závazkům, tak podle diplomové práce může být zadluženost osob ve výkonu trestu odnětí svobody překážkou pro pozdější participaci na trhu práce. 35 dotazovaných má dluhy větší než 100 000 Kč a nutnost splácet tyto dluhy může výrazným způsobem ovlivnit disponibilní příjem a odrazovat tak od účasti na trhu práce. Zvláště poté u znovunastartování profesní kariéry po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, kdy se dá předpokládat výrazný úbytek pracovních alternativ a tedy i nabízených mzdových podmínek z důvodu záznamu v trestním rejstříku, jak předpokládá teorie ekonomie zločinu.

Graf 4.11: Výše dluhu a schopnost dostát svým závazkům



Zdroj: Vlastní zpracování

4.2.3 Postoje k uplatnění se na trhu práce a práci

Tabulka 4.1 obsahuje odpovědi na otázky, které si kladly za cíl zjistit, jaké bariéry na trhu práce pociťovali respondenti před výkonem trestu odnětí svobody a jaký je jejich hlavní motiv k práci během výkonu trestu odnětí svobody. Poměrně překvapivé je zjištění, že žádné bariéry k získání práce před výkonem trestu odnětí svobody nepociťovala polovina mužů a více než polovina žen. U žen, které nějakou bariéru chápaly, byla pociťována především v oblasti vzdělání a pracovních zkušeností, obdobně potom také u mužů. Mezi motivy k práci ve výkonu trestu odnětí svobody byly nejvíce reflektovány motivy finanční a využití času. Pod pojmem finanční motiv jsou v rámci diplomové práce skryty také důvody jako je splácení dluhů a platba alimentů.

Tab. 4.1: Bariéry na trhu práce před VTOS a motiv k práci během VTOS

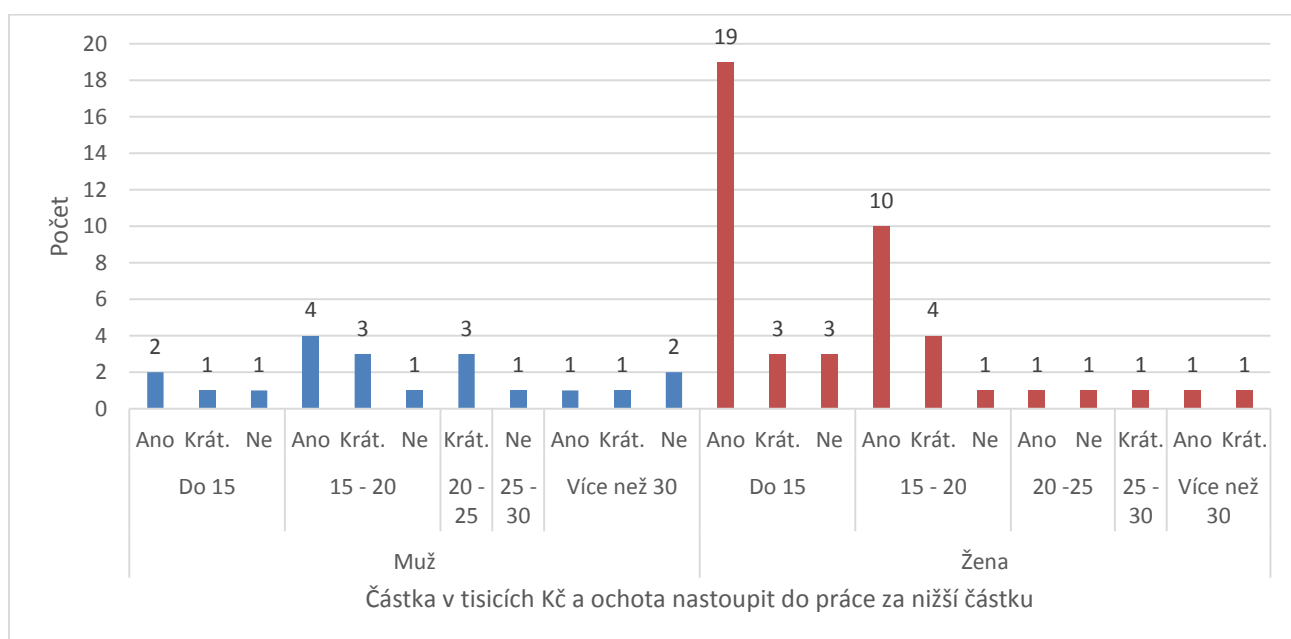
Muži – bariéry na trhu práce před VTOS	Počet	Muži – motiv k práci během VTOS	Počet
Etnicita	2	Finanční motiv	5
Věk	3	Využití času	12
Vzdělání	1	Dobré hodnocení	1
Zkušenosti	4	Nepracoval	2
Žádné	10		
Ženy – bariéry na trhu práce před VTOS	Počet	Ženy – motiv k práci během VTOS	Počet
Věk	2	Finanční motiv	15
Vzdělání a zkušenosti	14	Nepracovala	2
Drogová závislost	2	Neuvedla	1
Záznam v RT	2	Využití času	10
Zdravotní omezení	2	Využití času a finanční motiv	18
Žádné	24		

Zdroj: Vlastní zpracování

Respondentům byla dána možnost uvést minimální měsíční částku, kterou považují za optimální vzhledem ke svému standardu života. Na tuto otázku navazovala otázka další, kde se měli odpovídající vyjádřit, zda by nastoupili do zaměstnání na klasický pracovní úvazek i v případě, že by nabízená částka byla menší, než uvedli v otázce předchozí. Obě otázky v návaznosti na sebe jsou zachyceny v grafu 4.12. Z celkového počtu 45 žen, které na otázku odpověděly, uvedlo 25 částku do 15 000 Kč a 19 z nich by nastoupilo do práce i

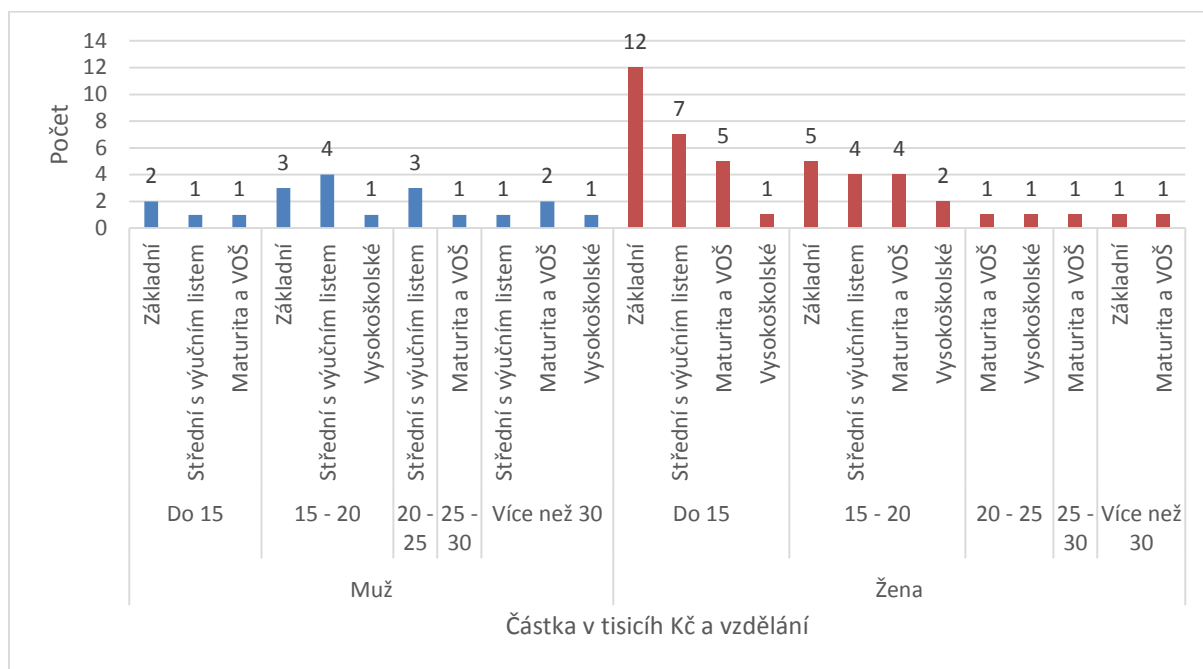
za částku nižší, 3 by do takové práce nastoupily pouze krátkodobě a 3 nikoliv. 15 žen považuje za optimální částku v rozmezí od 15 000 do 20 000 Kč a 10 z nich by nastoupilo do práce, která by bylo ohodnocena méně. 4 krátkodobě a jedna žena by do takto placeného zaměstnání nenastoupila. V ostatních platových kategoriích jsou ženy zastoupeny okrajově. Z celkového počtu 20 mužů bylo nejvíce částek v platovém rozmezí od 15 000 do 20 000 Kč, a to v počtu 8, kdy 7 z nich by do méně placené práce nastoupilo alespoň krátkodobě. 4 muži považují za optimální částku pro svůj život do 15000 Kč a 4 částku nad 30 000 Kč. Ve vyšších platových kategoriích je ochota u mužů nastoupit do méně placené práce nižší než v případě nižších platových kategorií. Graf 4.13 zachycuje opět subjektivní optimální částku tentokrát v relaci na nejvyšší dosažené vzdělání. Z grafu vyplývá, že u vyšších platových kategorií, než je do 15 000 Kč, je zastoupen vyšší počet respondentů s nižším vzděláním, tedy se základní a střední školou zakončenou výučním listem. To se jeví v podmínkách Moravskoslezského kraje v návaznosti na fungování trhu práce jako nepříliš realistický výhled. U dotazovaných, kteří nejsou ochotni nastoupit do práce za nižší mzdu, tak vzniká předpoklad, že nebudou chtít participovat na trhu práce a budou hledat jiné alternativy k zajištění této částky. Může se jednat především o práci, která není oficiálně vykazována, pobírání sociálního příjmu, nebo popřípadě opakování trestné činnosti.

Graf 4.12: Optimální měsíční částka a ochota nastoupit do práce za částku nižší



Zdroj: Vlastní zpracování

Graf 4.13: Optimální měsíční částka a nejvyšší dosažené vzdělání

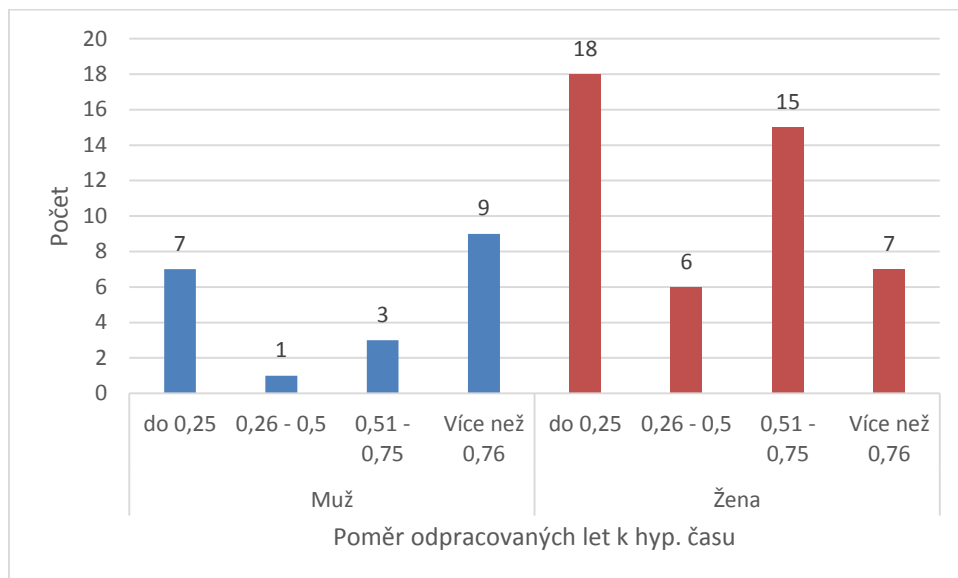


Zdroj: Vlastní zpracování

U respondentů byla zjišťována jejich přechozí účast na trhu práce. Diplomová práce brala v úvahu počet odpracovaných let, které respondenti uvedli v návaznosti na jejich věk a nejvyšší dosažené vzdělání. Předchozí účast na trhu práce tak byla vypočítána jako poměr odpracovaných let k hypotetickému času pro účast na pracovním trhu. Hypotetický čas byl vypočítán jako rozdíl mezi věkem a nejvyšším dosaženým vzděláním. U základního vzdělání byl věk ukončení školní docházky určen jako 15 let, u střední školy s výučním listem 18 let, u vzdělání s maturitou 19 let, u vyššího odborného vzdělání 21 let a u vysokoškolského vzdělání 24 let. Hypotetický čas, který byl vypočítán pro účely vyjádření poměrné účasti na trhu práce, je pouze orientační a vypovídací schopnost tohoto ukazatele je tak omezena vzhledem k chybějícím informacím. Například uvedl-li respondent jako nejvyšší dosažené vzdělání základní školu, nelze určit, zda poté nepokračoval na střední školu a tu poté nedokončil. Jeho hypotetický čas je tak vyšší, než byl ten skutečný. Z 20 mužů byl poměr odpracovaných let k hypotetickému času u 7 do 0,25. Jeden muž měl poměr v rozmezí od 0,26 do 0,50. 3 muži v rozmezí od 0,51 do 0,75 a 9 mužů více než 0,76. Celkem 12 mužů tak pracovalo před výkonem trestu odnětí svobody více než polovinu hypotetického času, což se jeví jako poměrně pozitivní aspekt vzhledem k zakotvení na trhu práce a opětovnému návratu na trh práce. U žen se poté jedná o 22

respondentek, které odpracovaly více než polovinu hypotetického času, kde navíc k výše zmíněným nedostatům není také zohledněna mateřská, popřípadě rodičovská dovolená. I u žen se tak jeví jejich vztah k zakotvení na trhu práce a k opětovnému návratu na něj jako spíše pozitivní, jak vyplývá z grafu 4.14.

Graf 4.14: Poměr odpracovaných let k hypotetickému času k účasti na trhu práce



Zdroj: Vlastní zpracování

U všech výše zmíněných ukazatelů respondentů odpovídajících na dotazníkové šetření je nutno brát v úvahu, že se jedná o účelový výběr, který je navíc omezen pouze na jednu konkrétní věznici v Moravskoslezském kraji a výstupy dotazníků tak nemusí být plně vypovídající o skutečném stavu věcí.

4.3 Dotazníkové šetření osob po výkonu trestu odnětí svobody

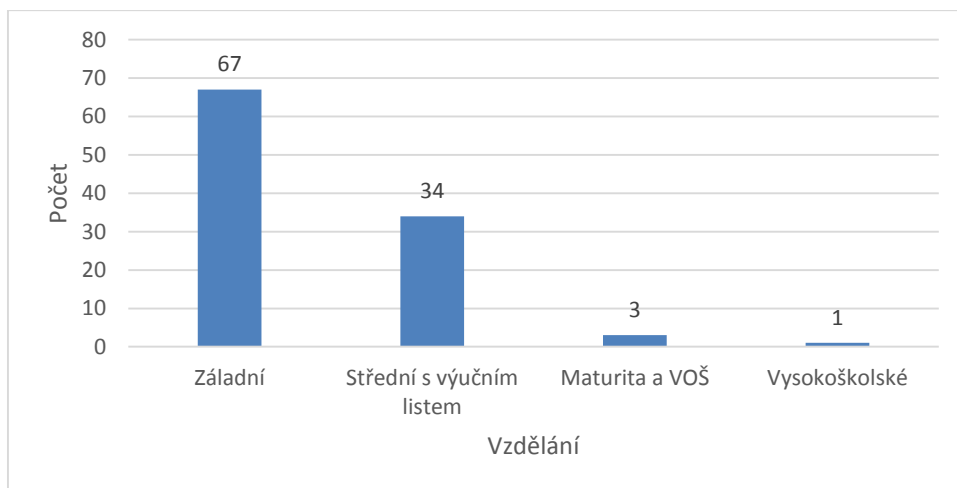
Druhým dotazníkovým šetřením prováděným v rámci diplomové práce bylo dotazníkové šetření osob, které se již nacházejí po výkonu trestu odnětí svobody. Druhý dotazník obsahoval o 9 otázek více než dotazník, který byl určen pro osoby, které jsou stále ve výkonu trestu. Na většinu těchto nových otázek by nebyli odsouzení schopni odpovědět, zvláště jedná-li se o prvotrestance, proto bylo dotazníkové šetření prováděno ve dvou formách. Dotazník v podobě, ve které byl distribuován, je součástí příloh, a to jako příloha č. 2. Pro účely distribuce byly osloveny instituce, které mají bezprostřední styk s osobami propuštěnými z výkonu trestu, jedná se konkrétně o Úřad práce ČR a Probační a mediační službu ČR. Sběr dotazníků probíhal v rámci Úřadu práce v období od 13. 11.

2015 do 3. 2. 2016, sběr probíhal na jednotlivých pobočkách Úřadu práce ČR napříč celým Moravskoslezským krajem a za dané období se podařilo získat 79 vyplněných dotazníků. Jako dalšího zdroje pro distribuci bylo využito Probační a mediační služby ČR. Osloveny byly všechny pobočky této instituce v Moravskoslezském kraji, kdy zájem o spolupráci projevíly pobočky v Ostravě a Havířově. V ostravské pobočce byl dotazník mezi osoby po výkonu trestu odnětí svobody distribuován v období od 10. 11. 2015 do 17. 3. 2016 a za daný čas bylo vyplněno 16 dotazníků. V Havířově probíhal sběr dotazníků od 19. 11. 2015 do 15. 3. 2016 a výsledkem bylo 15 vyplněných dotazníků. Malý počet dotazníků získaných v rámci Probační a mediační služby ČR je dán nezájmem ze strany potencionálních respondentů o vyplnění tohoto dotazníku. Z celkového počtu 110 vyplněných dotazníků bylo vyhodnoceno 105 dotazníků. 5 dotazníků bylo z vyhodnocení vyřazeno, a to ze stejných důvodů jako v případě předchozího dotazníkového šetření.

4.3.1 Základní a rodinné charakteristiky propuštěných osob

Dotazník byl vyplněn 100 muži a pouze 5 ženami, z tohoto důvodu nebude při vyhodnocení dotazníku pracováno s oběma pohlavími zvlášť, ale bude pracováno s respondenty jako s celkem, bez ohledu na pohlaví. Průměr věku respondentů byl 37,5 let. 39 osob bylo prvotrestaných a 66 osob bylo ve výkonu trestu více než jednou. Relativně se tak jedná o 62, 85 % recidivistů k celkovému počtu osob, které vyplnily dotazníkové šetření. Tento poměr se tak již blíží hodnotám, které ukázala Statistická ročenka Vězeňské služby. 24,76 % osob bylo, nebo, je závislých na omamných, či psychotropních látkách, což v absolutním vyjádření představuje z celkového počtu 26 takových osob.

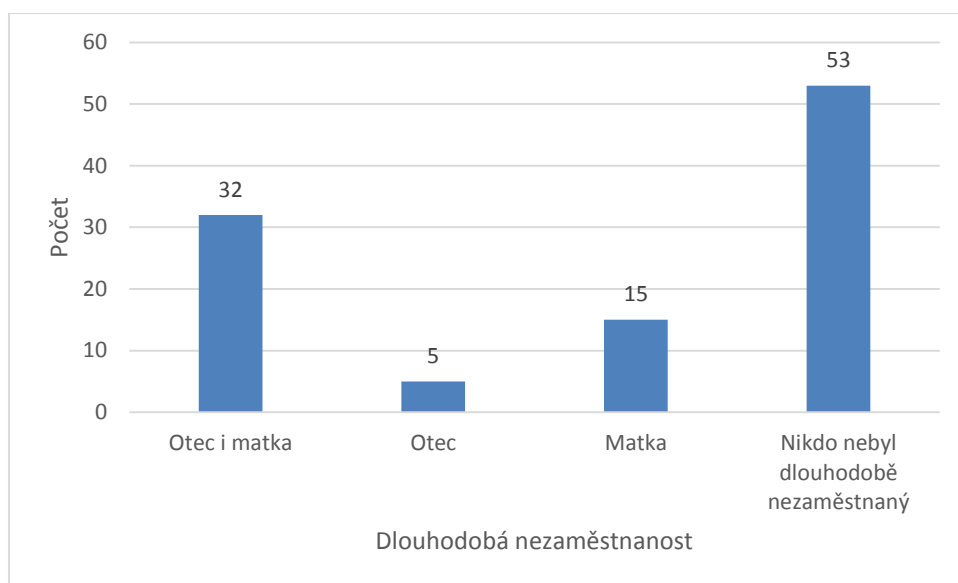
Graf 4.15: Struktura dle nejvyššího dosaženého vzdělání u dotazovaných po VTOS



Zdroj: Vlastní zpracování

V grafu 4.15 je zachycena struktura dle nejvyššího dosaženého vzdělání dotazovaných, tato struktura se blíží struktuře z interních dat Úřadu práce, na rozdíl od předchozího dotazníku, což je pravděpodobně způsobeno faktem, že nejvíce vyplněných dotazníků pochází právě z Úřadu práce. U dotazovaných převládá základní vzdělání, a to v relativním vyjádření v 63,81 % a střední vzdělání bez maturity v 32,38 % případů. Vyšší stupně vzdělání jsou poté zastoupeny ve velmi minoritní míře.

Graf 4.16: Dlouhodobá nezaměstnanost u živitelů v domácnosti, kde respondenti vyrůstali

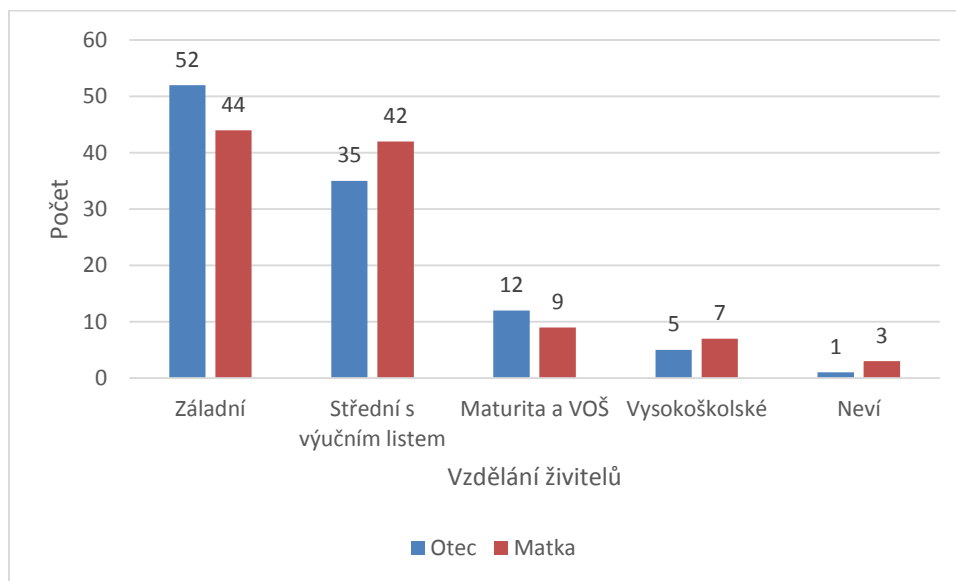


Zdroj: Vlastní zpracování

Setkání se s dlouhodobou nezaměstnaností u respondentů je zachyceno v grafu 4.16. S dlouhodobou nezaměstnaností u živitelů v rodině, kde dotazovaní vyrůstali, se setkala 49,52 % dotazovaných alespoň u jednoho z živitelů. Dlouhodobá nezaměstnanost byla tak jako v předešlém dotazníku definována jako nezaměstnanost, která trvá déle než jeden rok. Dlouhodobá nezaměstnanost u obou živitelů se potom týkala dotazovaných v 30,48 % případů. Tato skutečnost může ukazovat na problémy v sociálním prostředí, ve kterém tyto osoby vyrůstaly, a je možné, že dotazovaní se již v období dospívání setkali se sociální exkluzí, či jí byli popřípadě ohroženi. Nutno brát také v úvahu, tak jako u předchozího dotazníku věk dotazovaných, kdy se řada z nich nemohla s dlouhodobou nezaměstnaností setkat z důvodu existence státního režimu, který trval do listopadu 1989. Graf 4.17 ukazuje strukturu vzdělanostního složení živitelů v domácnosti, kde dotazovaní vyrůstali. Na rozdíl od dotazníku určeného pro osoby ve výkonu trestu odnětí svobody, vyplývá z tohoto

dotazníku, že u živelů nejvíce převládá základní vzdělání, které následuje střední vzdělání bez maturity. Vyšší formy vzdělání jsou poté opět zastoupeny v minoritní míře. I tento graf tak může ukazovat na sociální postavení rodiny a negativa s tím spojená. V porovnání s údaji z dotazníkového šetření pro osoby ve výkonu trestu je patrný rozdíl, který ukazuje na rozdílný vzorek respondentů, kteří vyplňovali jednotlivé dotazníky.

Graf 4.17: Struktura vzdělání živelů v domácnosti, kde respondenti vyrůstali



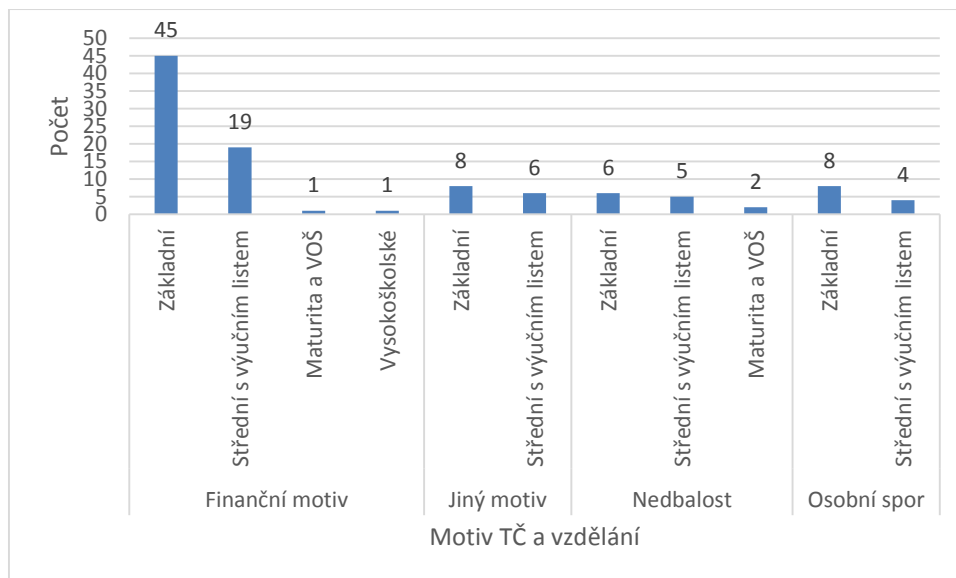
Zdroj: Vlastní zpracování

4.3.2 Motivy spáchání trestného činu, zadluženost, změny postoje k trestnému činu v čase a subjektivní vnímání činností institucí pro návrat do běžného života

Obdobně jako u předchozího dotazníkového šetření i v tomto případě byl nejčastějším motivem pro spáchání trestného činu finanční motiv. Z celkového počtu 105 osob byl finanční motiv uveden v 66 případech, což představuje 62,86 % z celkového počtu. Z osob které uvedly jako své nejvyšší dosažené vzdělání základní, byl tento motiv jako hlavní v 67 % případu, jedná se tedy o 45 osob z celkových 67 se základním vzděláním. U osob se středním vzděláním se jedná o 55,88 %, v absolutním vyjádření jde tedy o 19 osob z celkového počtu 34 osob se středním vzděláním bez maturity. Ostatní motivy následují za finančním motivem s poměrně velkým odstupem. Jiný motiv byl primární u 14 respondentů (13,33 %), nedbalost hrála hlavní roli ve 13 případech (12,38 %) a osobní spor

byl primárním motivem u 12 dotazovaných, což představuje 11,43 % z celkového počtu 105 dotazovaných. Výše zmíněné skutečnosti jsou zachyceny v grafu 4.18.

Graf 4.18: Motiv trestného činu a vzdělání u dotazovaných po VTOS

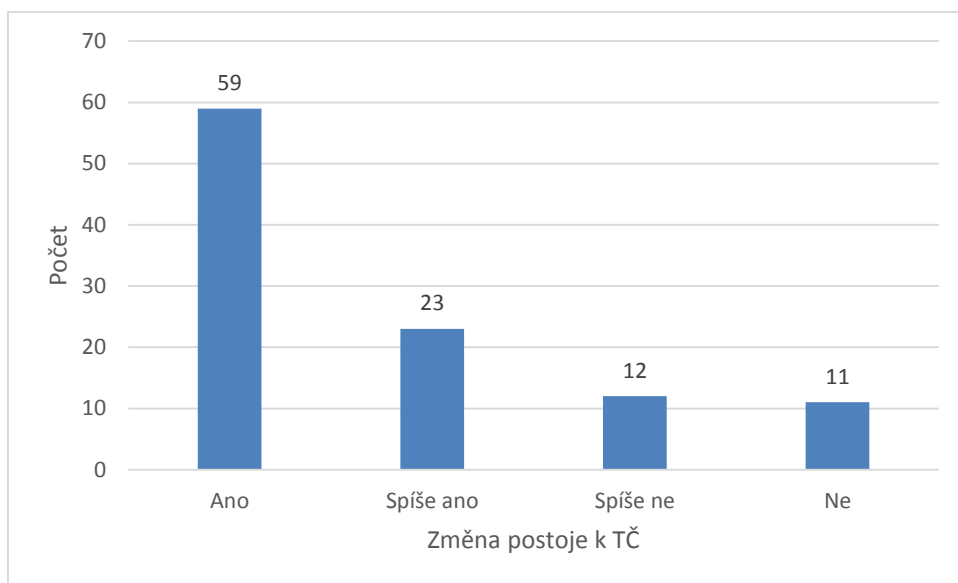


Zdroj: Vlastní zpracování

Graf 4.19 zachycuje změnu postoje k trestnému činu v čase u osob již propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody. Výkon trestu změnil postoj k trestnému činu u 59 respondentů (56,19 %). 23 respondentů na danou otázku odpovědělo, že spíše ano, což představuje 21,90 %. Zbytek dotazovaných představuje 23 osob (21,90 %), u kterých výkon trestu odnětí svobody nezměnil, nebo spíše nezměnil postoj ke spáchanému trestnému činu. I v případě tohoto dotazníkového šetření lze hodnotit výkon trestu odnětí svobody jako účinný nástroj, obdobně jako u předchozího dotazníkového šetření. Respondenti se měli vyjádřit k vnímání prospěšnosti činností institucí pro návrat do běžného života po výkonu trestu odnětí svobody, jedná se o Úřad práce ČR, Probační a mediační službu ČR a Vězeňskou službu ČR, subjektivní vnímání dotazovaných je zobrazeno v grafu 4.20. Z celkového počtu 102 respondentů, kteří se vyjadřovali k činnosti Úřadu práce ČR, hodnotí tuto instituci jako výrazně prospěšnou a spíše prospěšnou 72 respondentů (70,59 %), zbytek 29,41 %, tedy 30 dotazovaných hodnotí činnost úřadu práce negativně. Probační a mediační služba ČR je hodnocena kladně u 77 z celkového počtu 95 osob (81,05 %), které činnost Probační a mediační služby ČR hodnotily. Ostatní respondenti hodnotí činnost této instituce jako spíše neprospěšnou a zcela neprospěšnou. I v případě Vězeňské služby ČR je tato instituce hodnocena pozitivně v 56,19 %, jedná se o

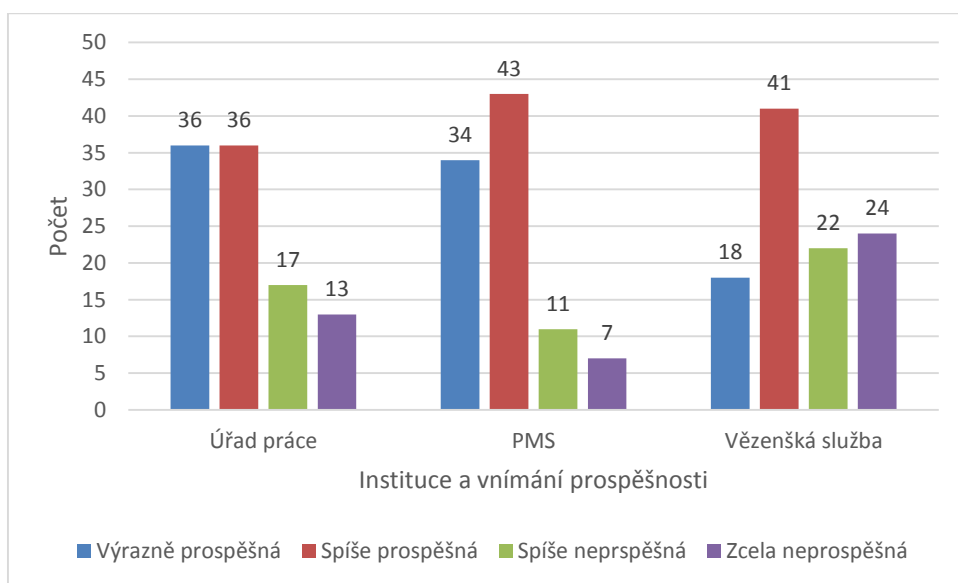
59 osob z celkového počtu 105 osob. Ostatní respondenti hodnotí danou činnost instituce negativně vzhledem k návratu do běžného života. Všechny výše zmíněné instituce tak jsou více než nadpoloviční většinou hodnoceny kladně. Rozdílnost v celkovém počtu respondentů, kteří hodnotili dané instituce je způsoben faktem, že ne všichni dotazovaní po výkonu trestu odnětí svobody využívají služeb Úřadu práce ČR nebo Probační a mediační služby ČR.

Graf 4.19: Změna postoje ke spáchanému trestnému činu po VTOS



Zdroj: Vlastní zpracování

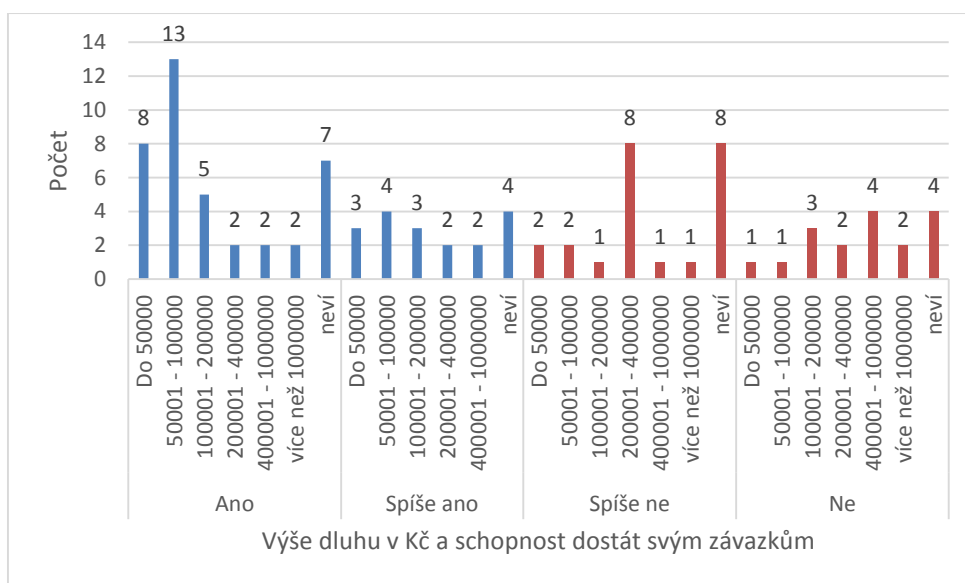
Graf 4.20: Subjektivní vnímání činností institucí pro návrat do běžné společnosti



Zdroj: Vlastní zpracování

V grafu 4.21 je zachycen vztah celkové výše dluhů osob po výkonu trestu a schopnost dostát svým závazkům. Z celkového počtu 105 osob nemá žádné dluhy pouze 8 dotazovaných, 97 osob tedy má nějakou výši dluhu, relativně vyjádřeno se tedy jedná o 92,38 % dotazovaných. Z těchto 97 osob neví, nebo nejsou schopni určit výši svého dluhu 23 respondentů. 57 respondentů (58,76 %) je pozitivně přesvědčeno o schopnosti dostát svým závazkům legálními prostředky, zbytek 40 respondentů se naopak domnívá, že svým závazkům nebude, nebo spíše nebude schopno dostát legálními prostředky. Pozitivní výhled na splacení svých dluhů se týká většinou osob s dluhy do 200 000 Kč. Obdobně jako v předchozím dotazníkovém šetření se potom ve vyšších dluhových intervalech tento pozitivní výhled překlápí směrem k výhledu negativnímu. 40 osob (41,23 %) má dluhy větší než 100 000 Kč. Vzhledem k tomu, že 12 respondentů nezná výši svých dluhů, ale je negativně přesvědčeno o schopnosti dostát svým závazkům, dá se předpokládat, že mohou patřit do dluhových intervalů vyšších než 100 000 Kč a celkový počet osob s dluhy vyšší než 100 000 Kč tak je ve skutečnosti větší. Stejně jako u předchozího dotazníkového šetření se ukazuje problém zadluženosti jako jeden z faktorů, který může negativně působit na ochotu a schopnost participovat na trhu práce. V relaci na nejvyšší dosažené vzdělání dotazovaných lze předpokládat, že splacení těchto dluhů může být problémem vzhledem k fungování pracovního trhu a mzdovým vyhlídkám a tyto osoby budou hledat jiné alternativy k zajištění finančních prostředků, a to buď v podobě využívání sociálního systému, nebo v opakování trestné činnosti.

Graf 4.21: Výše dluhů a schopnost dostát svým závazkům u osob po VTOS



Zdroj: Vlastní zpracování

4.3.3 Postoje k uplatnění se na trhu práce a práci u osob po VTOS

Z Celkového počtu 105 respondentů bylo v době vyplnění dotazníku zaměstnáno pouze 16 osob (15,24 %), toto číslo je ve velké míře ovlivněno tím, že z celkového počtu 105 zpracovaných dotazníků pocházelo 74 od Úřadu práce a z pochopitelných důvodů nebyli tyto respondenti ve velkém objemu zaměstnáni. Respondentům byla položena otázka, kolikrát týdně si aktivně hledají zaměstnání, kdy pod pojmem aktivně bylo myšleno alespoň 30 minut denně. Z celkového počtu 89 osob, které nebyly v době vyplnění dotazníku zaměstnány, si aktivně každý den hledalo práci pouze 12 respondentů (13,48 %), 3 – 4 krát týdně 14 dotazovaných (15,73 %), 1 až 2 krát týdně 51 osob (57,30 %) a 12 osob (13,48 %) se hledání práce nevěnovalo. Intenzivním hledáním práce se tak zabývalo pouze 26 osob, které hledali práci denně, nebo alespoň 3 až 4 krát týdně. Respondentům byla dále položena otázka, zda chápou subjektivně zhoršení svého postavení na trhu práce po propuštění z výkonu trestu a zda byl výkon odnětí trestu překážkou pro uplatnění na trhu práce. Odpovědi na obě výše uvedené otázky jsou zobrazeny tabulce 4.2.

Tab. 4.2: Subjektivní zhoršení postavení na trhu práce a výkon trestu jako překážka pro uplatnění se na trhu práce

Subjektivní zhoršení postavení na trhu práce	Počet	Překážka pro uplatnění se na trhu práce	Počet
Ano, a to výrazně	41	Ano	48
Spíše ano	37	Spíše ano	23
Spíše ne	18	Spíše ne	19
Postavení na trhu práce se nezměnilo	9	Ne	15

Zdroj: Vlastní zpracování

Z tabulky 4.2 vyplývá že, výrazné zhoršení a spíše zhoršené postavení na trhu práce pocítuje 78 dotazovaných, což představuje 74,29 % z celkového počtu respondentů. Pouze 27 osob hodnotí, že se jejich postavení na trhu práce spíše, nebo vůbec nezměnilo. Výkon trestu odnětí svobody je tak u propuštěných osob subjektivně vnímán jako negativní aspekt pro uplatnění se na trhu práce. 71 osob (67,91 %) uvedlo, že výkon trestu byl překážkou pro získání zaměstnání, naproti tomu 34 osob výkon trestu jako překážku pro získání práce nepocítilo. Ukazuje se tak, že mimo subjektivní vnímání zhoršeného postavení na trhu práce se také jedná o objektivní překážku pro participaci na trhu práce

Tab. 4.3: Bariéry na trhu práce před VTOS, motiv k práci během VTOS, problémy pro uplatnění se na trhu práce a největší problém po VTOS

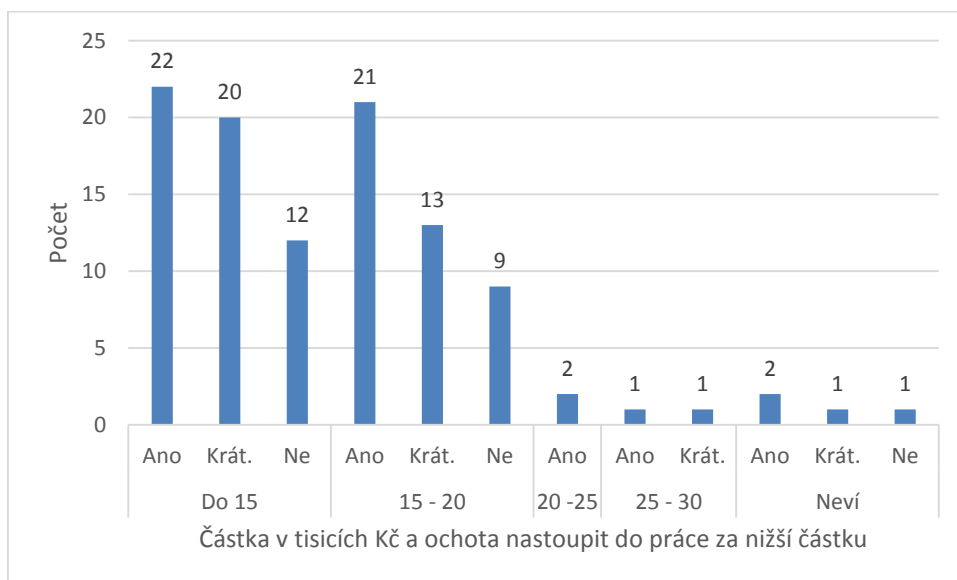
Bariéry na trhu práce před VTOS	počet	Největší problém po VTOS	Počet
Vzdělání	23	Bydlení	25
Záznam v TR	9	Záznam V TR	16
Zkušenosti	4	Práce	14
Žádné	51	Vzdělání	2
Etnicita	3	Dluhy	5
Závislost	2	Žádný	27
Ostatní	7	Ostatní	16
Věk	6		
Problém pro uplatnění na trhu práce, který nebyl institucemi dostatečně řešen	počet	Motiv k práci během VTOS	Počet
Bydlení	9	Finanční motiv	41
Záznam v TR	9	Využití času	51
Finance	2	Nepracoval	24
Vzdělání	4	Jiný motiv	1
Žádný	77		
Ostatní	4		

Zdroj: Vlastní zpracování

Dotazovaným byly tak jako v předchozím dotazníku položeny otázky, které se týkaly jejich subjektivních bariér na trhu práce před výkonem trestu odnětí svobody a motivy k práci během uvěznění. Dotazník byl dále doplněn o otázky, které se týkají jejich subjektivních problémů pro uplatnění na trhu práce, které nejsou dostatečně institucemi řešeny a největší problém po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody. Odpovědi na všechny výše zmíněné otázky jsou zobrazeny v tabulce 4.3. Celkem 51 respondentů (48,57 %) nepociťovalo před uvězněním žádný problém pro uplatnění se na trhu práce. 23 dotazovaných (21,90 %) vidělo problém ve svém vzdělání a 9 (8,57%) v záznamu v trestním rejstříku. Největší problém po uvěznění byl pro 25 respondentů (23,80 %) v bydlení, problém záznamu v rejstříku trestu byl největší pro 16 osob (15,23 %) a pro 14 osob (13,33) byl největší problém v zajištění si placené práce. Naproti tomu byla nejvíce frekventovaná odpověď, kdy dotazovaní nepociťovali žádný problém, a to ve 27 případech (25,71 %). Žádný problém pro uplatnění na trhu práce, který nebyl dostatečně řešen příslušnými institucemi se týkal 77 respondentů (73,33 %), ostatní dotazovaní v minoritní míře spatřovali problém v otázce bydlení a záznamu v rejstříku trestů. U motivů pro práci

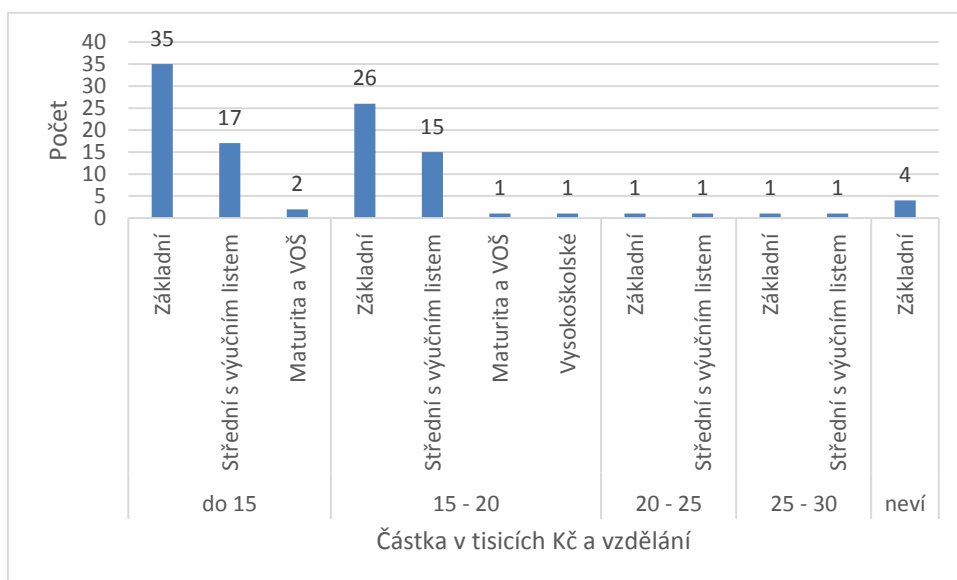
během výkonu trestu odnětí svobody se nejvíce objevoval motiv finanční a využití času. Ukazuje se, že problém bydlení a záznamu v rejstříku trestů je jedním z největších problémů u propuštěných osob, které nějaké problémy pociťují.

Graf 4.22: Optimální měsíční částka a ochota nastoupit do práce za částku nižší u osob po VTOS



Zdroj: Vlastní zpracování

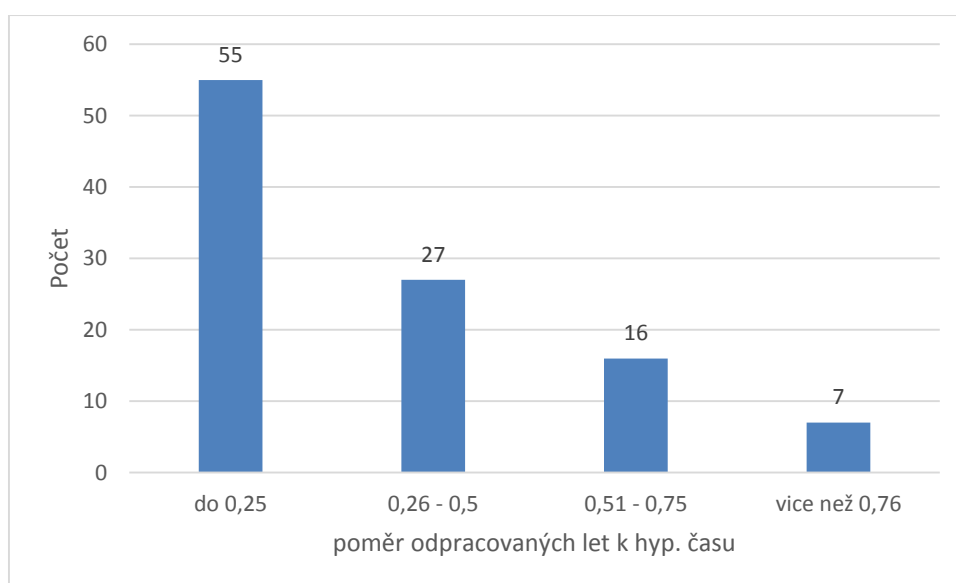
Graf 4.23: Optimální měsíční částka a nejvyšší dosažené vzdělání u osob po VTOS



Zdroj: Vlastní zpracování

Graf 4.22 zachycuje subjektivní optimální částku, kterou respondenti považují za optimální vzhledem ke svému standardu života v návaznosti na další otázku, kde se měli dotazovaní vyjádřit, zda by nastoupili do práce na klasický úvazek i za částku nižší, než uvedli, že je pro ně optimální. Graf 4.23 poté zobrazuje tuto optimální částku uvedenou dotazovanými v návaznosti na jejich nejvyšší dosažené vzdělání. 54 osob (51,42 %) uvedlo jako výši své optimální částky do 15 000 Kč a 42 z nich by poté byli ochotni alespoň krátkodobě nastoupit do zaměstnání i za částku nižší. 43 respondentů (40,95 %) uvedlo částku v rozmezí od 15 000 do 20 000 Kč a 34 z těchto osob by bylo ochotno nastoupit do práce alespoň krátkodobě, i kdyby byl jejich měsíční výdělek nižší, než je jejich subjektivně optimální. 4 osoby uvedly částku vyšší než 20 000 Kč a 4 osoby nemají představu o své optimální částce k zajištění svého standardu života. Osoby se základním vzděláním považují za optimální částku ve 35 případech do 15 000 Kč, což představuje z celkového počtu 67 osob s tímto vzděláním 52,24 %. 26 osob (38,81 %) se základním vzděláním má svou částku v intervalu od 15 000 do 20 000 Kč. Osoby se středním vzděláním bez maturity se také pohybují v těchto dvou intervalech, kdy z celkového počtu 34 osob se středním vzděláním bez maturity je optimální částka pro 17 (50%) z nich do 15 000 Kč a pro 15 (44,11 %) v intervalu od 15 000 do 20 000 Kč. U respondentů, kteří svou částku uvedli vyšší, než 15 000 Kč v návaznosti na jejich nejvyšší dosažené vzdělání se zdá jejich optimální částka jako vyšší, než je reálná, kterou mohou získat v relaci na jejich vzdělání a podmínky trhu práce v Moravskoslezském kraji.

Graf 4.23: Poměr odpracovaných let k hypotetickému času k účasti na trhu práce



Zdroj: Vlastní zpracování

U dotazovaných byla stejně jako u předešlého dotazníku zjišťována jejich předchozí účast na trhu práce. Tato předchozí účast na trhu práce byla vypočítána jako poměr odpracovaných let k hypotetickému času pro účast na trhu práce stejným způsobem jako u dotazníku určeného pro osoby, které se v době vyplnění dotazníku nacházejí ve výkonu trestu odnětí svobody. Na rozdíl od výstupu z předchozího dotazníku se jeví zakotvenost na trhu práce jako velmi nízká, kdy méně než čtvrtinu hypotetického času strávilo na trhu práce 55 osob (52,38 %) a 27 osob (24,71 %) v intervalu od 0,26 – 0,5. Pouze 23 dotazovaných (21,90 %) strávilo na trhu práce alespoň polovinu hypotetického času. Zakotvenost na trhu práce se tak jeví pro tyto osoby velmi negativně, oproti výstupu z předchozího dotazníkového šetření. Je pravděpodobné, že vzhledem ke struktuře nejvyššího dosaženého vzdělání a malým pracovním zkušenostem, jak ukázal graf 4.23, bude pro tyto osoby velmi obtížné participovat a uchytit se trvale na trhu práce.

Zpracování obou dotazníkových šetření ukázalo na rozdílné vzorky respondentů, kteří byli součástí jednotlivých dotazníkových šetření. Z hlediska lidského kapitálu a sociálního prostředí se jeví být více zaměstnatelná ta část osob, která byla součástí dotazníkového šetření ve věznici Opava, což je pravděpodobně způsobeno faktory, které byly již popsány výše. Naopak u respondentů z druhého dotazníkového šetření převládají charakteristiky, které nejsou příliš pozitivní pro aktivní a dlouhodobé nepřerušované působení na trhu práce. I zde je to pravděpodobně způsobeno faktory, které již byly popsány v předchozím textu.

4.4 Uplatnění osob po VTOS na trhu práce z pohledu zaměstnavatelů

Uplatněním osob po výkonu trestu odnětí svobody na trhu práce se zabýval seminář pořádaný Výborem pro vzdělávání, vědu, kulturu, lidská práva a petice Senátu ČR. Seminář se konal 13. 3. 2012 pod názvem Umísťování bývalých vězňů po výkonu trestu na pracovní trh. Na semináři vystoupili mimo jiné také představitelé neziskových organizací působících v Moravskoslezském kraji, kteří se integrací osob po výkonu trestu odnětí svobody zabývají. Z pohledů zaměstnavatelů se jako jeden z problémů jeví špatná zkušenost se zaměstnáváním osob po výkonu trestu odnětí svobody. Zaměstnavatelé tak v konečném důsledku uplatňují statistickou diskriminaci a všem kandidátům na pracovní

pozici v dané firmě z řad osob po výkonu trestu odnětí svobody přiřazují určité vlastnosti a charakteristiky. Tyto vlastnosti a charakteristiky jsou především negativní, a to z důvodu špatné zkušenosti z minulosti. Tato statistická diskriminace tak z určité části dopadá také na bývalé trestance, kteří aktivně hledají uplatnění na trhu práce, ale nesetkávají se ze zájmem ze strany zaměstnavatelů, a to právě z důvodu výše uvedené statistické diskriminace. Tato diskriminace se uplatňuje především v požadavku na výpis z trestního rejstříku, kdy je požadováno, aby v rejstříku nebyl žádný záznam. Samotný požadavek na výpis v trestním rejstříku nelze automaticky považovat za diskriminační, v řadě případů je takovýto požadavek zcela oprávněný. Jedná se především o pracovní pozice, kde je výkon práce spjat s manipulací s peněžními prostředky, kontaktem s malými dětmi, popřípadě obdobnými situacemi. Diskriminačním se tento požadavek stává v případě, kdy je vyžadován u pracovní pozice, kde není pro výkon dané pracovní pozice výpis z trestního rejstříku potřebný, či s výkonem pracovní pozice vůbec nesouvisí. Například se může jednat o obavu z narušení pracovní atmosféry, kdy může zaměstnavatel automaticky předpokládat jiné chování kandidáta z řad osob po výkonu trestu odnětí svobody, než je chování standardní. Na semináři bylo konstatováno, že požadavek na čistý trestní rejstřík se týká zhruba 80 % zaměstnavatelů v rámci celé České republiky. Jedná se o poměrně rigidní stav, který je v krátkém období velmi obtížně změnitelný. Působit na změnu tohoto negativního pohledu na bývalé trestance lze pomocí informačních kampaní, ale problémem je, že tyto kampaně jsou-li vůbec realizovány, jsou většinou lokálního charakteru bez větší plošné působnosti. Rozdílem mezi osobami po výkonu trestu odnětí svobody a jinými skupinami ohroženými na trhu práce, jako jsou například zdravotně postižení, je, že osoby po výkonu trestu se nesdružují do organizací a nemohou tak společně působit na zaměstnavatele, nebo orgány státní správy. Mediální prostor se rovněž problémům propuštěných vězňů příliš nezabývá, na rozdíl od jiných ohrožených skupin na trhu práce. Osoby po výkonu trestu odnětí svobody tak mají velmi málo kanálů, kterými by mohli pozitivně ovlivnit své vnímání, a to nejen u zaměstnavatelů, ale také u celé společnosti (Senát Parlamentu České republiky, 2012).

Vedle problémů s uplatněním na trhu práce, které byly popsány v předchozím odstavci, existují také překážky na straně zaměstnavatelů, které nevycházejí z negativní konotace spojené s vězeňstvím. Mezi tyto překážky, které lze označit jako reálné, patří především velmi nízká vzdělanost, minimum pracovních zkušeností a chybějící pracovní návyky bývalých trestanců. Značná část bývalých vězňů tak nesplňuje požadavky zaměstnavatelů na výkon dané profese a nemůže se uplatnit na trhu práce. Je velmi pravděpodobné, že

takové osoby by nacházely uplatnění na trhu práce velmi obtížně i v případě, kdyby ve výkonu trestu nebyly. Do popředí tak vedle pojmu zaměstnanost vstupuje také pojem zaměstnatelnost. Zaměstnatelnost je tak vzhledem k výše uvedeným reálným překážkám velmi nízká a osoby po výkonu trestu odnětí svobody jsou odkázány na nekvalifikované pracovní pozice. V případě, kdy je na těchto nekvalifikovaných pracovních pozicích vyžadován čistý trestní rejstřík, je participace osob po výkonu trestu odnětí svobody na trhu práce velmi ztížená a osoby nemohou najít pracovní uplatnění (Senát Parlamentu České republiky, 2012).

4.5 Hlubkové a neformální rozhovory o uplatnění osob po VTOS na trhu práce

V rámci diplomové práce byl proveden hlubkový rozhovor s Ing. Anežkou Dombkovou, která pracuje jako ředitelka Odboru zaměstnanosti Úřadu práce ČR v Ostravě a s Mgr. Lenkou Skřinařovou, která tamtéž pracuje jako vedoucí Oddělení zprostředkování. Informovaný souhlas s rozhovorem a jeho užitím obou výše uvedených je přiložen jako příloha č. 3 a 4. Skutečnosti a poznatky, které vyplynuly z hlubkového rozhovoru a které budou rozepsány níže, vycházejí ze zkušeností a praxe obou respondentek, které se v rámci své profese setkávají mimo jiné s osobami po výkonu trestu odnětí svobody, které se evidují jako uchazeči o zaměstnání. Jako typické charakteristiky osob po výkonu trestu odnětí svobody, které se snaží uplatnit na trhu práce, patří podle zkušeností výše jmenovaných především nízké vzdělání, minimální pracovní zkušenosti, velká zadluženost a malý smysl pro odpovědnost. Věkově se spíše jedná o mladší jedince. Jedním z problémů pro uplatnění na trhu práce je absence vlastní aktivity osob po VTOS, které v převážné části nejeví zájem o práci a o zvýšení vlastního lidského kapitálu, a tím také o zvýšení zaměstnatelnosti, ačkoliv jsou tyto programy a možnosti Úřadem práce nabízeny. Neaktivita má podle obou výše dotazovaných zdroj ve vlastních osobnostních charakteristikách, negativním vlivu rodiny, kdy je jedinec od práce odrazován z důvodu nastavení sociálního systému, popřípadě zájemce odrazuje sociální systém sám. Problémem je také velká zadluženost těchto osob, kdy je vedeno více exekucí na dané osoby a v případě oficiálního zaměstnání se rozdíl mezi sociálním příjmem a příjmem ze zaměstnání, který je zkrácen o exekuci výrazně přibližuje a tento fakt tak odrazuje od aktivní účasti na trhu práce. Toto odrazování se projevuje například v podobě zdravotních problémů, které se u uchazeče objeví v případě, když je mu nabídnuta práce, přestože

v minulosti žádné zdravotní problémy neavizoval. Řešením tohoto negativního jevu by mohlo být zavedení smluvního lékaře ÚP, který by zdravotní stav adeptů o zaměstnání prověřoval. Nízké vzdělání a minimum pracovních zkušeností předurčuje tyto adepty na nekvalifikovanou a nestálou práci, která není finančně ohodnocena takovým způsobem, aby byla v souladu s finančním očekáváním adeptů, a ti nejeví ve velké míře o takovou práci zájem. Dalším problémem nízkého vzdělání je, že jestliže uchazeč o zaměstnání nemá dokončenou základní školu, tak nemůže absolvovat proces rekvalifikace. Uchazeči přesto ve velké míře nejeví zájem o dokončení základní docházky, přestože jsou k tomu úřadem práce motivováni. Samotná rekvalifikace by poté mohla být nastavena jiným způsobem, a to tak, že by byla přímo spojená s výkonem práce po absolvování rekvalifikačního kurzu. Ze strany zaměstnavatelů není příliš velký zájem o zaměstnávání osob po VTOS, a to zejména z důvodů v podobě nízkého vzdělání, minima pracovních zkušeností a absence základních pracovních návyků. U zaměstnavatelů se projevuje rovněž velmi negativní zkušenost z předchozího zaměstnávání osob po VTOS. Spíše než samotný záznam v rejstříku trestů je pro zaměstnavatele odrazující velmi nízký lidský kapitál spojený ve valné míře s těmito osobami. Osoby po výkonu trestu odnětí svobody se tak stávají ve větším rozsahu dlouhodobě nezaměstnanými. Určitá část výše zmíněných osob však aktivně usiluje o změnu svého společenského statusu a snaží se o participaci na trhu práce a o zvýšení svého lidského kapitálu, pro tyto osoby existují vhodné instrumenty, které tomuto dopomáhají. Jedná se především o veřejně prospěšné práce, společensky účelná pracovní místa, popřípadě jiné nástroje aktivní politiky zaměstnanosti, a to včetně projektů pro zvýšení vzdělání a lidského kapitálu obecně. Významnou úlohu zde hraje Evropský sociální fond, který má v oblasti působnosti také osoby ohrožené sociální exkluzí, mezi něž se osoby po výkonu trestu odnětí svobody řadí.

Při aktivitách spojených s tvorbou diplomové práce byly také provedeny neformální rozhovory s osobami, které mají rovněž úzkou profesní vazbu na osoby ve, nebo po výkonu trestu odnětí svobody. Výstupy těchto neformálních rozhovorů lze zhodnotit tak, že charakteristiky valné části osob odpovídají charakteristikám, které byly uvedeny v předchozím odstavci. Zdůrazněna byla neochota změny vzhledem ke svému lidskému kapitálu a zaměstnatelnosti. Zmíněny byly také negativní jevy rovněž uvedené v předchozím odstavci, jako je zadluženost, sociální postavení rodiny a absence odpovědnosti. Problémem je také situace v oblasti bydlení, a to v podobě především bydlení na ubytovnách, kdy se osobám po výkonu trestu odnětí svobody zpravidla nedaří sehnat jiné ubytování. Tyto osoby jsou tak v kontaktu se sociálním prostředím, které není

příliš vhodné pro návrat a začlenění se do majoritní společnosti. V současné době je typický zvyšující se počet recidivistů ve VTOS a osob závislých na omamných nebo psychotropních látkách, u kterých tento trest již ztratil jak svou funkci represivní, tak také funkci výchovnou. Většina těchto osob není ochotná participovat na trhu práce a hledat uplatnění v rámci většinové společnosti. Ochota participace na trhu práce se týká úzké části osob po výkonu trestu odnětí svobody, která navíc disponuje podstatně lepším lidským kapitálem, než je ten převažující. Ve velké části se jedná o osoby prvotrestané, vykonávající trest za jiné delikty, než jsou ty spojené s majetkovým prospěchem.

5 Návrhy a doporučení

V rámci diplomové práce bylo zjištěno, že v rámci osob po výkonu trestu odnětí svobody se nacházejí 2 skupiny osob, které se liší ve své schopnosti uplatnit se na trhu práce. První skupina disponuje oproti skupině druhé podstatně lepším lidským kapitálem a osobnostními charakteristikami, díky nimž jsou schopni zajistit si placenou účast na trhu práce vlastním přičiněním. Druhá skupina je charakteristická velmi nízkým lidským kapitálem, nízkou vlastní aktivitou pro zvýšení tohoto lidského kapitálu, velkou mírou zadluženosti a minimem pracovních zkušeností. U této skupiny je pravděpodobné, že se se sociální exkluzí setkávali již v době dospívání a příjem ze sociálních dávek chápou jako příjem standardní. Členové této druhé skupiny se setkali ve velké míře s dlouhodobou nezaměstnaností u živitelů v domácnosti, kde vyrůstali a taktéž nejvyšší dosažené vzdělání jejich živitelů je velmi nízké. Vzhledem k těmto charakteristikám tak vstupuje do popředí vedle pojmu zaměstnanost především pojem zaměstnatelnost. Zaměstnatelnost těchto osob by byla velmi nízká, a to i bez pobytu v trestu odnětí svobody.

Pro zvýšení zaměstnanosti a zaměstnatelnosti je nutno zvýšit lidský kapitál těchto osob a to především prostřednictvím vlastní aktivity. Činnost Úřadu práce České republiky by tak mělo být zaměřena na aktivaci vlastního zájmu na změnu tohoto negativního stavu v kombinaci se změnou sociálního systému, změnou systému oddlužení a výchovou k finanční gramotnosti, tak aby příjem z placené práce byl výhodnější než pasivní příjem ze sociálních dávek. Jako nutná se jeví koordinace politiky zaměstnanosti se sociální politikou, popřípadě s jinými politikami, a to vzhledem k sociálním charakteristikám těchto osob. Negativní faktory, které brání v aktivní participaci na trhu práce, leží z velké části také mimo trh práce a je proto žádoucí, aby politika zaměstnanosti vzhledem k těmto osobám byla doplňována politikami jinými, a to především politikou sociální. Samotná změna sociálního systému by neměla být příliš restriktivní, vzhledem k tomu, že u těchto osob již výkon trestu odnětí svobody ve velké míře nesplňuje jak funkci výchovnou, tak funkci represivní. V případě příliš velké restrikce sociálního systému je tak pravděpodobné, že by tyto osoby páchaly trestnou činnost jako alternativu za ztrátu příjmu ze sociálních dávek. Sociální politika by se měla zaměřit především na problém sociálního bydlení, tak aby osoby po výkonu trestu odnětí svobody nebyly odkázány na ubytování v rámci ubytoven, kdy toto ubytování se nejeví být vhodné pro návrat do běžného života a příliš nestimuluje k aktivní účasti na trhu práce. Samotné osoby po výkonu trestu odnětí svobody chápou subjektivně v určité míře problém bydlení jako důležitý pro uplatnění se

na trhu práce. Politika zaměstnanosti by se neměla soustředit pouze na vytváření pracovních míst pro tyto osoby, ale také na posilování jejich zakotvení na trhu práce a zvyšování jejich lidského kapitálu. Vzhledem k nízké míře pracovních zkušeností je vhodné rozvíjet vlastní aktivitu osob po výkonu trestu odnětí svobody nástroji na podporu krátkodobých pracovních příležitostí, tak aby si tyto osoby osvojily pracovní návyky, které ve velké míře postrádají. Při získání dlouhodobého zaměstnání by měly být prováděny doprovodné programy, které povedou k zakotvení těchto osob na trhu práce a ke zvýšení lidského kapitálu.

Samotné osoby po výkonu trestu odnětí svobody chápou subjektivně výkon trestu odnětí svobody jako překážku pro získání zaměstnání a pociťují zhoršené postavení na trhu práce vzhledem k výkonu trestu odnětí svobody. Pro tuto část osob by bylo vhodné provést informační kampaň, tak aby zaměstnavatelé neměli obavy a předsudky se zaměstnáváním osob po výkonu trestu odnětí svobody. Nutno však podotknout, že pro valnou část zaměstnavatelů není samotný výkon trestu odnětí svobody problémem rozhodujícím pro nezaměstnání těchto osob. Rozhodujícím problémem je velmi nízký lidský kapitál a velmi nízké pracovní zkušenosti těchto osob, kdy zaměstnavatelé z důvodu těchto reálných faktorů nejeví zájem o zaměstnávání těchto osob. Samotný výkon trestu odnětí svobody tak pouze doplňuje nezájem ze strany zaměstnavatelů a tyto osoby by byly velmi obtížně zaměstnatelné i bez pobytu ve výkonu trestu odnětí svobody.

Jako rozhodující faktor pro participaci osob po výkonu trestu odnětí svobody na trhu práce se jeví absence vlastní aktivity ke zvýšení svého lidského kapitálu a aktivní účasti na trhu práce. Úřad práce České republiky disponuje nástroji, které slouží ke zvyšování lidského kapitálu těchto osob a jsou vhodné pro zvyšování zaměstnanosti a zaměstnatelnosti osob po výkonu trestu odnětí svobody. Státní instituce mohou dané osoby motivovat a podporovat je, ale samotný impulz a ochota musí vycházet přímo od těchto výše zmíněných osob. Při absenci vlastní aktivity ke změně negativního stavu v oblasti lidského kapitálu a zaměstnatelnosti nemohou být nástroje politiky zaměstnanosti pro tyto osoby efektivně využívány. Výkon trestu odnětí svobody tak není rozhodujícím faktorem pro aktivní účast na trhu práce, je faktorem pouze doplňujícím. Rozhodující faktor tkví ve vlastní neochotě a nezájmu na aktivní účasti na trhu práce a z velké části tento problém leží spíše v oblasti sociální politiky, než v oblasti politiky zaměstnanosti.

6 Závěr

Cílem diplomové práce „Uplatnění osob po výkonu trestu odnětí svobody na trhu práce v Moravskoslezském kraji“ bylo s využitím teoretických znalostí identifikovat faktory, které omezují uplatnění osob po výkonu trestu odnětí svobody na trhu práce v Moravskoslezském kraji a navrhnout doporučení, která zvýší zaměstnanost a zaměstnatelnost těchto osob.

Diplomová práce prokázala, že osoby po výkonu trestu odnětí svobody lze rozčlenit do 2 skupin, kdy první skupina je schopna participovat na trhu práce vlastním přičiněním. Tato skupina však disponuje podstatně lepším lidským kapitálem než skupina druhá a lze se domnívat, že tato skupina patřila před výkonem trestu odnětí svobody na primární trh práce. Po vykonání trestu se jim dle teorie ekonomie zločinu snížily jejich alternativy pro uplatnění na trhu práce, ale přesto této skupině zbylo tolik alternativ, že jsou schopni na primárním trhu práce participovat. Druhá skupina není schopna participovat na trhu práce vlastním přičiněním, a to především z důvodu velmi nízkého lidského kapitálu, kterým tato skupina disponuje, nízkým pracovním zkušenostem a dalším negativním vlastnostem. Lze tak zhodnotit, že osoby po výkonu trestu odnětí svobody nejsou ohroženy nebo vystaveny sociální exkluzi z důvodu výkonu trestu odnětí svobody, ale z důvodů, které se ukrývají v charakteristikách těchto osob. Je pravděpodobné, že tyto osoby by byly ohroženy nebo vystaveny sociální exkluzi i v případě, kdyby trest odnětí svobody nevykonaly. Problém nízkého lidského kapitálu lze řešit nástroji, kterými disponuje Úřad práce České republiky, avšak limity těchto nástrojů jsou ve vlastní neaktivitě osob po výkonu trestu odnětí svobody, které o zvýšení lidského kapitálu a participaci na trhu práce nejeví zájem. Nejvýznamnějším faktorem, který tak brání v uplatnění osob po výkonu trestu odnětí svobody na trhu práce v Moravskoslezském kraji je vlastní neochota a nezájem těchto osob na zvýšení vlastního lidského kapitálu a placené účasti na trhu práce. Na základě teoretických poznatků a charakteristik těchto osob zjištěných v rámci empirické části práce lze zhodnotit, že tyto výše zmíněné osoby neměly dostatek alternativ na trhu práce již před výkonem trestu odnětí svobody. Je pravděpodobné, že tyto osoby byly odkázány na sekundární trh práce již před výkonem trestu odnětí svobody, a výkon trestu jim zmenšil již tak malý prostor pro placenou účast na trhu práce. Zvýšení zaměstnanosti a zaměstnatelnosti těchto osob tak musí vycházet z jejich vlastních impulzů a motivů pro změnu tohoto negativního stavu. Podstata tohoto nezájmu leží ve velké míře mimo trh práce a samotnými nástroji politiky zaměstnanosti tak tento problém není zcela řešitelný.

Potřebná je koordinace politiky zaměstnanosti se sociální politikou, tak aby byly tvořeny dostatečně silné podněty, které vzbudí impulz ke změně tohoto stavu. Samotné nástroje, a to jak politiky zaměstnanosti, tak sociální politiky, však nemohou být dostatečně účinné bez vlastního přičinění osob, pro které jsou nástroje těchto politik určeny.

Díličními faktory, které brání v uplatnění osob po výkonu trestu odnětí svobody na trhu práce, jsou obavy a předsudky ze strany zaměstnavatelů vzhledem k zaměstnávání těchto osob. Tento problém lze vyřešit informační kampaní, která by dané předsudky a obavy odbourala, avšak jedním z hlavních problémů i po odbourání těchto bariér zůstává nízký lidský kapitál a nízké pracovní zkušenosti. Při aktivaci vlastní snahy však lze tento problém nedostatečného lidského kapitálu řešit nástroji, kterými disponuje Úřad práce České republiky.

Pro určitou část osob přestal trest odnětí svobody plnit svou funkci výchovnou a represivní a vzhledem k teorii ekonomie zločinu tak těmto osobám klesají jejich náklady trestné činnosti, naopak se zvyšuje jejich lidský kapitál v oblasti páčání trestné činnosti, a to s každým dalším výkonem trestu odnětí svobody. Tyto osoby tak nemají zájem na aktivní účasti na trhu práce a soustředí se na páčání trestné činnosti, kdy vzhledem ke snížení nákladů této trestné činnosti je pro ně výhodnější na trhu práce neparticipovat. Pro tuto část osob je velmi obtížné vytvářet podněty pro vlastní aktivní účast na trhu práce, neboť jsou již z velké části integrováni v oblasti zločinu a jejich neformální instituce, kterými se řídí, nejsou v souladu s formálními institucemi většinové společnosti.

Seznam použité literatury

- BECKER, G. S, 1994. *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education*. Chicago: University of Chicago Press. ISBN 978-0-226-04120-9.
- BECKER, Gary, 1995. *The Economics of Crime. Cross Section: A Review of Business and Economic Developments*. ISSN 0747-5543.
- BECKER, Gary, 1997. *Teorie preferencí*. Praha: Grada Publishing. ISBN 80-7169-463-0.
- BROŽOVÁ, Dagmar, 2012. *Kapitoly z ekonomie trhu práce*. Praha: Oeconomica. ISBN 80-245-1120-7
- BUCHTOVÁ, Božena, Josef ŠMAJS a Zdeněk BOLELOUCKÝ, 2013. *Nezaměstnanost*. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-4282-3.
- EVROPSKÁ KOMISE, 2001. *Report on Indicators in Field of poverty and Social Exklusion* [online]. Brusel: Evropská komise, 01. 10. 2001 [cit. 20. 11. 2015]. Dostupné z: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/misc/DOC.68841.pdf
- FILIPOVÁ, Lenka, 2008. *Lidský kapitál a jeho efektivní využití jako zdroj ekonomického růstu v České republice*. Praha: ČVUT. ISBN 80-86729-38-9.
- FRYŠTÁK, Marek a kolektiv, 2012. *Trestní právo hmotné: obecná část*. Ostrava: KEY Publishning. ISBN 978-80-7418-039-2
- HALFAR, Bohuslav a kolektiv, 2013. *Právo*. Ostrava: VŠB - TUO. ISBN 978-80-248-1906-8
- KAMENÍČEK, Jiří, 2012. *Lidský kapitál: bohatství, které dřímá v nás*. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-2462139-5
- KELLER, Jan, 2014. *Exkluze jako sociální problém a jako otázka metodologická*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě. ISBN 978-80-7464-490-0.
- MANDENVILLE, Bernard, 1732. *The Fable of the Bees or Private Vices, Publick Benefits* [online]. Indianapolis: Online Library of liberty, 15. 07. 2011 [cit. 20. 11. 2015]. Dostupné z: <http://oll.libertyfund.org/titles/846>
- MANKIW, N. Gregory, 2009. *Principles of Economics*. Indenpendence: Cengage Learning. ISBN 978-1-42663-454-3.

MAREŠ, Petr, 2002. *Nezaměstnanost jako sociální problém*. Praha: Sociologické nakladatelství. ISBN 80-901424-9-4.

MAREŠ, Petr, 2006. *Faktory sociálního vyloučení*. Praha: VÚPSV. ISBN 80-87007-15-8.

MAREŠ, Petr, Miroslava RÁKOCZYOVÁ a Tomáš SIROVÁTKA, 2006. *Sociální vyloučení a sociální začleňování v České republice jako veřejně politická agenda*. Praha: CESES FSV UK. ISSN 1801-1640.

MAREŠ, Petr a Tomáš SIROVÁTKA, 2005. Sociální exkluze. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, Vol. 41, No. 1: 236-264. ISSN 0038-0288.

MAREŠ, Petr a Tomáš SIROVÁTKA, 2006. Chudoba, deprivace, sociální vyloučení: nezaměstnaní a pracující chudí. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, Vol. 42, No. 4: 627-655. ISSN 0038-0288.

MAREŠ, Petr a Tomáš SIROVÁTKA, 2008. Sociální vyloučení (exkluze) a sociální začleňování (inkluzie): koncepty, diskurz, agenda. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, Vol. 44, No. 2: 271-294. ISSN 0038-0288.

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ, 2014. *Strategie politiky zaměstnanosti do roku 2020* [online]. Praha: MPSV, 15. 12. 2014 [cit. 20. 11. 2015]. Dostupné z: https://portal.mpsv.cz/sz/politikazamest/strateg_zam_2020/strategiepz2020.pdf

OSN, 1948. *Všeobecná deklarace lidských práv* [online]. New York: OSN, 10. 12. 1948 [cit. 20. 11. 2015]. Dostupné z: <http://www.angelfire.com/journal/deklarace/>

POSNER, Richard, 1985. An Economic Theory of the Criminal Law. *The Columbia Law Review*, Vol. 85, No. 6. ISSN 0010-1958.

PROBAČNÍ A MEDIAČNÍ SLUŽBA ČR, 2002. *Poslání a cíle probační a mediační služby* [online]. Praha: PMSČR, 16. 3. 2002 [cit. 2. 2. 2016]. Dostupné z: <https://www.pmscr.cz/poslani-a-cile/>

RUBIKON CENTRUM, 2012. *Rubikon Centrum* [online]. Praha: Rubikon Centrum, 8. 5. 2012 [cit. 2. 2. 2016]. Dostupné z: <http://www.rubikoncentrum.cz/kdo-jsme.php>

SENÁT PARLAMENTU ČESKÉ REPUBLIKY, 2012. *Umísťování bývalých vězňů po výkonu trestu na pracovní trh* [online]. Praha: SENÁT PČR, 13. 3. 2012 [cit. 18. 3. 2016]. Dostupné z: http://katolickezeny.cz/wp-content/obsah/Senat_seminar_zaznam_casti.pdf

SCHULTZ, Theodore, 1961. Investment in Human Capital. *The American Economic Review*, Vol. 51, No. 1, pp. 1 – 17. ISSN 0002-8282.

SVĚTOVÁ BANKA, 2015. *Indicators* [online]. Washigton: SVĚTOVÁ BANKA, 01. 1. 2015 [cit. 20. 11. 2015]. Dostupné z: <http://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GAPS>

ÚŘAD PRÁCE ČESKÉ REPUBLIKY, 2015. *Osoby po výkonu trestu odnětí svobody v evidenci Úřadu práce České republiky v Moravskoslezském kraji*. Ostrava: ÚP ČR.

VĚZEŇSKÁ SLUŽBA ČESKÉ REPUBLIKY, 2010. *Historie* [online]. Praha: VSČR, 5. 3. 2010 [cit. 1. 2. 2016]. Dostupné z: <http://www.vscr.cz/veznice-nove-sedlo-81/informacni-servis-1598/historie-1368/>

VĚZEŇSKÁ SLUŽBA ČESKÉ REPUBLIKY, 2013. *Mapa věznic, vazebních věznic a detenčních ústavů* [online]. Praha: VSČR, 1. 5. 2013 [cit. 1. 2. 2016]. Dostupné z: <http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/o-nas/zakladni-informace-4/mapa-veznic-vazebnich-veznic-a-detencnich-ustavu-cr-5401>

VĚZEŇSKÁ SLUŽBA ČESKÉ REPUBLIKY, 2015. *Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky 2014* [online]. Praha: VSČR, 30. 4. 2015 [cit. 1. 2. 2016]. Dostupné z: http://www.vscr.cz/client_data/1/user_files/19/file/spr%C3%A1vn%C3%AD/statistiky/Sta%20tistick%C3%A9%20ro%C4%8Denky/Rocenka_2014.pdf

VĚZEŇSKÁ SLUŽBA ČESKÉ REPUBLIKY, 2016. *Měsíční statistické hlášení: prosinec 2015* [online]. Praha: VSČR, 11. 1. 2016 [cit. 1. 2. 2016]. Dostupné z: http://www.vscr.cz/client_data/1/user_files/19/file/spr%C3%A1vn%C3%AD/statistiky/M%C4%9Bs%C3%AD%C4%8Dn%C3%AD%20statistick%C3%A9%20hl%C3%A1%C5%A1en%C3%AD%20/2015/MSH12-2015.pdf

YELLOW RIBBON PROJECT, 2015. *Yellow Ribbon Project* [online]. Sinapore: YRP, 10. 4. 2015 [cit. 2. 2. 2016]. Dostupné z: <http://www.yellowribbon.org.sg/about-us/what-we-do>

Seznam zkratek

MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky
PMS	Probační a mediační služba České republiky
ÚP	Úřad práce České republiky
VTOS	Výkon trestu odnětí svobody

Prohlášení o využití výsledků diplomové práce

Prohlašuji, že

- jsem byl seznámen s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. – autorský zákon, zejména § 35 – užití díla v rámci občanských a náboženských obřadů, v rámci školních představení a užití díla školního a § 60 – školní dílo;
- beru na vědomí, že Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava (dále jen VŠB-TUO) má právo nevýdělečně, ke své vnitřní potřebě, diplomovou práci užít (§ 35 odst. 3);
- souhlasím s tím, že diplomová práce bude v elektronické podobě archivována v Ústřední knihovně VŠB-TUO a jeden výtisk bude uložen u vedoucího diplomové práce. Souhlasím s tím, že bibliografické údaje o diplomové práci budou zveřejněny v informačním systému VŠB-TUO;
- bylo sjednáno, že s VŠB-TUO, v případě zájmu z její strany, uzavřu licenční smlouvu s oprávněním užít dílo v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- bylo sjednáno, že užít své dílo, diplomovou práci, nebo poskytnout licenci k jejímu využití mohu jen se souhlasem VŠB-TUO, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly VŠB-TUO na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše).

V Ostravě dne 22. 4. 2016

Jan Kříž
jméno a příjmení studenta

Seznam příloh

- | | |
|-----------|--|
| Příloha 1 | Dotazníkové šetření o uplatnění na trhu práce osob po výkonu trestu odnětí svobody (osoby ve VTOS) |
| Příloha 2 | Dotazníkové šetření o uplatnění na trhu práce osob po výkonu trestu odnětí svobody (osoby již propuštěné z VTOS) |
| Příloha 3 | Informovaný souhlas s rozhovorem a jeho užitím |
| Příloha 4 | Informovaný souhlas s rozhovorem a jeho užitím |